

Sodelovanje kmečkih množic v slovenski ljudski fronti

IVAN KREFT

S prihodom nacizma na oblast v Nemčiji se je močno okrepil mednarodni fašizem. Vzpostavitev totalne Hitlerjeve diktature je pričala o tem, da je iskal imperializem izhod iz svojih protislovij v uničenju vsake demokracije, v zavestni orientaciji na nebrzdano nasilje v notranji in zunanji politiki in v pospešenih pripravah na agresivno vojno. V takem položaju je morala postati glavna naloga vseh demokratičnih sil skupen boj proti fašizmu. Da bi bil ta boj čim učinkovitejši, je bilo treba izpolniti dva osnovna pogoja: do-seči enotnost delavskega razreda, ki je bil povsod zelo razcepljen, in zdru-žitev vseh drugih protifašističnih in protivojnih sil, ki so jih razdvajali stran-karski interesi, svetovnonazorski pogledi ali oboje hkrati. V Sloveniji (Jugo-slaviji) se je Komunistična partija lotila obeh nalog z izvirnimi prijemi, ki so bili zelo uspešni predvsem od leta 1934 naprej, ko je uspelo pritegniti k sodelovanju v Slovenski ljudski fronti tudi kmeta.

Protiljudskim režimom stare Jugoslavije se ob vsem krvavem nasilju ni posrečilo, da bi bili pahnili Komunistično partijo za daljše obdobje v popolno ilegalnost in ji preprečili stik z ljudskimi množicami. Oblike slovenskega ljudskega gibanja so bile v posameznih dobah različne, ker je bil različen tudi politični položaj. V nobeni dobi pa za gibanje ni bila značilna koalicijska oblika, vsaj ne v takem smislu, kakršno poznamo iz zgodovine meščanskih strank, ki so se zaradi prevzema oblasti in zaradi razdelitve resorjev v vladi sem pa tja združevale (koalirale), ne da bi ustvarjale skupne organizacije ali sprejele obvezne politične programe, ki bi se razhajali s strankinim programom. Po vsem tem se je slovensko ljudsko gibanje tudi organizacijsko popolnoma razlikovalo od meščanskega. Slovensko ljudsko gibanje pa se je v mnogem razlikovalo tudi od ljudskih front v zahodni Evropi. Prav zaradi tega, ker so te ljudske fronte nastale v smislu navodil VII. kongresa Komu-nistične internacionale, so bile bolj ali manj koalicije od zgoraj s skupno programsko podlago, na kateri so se sporazumele zainteresirane stranke.

Glavni namen teh koalicij je bil boj proti notranji in zunanji fašistični nevarnosti. Ker so se v koaliciji združile s komunistično in socialistično stranko tudi levo demokratične meščanske stranke, je jasno, da taka koali-cija ni dajala pogojev za široko ljudsko gibanje od spodaj, ki bi imelo tudi svoje posebne ljudskofrontovske organizacije. Vse akcije koaliranih ljud-skih front so bile mogoče le po prejšnjem skupnem dogovoru v vrhovih, če so bile vsedržavne, ali pa med posameznimi krajevnimi organizacijami, če so bile lokalne. Brž ko je koalicija v vrhovih razpadla, je bilo konec tudi vseh skupnih akcij in sodelovanja.

Naše ljudsko gibanje ni imelo take oblike, zato ni moglo razpasti, mar-več je ohranilo svojo časovno povezanost vse do dandanes.

Ko se je julija leta 1935 v Moskvi sestal VII. kongres Komunistične internacionale, je bilo v Sloveniji (Jugoslaviji) že razmeroma močno protirežimsko antifašistično gibanje. Moč tega gibanja se je pokazala pri raznih akcijah, za katere je dala pobudo in jih vodila KPS, ki je vabila na sodelovanje pripadnike vseh demokratičnih, protifašističnih in domoljubnih skupin.

To gibanje je od 5. oktobra 1934 imelo tudi svoje glasilo Ljudsko pravico. Ta se je razmeroma hitro razširila po vsej Sloveniji, kar dokazuje, da so množice do njenega izida pogrešale list, ki bi v tovarnah, industrijskih središčih, v mestih in na vaseh pomagal od spodaj ustvarjati protifašistično in protirežimsko skupnost delovnega ljudstva.

Močnejše kot drugod na slovenskem podežlju je bilo to ljudsko gibanje v Beli krajini. Trdne postojanke pa je imelo v vseh industrijskih in rudarskih središčih. Čeprav je bilo za Belo krajino značilno, da ni imela skoraj nobene industrije, je ljudsko gibanje zajelo velik del prebivalstva. Glavna žarišča in postojanke tega gibanja v Beli krajini so bila Društva kmečkih fantov in deklet: v Mlakah pri Podzemlju, Črnomlju, Dragatušu in Gradcu. Isto velja za večino belokranjskih sokolskih društev, po letu 1935 pa tudi za mačkovsko kmečko gibanje, ki ga je s pomočjo Mačkovega vodstva v Zagrebu organiziral črnomaljski veletrgovec Peter Koren. Čeprav je veljal v Zagrebu Peter Koren za voditelja tega gibanja, je bil njegov vpliv na gibanje malenkosten. Gibanje je v resnici vodil Franc Špehar iz Vinice, ki je bil že od oktobra leta 1934 zaupnik Ljudske pravice in je upošteval Korenova navodila le takrat, kadar niso nasprotovala interesom samostojnega, to je od zagrebškega vodstva neodvisnega slovenskega ljudskega gibanja! Tudi v Prekmurju je dobivalo opozicijsko gibanje pod vplivom Ljudske pravice vse bolj progresivni in antifašistični značaj.

Ko so bile 6. februarja 1935 razpisane parlamentarne volitve za dan 5. maja, je Partija stopila v stik z vodstvi opozicijskih skupin zaradi nastopa pri volitvah. Pogovore pa je vodila tudi z dr. Mačkom v Zagrebu. Ta je partijskim delegatom povedal, da je v Sloveniji že ustanovljena skupina, ki bo nastopala v imenu HSS in s katero se je treba povezati. Kmalu pa je sam Maček spoznal, da je ta skupina tako slaba, da ni mogla iz svoje srede postaviti potrebnega števila kandidatov. Tako ji je tudi s kandidati pomagala HSS. Ne samo v Prekmurju, ki si ga je Mačkovo vodstvo lastilo za hrvaško ozemlje, temveč tudi drugod po Slovenskem, tako na Gorenjskem (Zvonimir Kovačević), v ljubljanski okolici (Tomo Tosić) in celo v Ljubljani (dr. Juraj Veselić), so kandidirali Hrvati kot pripadniki HSS. Tako se je prvič v slovenski politični zgodovini primerilo, da si je skupina, ki se je imela za slovensko, izposodila celo vrsto kandidatov pri Hrvatih. Sodimo, da je to ocenil za slabost tudi sam Maček, sicer ne bi bil privolil, da skupina Ljudske pravice postavi kandidate ne samo v tistih okrajih, kjer jih še ni bilo, marveč tudi povsod tam, kjer jih je že postavila HSS. To Mačkovo taktiko je treba razumeti tako, da je Maček hotel spraviti na volišče čimveč opozicijskih volivcev tudi v Sloveniji in mu je bila za to celo dobrodošla partijska skupina Ljudske pravice kot edina organizirana opozicijska skupina, ki nastopa javno.

Čeprav je poskus za postavitev posebne liste Stranke delovnega ljudstva propadel zaradi politične slabosti Gorkičevega vodstva, ki je dajalo iz tujine nasprotujoča si navodila, in zaradi režimskega terorja proti komunistom, je glasovalo za opozicijo v Sloveniji okrog 35.000 volivcev; režim je seveda uradno priznal le okrog 20.000 glasov. Če upoštevamo, da je SLS, bivša naj-

večja slovenska stranka, razglasila popolno volilno abstinenco, je bil volilni uspeh opozicije zadovoljiv.

Po volitvah so začeli razpravljati, kdo je največ pripomogel k volilnemu uspehu. Čeprav je Mačkova skupina s tem, da je kandidirala Hrvate, pokazala svojo slabost, si je sedaj lastila glavni uspeh. Na taki podlagi se seveda Partija z Mačkovim skupino ni mogla sporazumeti. Zato se je toliko bolj posvetila neposrednemu delu z množicami, ki so bolj in bolj sledile ljudskemu gibanju.

Člani Partije so bili na čelu vseh revolucionarnih akcij, tudi tistih, ki so jih volivci vodili proti ponarejevalcem volilnih rezultatov in ki so v Dragatušu terjale celo smrtno žrtev. Tu namreč volivci niso dopustili, da bi bila volilna komisija odnesla volilne sezname. Ob nastopu orožnikov, ki so se pripeljali iz Črnomlja, da bi rešili volilno komisijo in sezname, se je na plat zvona zbrala množica ljudi in s kamenjem napadla orožnike. Pri spopadu je bil ubit Miha Gorše iz Sel pri Dragatušu. Ta zločin je ljudstvo še bolj ogorčil.

Oblast se je zavedala, da bi ob pogrebu lahko izbruhnile nove demonstracije, zato je odredila obkolitev pokopališča z desetino orožnikov, tako da so imeli dostop na pokopališče samo najožji pokojnikovim svojci.

Ljudska pravica, ki je prinesla osmrtnico, posvečeno spominu Mihe Goršeta, je v Beli krajini romala od rok do rok. Od drugih opozicijskih skupin so Belokranjci zaman pričakovali izraze solidarnosti z dragatuškimi puntarji in so jih po tem tudi sodili. Čeprav druge opozicijske skupine v tem povolilnem razdobju niso imele posebnega ugleda pri ljudskih množicah, je skušala Partija z njimi doseči sporazum in sodelovanje.

V spomin na revolucionarne akcije okrog petomajskih volitev so kmetje, pristaši Slovenske ljudske fronte, skupaj z delavci slavili leta 1936 in 1937 prvo nedeljo v maju kot praznik delavsko-kmečke vzajemnosti, pozneje pa je bil prvi maj tudi njihov praznik.

Med 5. majem in 24. novembrom 1935, ko je na sestanku svojih delegatov v Celju tudi Mačkova skupina privolila na sodelovanje s skupinami Ljudske pravice in Bojevnika v slovenskem kmečko-delavskem gibanju s skupnim glasilom, so se delegati treh omenjenih skupin nešteto krat sestali. Bilo pa je posebej tudi več sestankov z zastopniki drugih skupin, tako s socialisti, s katoliško skupino, Zvezo kmečkih fantov in deklet in z drugimi. Na marsikaterem teh pogajanj je bilo očitno, da bi skupini Topalovičevih socialistov in Mačkovih kmetijcev radi izključili Partijo in preusmerili ljudsko gibanje po vzoru svojih centralnih vodstev. Na tej podlagi se seveda niso mogli sporazumeti in seveda niso dosegli sporazuma. V tem času je Partija imela oporo le v vodstvu levega krila bojevnika (Stane Vidmar, Stanko Florjančič), ki ni postavljalo nobenih svojih prestižnih zahtev, tako da se je postopoma zlilo s samim ljudskim gibanjem in je prenehalo obstajati kot posebna skupina. Podobno je bilo tudi pozneje (1937—1939) z dr. Kukovčevim skupino in s Skupino socialistov v Studencih pri Mariboru, ki se je skupaj s svojim predstavnikom Rudolfom Golouhom prav tako zlila z ljudskim gibanjem.

Ljudsko gibanje je ves čas svojega obstoja imelo težave ne samo z režimom, temveč, kakor smo videli, tudi z oportunističnimi vodstvi nekaterih opozicijskih skupin. Toda zaradi vztrajnosti in požrtvovalnosti skupine Ljudske pravice, katere jedro je bil partijski kader, niso nastale v slovenskem ljudskem gibanju tako hude krize in pretresljaji, kakršne so doživljale ljudske fronte, sestavljene zgolj na koalicijskih vrhov brez enotnega gibanja

ljudskih množic od spodaj. Težave, ki jih je morala premagati Slovenska ljudska fronta, pa so bile kljub temu velike.

Ko je ob največji fašistični nevarnosti razpadla ljudska fronta v Franciji, je Partija odkrito povedala zastopnikom drugih skupin, da položaj zahteva močno ljudsko gibanje na čelu z delavskim razredom. V skladu s tem je predlagala, da se slovensko ljudsko gibanje iz kmečko-delavskega preimenuje v Zvezo delovnega ljudstva Slovenije, katere predsednik naj bi bil za stopnik delavstva Franc Leskošek. Glede programa Zveze delovnega ljudstva je predlagala svobodno in široko razpravljanje, tako da bodo v njej sodelovali pripadniki vseh skupin. Šele po večmesečni razpravi so sprejeli program, in sicer na delegatskem zborovanju 3. septembra 1939 v Celju. Po tem zborovanju je bilo 29. oktobra še eno delegatsko zborovanje v Ljubljani; na njem so sklenili, da program izide v obliki oklica vsemu delovnemu ljudstvu Slovenije kot podlaga za politično delovanje ZDLS.

Oklic je izšel v zelo veliki nakladi in je tako še ohranjenih precej izvodov. Toliko bolj redka pa je dvajset strani obsegajoča knjižica V obrambo demokratskih svoboščin, ki jo je ZDLS izdala ob koncu novembra 1939 kot odgovor na preganjanja. Podpisnike oklica je preganjala slovenska JRZ s svojim policijskim in z orožniškim aparatom. V knjižici so dobili odgovor tudi tisti, ki so iz strahu pred nasiljem preklicali podpis na programu. Kako malo se je izvršni odbor ZDLS, ki je bil oblasti več ali manj znan, dal prestrašiti, dokazujejo naslednji odlomki iz brošure, ki je izšla prav tako javno kot oklic.

»Ali misli dravobanska JRZ, da požrtvovalno delo raznih kmečkih in delavskih glasil od leta 1935 dalje (»Ljudske pravice«, »Delavskega obzornika«, »Slovenske zemlje« — mišljena je »Slovenska zemlja« iz časa, ko je bilo skupno glasilo SKDG, op. I. K. — »Stare pravde«, »Delavskega lista«, »Tabora« itd.) ni v največji meri odpravilo nezaupanja med delavci in kmeti?

Ali misli dravobanska JRZ, da med pristaši raznih organiziranih skupin kmečkega in delavskega gibanja v Sloveniji še ne dozoreva vedno bolj zahteva, naj se vse te skupine združijo v močno politično Zvezo delovnega ljudstva Slovenije?

Ne! Dr. Korošec, dr. Natlačen, dravobanska JRZ pač dobro vedo, da kljub načrti, demagoški gonji jugoslovanske »Zveze združenih delavcev« in »Slovenskega delavca« nimajo nikakega vpliva na delavstvo in da izgubljajo tla tudi med kmečkim ljudstvom. Dobro vedo, da se kmečko in delavsko gibanje »nevarno zbližujeta«, da je zveza delavcev in kmetov, zveza delovnega ljudstva vedno trdnjša in da je zato gibanje vsega delovnega ljudstva vedno močnejše.

In prav zato, ker ban dr. Natlačen ve, da je vsemogočnost JRZ v Sloveniji ogrožena, prav zato je odredil aretacije, zato hoče »komunistični proces«, zato denuncira »Slovenec« »Zvezo delovnega ljudstva« kot komunistično.

Račun je jasen: Udarimo z vso silo po ZDLS, proglasimo jo za komunistično, da preplašimo omahljivce in slabiče, da opogumimo tiste, ki iz koristoljubja ali častiželjnosti delajo proti združitvi vseh demokratičnih skupin. Najodločnejše borce pa držimo z zavlačevanjem policijskega in sodnega postopanja v zaporih. Tako se nam morda posreči spet razcepiti nasprotnike v male brezpomembne skupine in skupinice, ki JRZ ne bodo več nevarne.

Ali se bo dr. Natlačenu in dravobanski JRZ ta načrt posrečil? Ne, ne sme se posrečiti!»

Po tem odgovoru JRZ je v knjižici pojasnjeno stališče še do snujoče se Slovenske kmečke stranke, ki je omahovala med Mačkom in ZDLS.

»Po volitvah 11. decembra 1938 je vedel vsak pameten človek, da razcepljenost demokratičnih sil koristi le reakciji — JRZ in JNS. Kmečko-delavska skupina (predsednik dr. Kukovec, predstavnik delavstva Leskošek — KDG) je zato na sestanku delegatov sklenila, da bo storila vse, da pride do združitve vseh demokratičnih skupin. G. dr. Lončar je v imenu svoje skupine združitve odklonil, pripravljaval ustanovitev Slovenske kmetijske stranke (SKS) in predlagal, naj se posebej organizirana kmetijska stranka in posebej organizirana delavska stranka koalirata v kmečko-delavsko zvezo.

Ker po demokratičnih načelih ni mogoče nikomur braniti, da ustanovi stranko, je predstavnik delavstva v KDG Franc Leskošek v tako zvezo privolil, da bi prišlo tako vsaj do delnega sodelovanja: vendar z rezervo, da odklanja mnenje g. dr. Lončarja, naj ima SKS nekaj monopol za politično organiziranje kmetijskega ljudstva.

Kmalu pa se je izkazalo, da dr. Lončar, dr. Vavpetič in drugi »voditelji« SKS v praksi odklanjajo sploh vsako sodelovanje s KDG in njenim delavskim krilom. Pri delu »na terenu« pa se je izkazalo, da vidijo kmetje rešitev le v trdni zvezi z delavci, da obsojajo »eksekutivo« SKS, da zahtevajo, naj se i g. dr. Lončar i g. dr. Kukovec iz vodstev umakneta, če se ne moreta sporazumeti; kmetje iz SKS in KDG pa se bodo že sporazumeli med seboj in z delavci.

In tako je zorela misel na Žvezo delovnega ljudstva. G. dr. Lončar je sicer odklonil vsak razgovor o tem, toda drugačnega mnenja so bili kmetje iz SKS in predsednik SKS Franc Špehar.«

Na Slovenčev napad in na denunciacijo je odgovoril tudi Franc Špehar, predsednik Slovenske kmečke stranke in predsednik kmečkega odbora Zveze delovnega ljudstva. V imenu kmečkega odbora je izdal šapirografiran letak z naslovom Naš odgovor Slovencu. Zaradi tega ostrega odgovora se je Franc Špehar hudo zameril ne le režimski JRZ, temveč tudi Mačkovim politikom na Slovenskem in Hrvaškem, saj so spoznali, da sta se Špehar in njegova skupina nepreklicno vključili v Zvezo delovnega ljudstva.

V tem letaku je Špeharjeva skupina najprej obračunala s Slovencem in JRZ, potem pa še z Mačkom in drugo gospodo. Med drugim je bilo v letaku rečeno:

»Slovenec je priobčil v četrtkovi številki z dne 23. novembra 1939 uvodni članek pod naslovom Politični nastop komunistov v Sloveniji.

V tem članku piše. »Slovenec«, da so te dni izdali neki ljudje prglas na slovensko delovno ljudstvo, v katerem so svojo, komunistično stranko prikrili pod imenom »Zveze delovnega ljudstva«. Obenem pristavlja, da so si komunisti prizadevali, da bi v svojo »Zvezo delovnega ljudstva« že takoj z vsega početka pritegnili slovenske mačkovce, potem levičarsko krilo nekdanjih pučljencev in zlasti socialiste. Toda, tako ugotavlja »Slovenec«, ti poskusi so propadli in tako so ostali komunisti sami s svojo »Zvezo delovnega ljudstva«. »Slovenec« pravi, da je ta komunistični razglas podpisalo kakih 80 ljudi.

»Slovenec« in slovenska JRZ dobro poznata teh 100 in ne samo 80 ljudi, ki so imeli dovolj poguma, da podpišejo javni prglas, ki je obenem program »Zveze delovnega ljudstva«. Slovenska JRZ pozna veliko večino teh podpisnikov še od zadnjih državnozborskih volitev, ker so bili kandidati in njih namestniki na listi dr. V. Mačka. Večina od njih so bili pristaši slovenskega kmečko delavskega gibanja pod vodstvom dr. Vl. Mačka, ostali pa kandidati in predstavniki zavednega delavstva, ki so prav tako kandidirali na listi dr. Vladimirja Mačka.«

Vprašanje, ki ga potem zastavlja kmečki odbor »Slovincu«, nas ne sme motiti, čeprav zveni v sedanjem času nekoliko nenavadno:

»Zato javno vprašamo »Slovenca«, kdo je pisal ta uvodni članek? Mogoče je ta članek napisal kak podlež, ki se zavedajoč svoje podlosti in klevete ni upal podpisati pod svoj članek? Mi smo se pod proglas »Zveze delovnega ljudstva« upali javno podpisati in bomo nabrali še na tisoče podpisov. Zato pozivamo »Slovenca«, da naj se podpiše tudi njegov klevetnik. Mogoče gospod ne upa na beli dan, ker ve, da se ljudstvo vsak dan bolj prebuja, da od dne do dne glasneje zahteva *kruh, mir in svobodo* in bo to ljudstvo v kratkem zmagovito? Za vsak nadaljnji nepodpisani napad v »Slovincu« in drugje na »Zvezo delovnega ljudstva« bomo imeli samo en odgovor: — Naj laja pes, mi se peljemo naprej!«

Na Slovenčev očitek, da se pod imenom Zveze delovnega ljudstva skriva Komunistična partija, odgovarja Špehar takole:

»Slovenčev« napadalec sam priznava, da dvomi ali so ti predstavniki Zveze delovnega ljudstva res pravi komunisti ali ne. Piše pa takole: »Vendar pa kljub podpisom na razglasu ostane še vedno vprašanje, če so podpisniki res tudi najmerodavnejši voditelji komunistov v Sloveniji. Skoraj se nam zdi verjetnejše, da so tile podpisniki na razglasu v tajnem komunističnem seznamu le bolj drugo ali tretje vrstno moštvo.« Mi pa pravimo »Slovincu«, da ne bo treba klicati nobenih komunistov na pomoč, ker bo zadostovalo moštvo, ki je podpisalo razglas »Zveze delovnega ljudstva«, da pokopljejo protiljudsko in gnilo Slovenčevo in dr. Koroščevo JRZ.«

Ta odgovor o odnosu do komunistov ni preveč jasen, kar je razumljivo, zato pa toliko jasneje opredeli odnos Zveze delovnega ljudstva do meščanskih strank, ko pravi:

»Zveza delovnega ljudstva« ni nastala tako, kakor nekoč JNS in JRZ na ukaz in na povelje najvišje belgrajske gospode. Zveza delovnega ljudstva je nastala na vaseh in v delavskih revirjih iz žive potrebe, da bi delovno ljudstvo ne poginilo od stradanja in suženjstva. »Zveza delovnega ljudstva« je zveza vseh od domače in belgrajske gospode izkoriščanih trpinov. Na čelu te »zveze« so kmetje in delavci, ne pa magnati in politični koristolovci. Pri nas bodo ob volitvah kandidirali le kmetje, delavci in obrtniki, ne pa gospoda.

Mi pravi radičevski kmetje smo se povezali s hrvatskimi kmeti člani HSS (Hrvatske seljačke stranke — Mačkove) in sicer s tistimi, ki se, kakor smo se mi doslej, borijo proti advokatskim varuhom, povezali pa smo se tudi s hrvatskim delovnim ljudstvom, organiziranim v »Savezu radnog naroda«.

Nam kmetom je bilo na izbiri samo dvoje, ostati pod vodstvom slavohlepne gospode, ali pa zveza z delavci, ki imajo isto žalostno usodo in enako pot do zmage. Zato, ker smo se otresli advokatskih voditeljev, ker smo se vezali z zavednimi delavci, nas proglašajo »Slovenec« za komuniste.

Tako je s takimi ovadbami spravila dr. Koroščeva in »Slovenčeva« JRZ v ječe skoro vse podpisnike proglasa »Zveze delovnega ljudstva«. Ker pa je to popolnoma protipostavno preganjanje, naj si ta slavna JRZ zapomni, da bo še odgovarjala zaradi zlorabljanja oblasti pred slovenskim delovnim ljudstvom.»

Zatem pa Špehar s poudarkom pribija:

»Mi se ne mislimo umakniti. Slovensko delovno ljudstvo zahteva to, kar zahteva naš »Proglas«. Če hočemo živeti, moramo zmagati nad požrešno in nenasitno domačo in belgrajsko gospodo...«

Posebno važen je v tej zvezi Kardeljev članek Za zvezo delovnega ljudstva v Novi Ljudski pravici številka 1, leto I. z dne 15. decembra 1939.

Uvodoma ugotavlja Kardelj, da je razcepljenost dovedla delovno ljudstvo v popolno brezpravnost in da se zato mora združiti proti skupnemu sovražniku:

»Delovno ljudstvo Slovenije se je pod vsemi diktatorskimi režimi borilo za narodno svobodo in socialne pravice svojega naroda. Toda ta borba ni bila dovolj uspešna, ker je bilo delovno ljudstvo razcepljeno v razne skupine in gibanja. V večini njihovih vodstev so sedeli razni gosposki in veleposestniški elementi ali pa oportunisti, ki so se klanjali beograjski centralistični gospodi in odvajali svoje

pristaše od resnične borbe, za interese delovnih ljudi se pa niso brigali. Borili so se proti vsaki združitvi delovnega ljudstva.

Razcepljenost delovnih slojev na eni strani in gosposko vodstvo v organizacijah na drugi strani, je dovedla delovno ljudstvo v popolno brezpravnost.

Po teh težkih preizkušnjah in neuspehih, ki jih je doživelo zlasti kmečko delovno ljudstvo, je prišlo do spoznanja, da se mora otresti gosposkega varuštva, da se mora združiti skupaj z delavci in ostalimi delovnimi ljudmi v svoji lastni močni ZVEZI DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE.«

Zatem Kardelj razpravlja: Kakšna naj bi bila ta Zveza in kdo naj ji pripada:

»Če se hoče delovno ljudstvo proti organizirani reakciji uspešno boriti, mora vse že obstoječe in nastajajoče organizacijske drobce kmečkega in delavskega gibanja združiti v organizacijsko obliko Zveze delovnega ljudstva. Kljub silni moči reakcije bo to delo imelo velik uspeh, kajti borba za pravo demokracijo, za napredek, za izboljšanje položaja delovnega ljudstva ustreza osnovnemu razpoloženju in živim težnjam množic delovnega ljudstva, dočim se reakcionarne sile vzdržujejo le s pomočjo demagogije in nasilja.

Taka Zveza delovnega ljudstva je postala dejstvo. Sestavljajo jo delavci, kmetje, obrtniki in delovni izobraženci. Z. D. L. S. je potrebna zato, da združi vse delovne sloje v enotno organizacijo in da vodi delovno ljudstvo v borbi za mir, kruh in svobodo.

Zveza delovnega ljudstva ni dokončno oblikovana stranka, kajti ona kot enota šele nastaja. Nastaja po združitvi raznih političnih skupin kmečkega in delavskega gibanja. Dokončno bo odločil značaj, organizacijske oblike in program Z. D. L. S. šele bodoči kongres, ki se že pripravlja.

Zveza delovnega ljudstva je organizacijska enota, v katero so se povezale razne politične skupine kmečkega in delavskega gibanja. Povezale so se v enoto prav zato, da bodo z združenimi močmi dvignili iz množic delovnega ljudstva najzvednejše, najsposobnejše in najbolj poštene delavce, kmete, obrtnike in izobražence — moške in ženske — in tako ustvarile nov enoten in zdrav politično-organizacijski aparat ZVEZE DELOVNEGA LJUDSTVA SLOVENIJE.«

Na kraju piše Kardelj o tem, kdo bo v Zvezi odločal:

»V Z. D. L. S. bodo odločali o kmečkih stvareh kmetje sami, o delavskih stvareh delavci sami, obrtniki in izobraženci pa o svojih stvareh sami. Zato se bodo v glavnem odboru organizirali kmečki, delavski, obrtniški in izobraženski tehnični pododbori in prav taki pododbori — po potrebi — tudi v okrajnih in občinskih odborih. Vsi delovni ljudje pa se bodo v svojih zahtevah medsebojno podpirali, o skupnih političnih vprašanjih pa podrejali skupnemu vodstvu glavnega odbora, v katerem bodo zastopniki vseh delovnih ljudi.

Pred pristaše Z. D. L. S. se postavljajo velike in težke naloge. Zvezo delovnega ljudstva je treba spopolniti, organizirati, to se pravi, vse pristaše povezati v organizacijske enote, zgraditi je treba vaške, občinske, krajevne in mestne organizacije in izvoliti odbore. Temelj organizacije na deželi je vas, v mestu pa okraj.

Hrvaški narod si je svoje pravice v dolgoletni borbi z velikimi in dragocenimi žrtvami v veliki meri priboril. Slovenski narod, ki se smatra enakopraven ostalim narodom Jugoslavije, se bo v Zvezi delovnega ljudstva ravno tako odločno boril za svoje pravice. Z. D. L. S. se zaveda, da ta borba ne bo lahka, zaveda se pa tudi, da zahteve, ki jih je postavila, niso zahteve nekih »salonskih levov«, temveč so to resnične zahteve vsega delovnega ljudstva.

Zato Z. D. L. S. tudi računa na sodelovanje in pomoč vseh delovnih množic, ne glede na vero in politično pripadnost, ki se strinjajo s programom Z. D. L. S.

Pozivamo vse, delavce, kmete, obrtnike in izobražence, naj se bore za Zvezo delovnega ljudstva, v njej naj se borijo in zmagujejo.«

V uvodniku te številke Nove Ljudske pravice pa ugotavlja Kardelj:

»Nova Ljudska pravica« smatra, da je Zveza delovnega ljudstva Slovenije edini pravi izraz skupne volje kmetov, delavcev in vseh delovnih ljudi v Sloveniji. To je volja, ki stremi za tem, da se odpravijo težke posledice diktatorskih režimov, v katerih sta sodelovali tudi slovenska JRZ in JNS. To je volja, da se delovnemu

človeku pripori boljši kos kruha, mir ter narodno in demokratično svobodo. Taka bo torej »Nova Ljudska pravica«. Takega lista delovno ljudstvo v Sloveniji danes nima, zato je »Nova Ljudska pravica« tudi tako zelo potrebna.

Pri pogajanjih z vrhovi je Partija leta 1939 naletela na podobne težave kot že leta 1935. Toda zunanjepolitični položaj je bil tak, da je zahteval koncentracijo vseh antifašističnih, svobodoljubnih in patriotičnih sil proti agresivnemu fašizmu. Partija je torej morala storiti vse, da nikogar ne odbije.

Na delegatskem zborovanju 3. septembra v Celju in 25. oktobra 1939 pri Loydu v Ljubljani so delegati še bili za to, da se ustanovi Zveza delovnega ljudstva Slovenije kot stranka vseh delovnih ljudi Slovenije, ki bo kot taka oblastem uradno prijavljena. Izkušnje v času po celjskem in ljubljanskem delegatskem zborovanju pa so pokazale, da bo ZDLS mogla vključiti največ opozicijsko usmerjenih ljudi le, če ne bo niti navadna politična stranka niti navadna koalicija strank. Zato Partija ni več vztrajala, naj bi ZDLS bila stranka. Odločitev o tem je prepustila kongresu ZDLS, ki je bil določen v začetku leta 1940.

Medtem je ZDLS nadaljevala svoje politično delo ne glede na ukrepe oblasti. Pritisk pa je vendar bil tolikšen, da kongresa ni bilo mogoče sklicati. Režim je konec leta 1939 dopolnil zakon o zaščiti države s členom 12-a, po katerem je — brez vsake sodne odločbe — takoj poslal nekatere podpisnike manifesta v koncentracijsko taborišče v Bilečo. V javnem delovanju ZDLS je tako nastal kratek zastoj, dokler se ni začela izredno močna množična akcija za ustanovitev Društva prijateljev Sovjetske zveze. To društvo je bilo organizirano znotraj ZDLS in kot tako ni pomenilo kakšne nove oblike ljudske fronte, temveč organizacijo, ki naj bi pridobivala za ZDLS nove pristaše. ZDLS se je po Društvu prijateljev Sovjetske zveze razširila z vključitvijo krščansko-socialistične skupine in demokratičnega krila Sokola, medtem ko je skupina kulturnih delavcev že od leta 1935 sodelovala v Slovenski ljudski fronti. Vse politično delo na terenu pa je kljub delovanju Društva prijateljev Sovjetske zveze v Ljubljani slonelo na organizacijah ZDLS. Tudi podpisno akcijo za Društvo prijateljev SZ so vodile organizacije ZDLS. Po njihovi zaslugi je postala ta akcija splošna in množična. Društvo prijateljev SZ izven Ljubljane ni imelo svojih organizacij, zato ga v slovenskem merilu ne moremo imeti za predhodnika Osvobodilne fronte.

Drugačen je bil položaj Društva prijateljev SZ v Ljubljani, ker so bili v njem zajeti vsi pripadniki ZDLS in obeh zavezniških skupin. Organizacije ZDLS širom po Sloveniji pa so ostale samostojne vse do ustanovitve OF, ko so se vključile vanjo.

Tako je OF v novem položaju in z novimi nalogami neposredno nadaljevala izročilo Zveze delovnega ljudstva Slovenije v najslavnejših dneh naše zgodovine, v dneh narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije. Danes, v dobi intenzivne socialistične graditve, pa to delo nadaljuje Socialistična zveza delovnega ljudstva, naša najbolj množična politična organizacija.

Ko bi padli oživali...

OCVIRK VASJA

Drama v dveh dejanjih z medigro

O se be : *Trlep*, kmet; *Polona*, njegova žena; *Julka*, njuna hči; *Ivan*, njen fant; *Župnik*; *Boštjan*, sosod; *Neznanec* — partizan Peter; *Partizani*: Mali, Jurač, Cene, Djuro; 2 *partizana*

Dogaja se poletnega večera 1954 nekje v Suhi krajini

PRVO DEJANJE

Preprosta kmečka soba. V levem kotu velika kmečka peč s klopjo. V zadnji steni vhod v vežo. Na desni dve okni, pod njima velika miza s klopjo in stoli. V desnem kotu starinska podoba Matere božje, pod njo gori večna luč. Na levi je vhod v izbo. Na stropu dobro viden kavelj za obešanje petrolejke. Julka sedi na skrinji in šiva. Je sedemnajstletno, slabo razvito dekle, precej preplašeno, v občevanju s fantom pa je bolj sproščena.

Ivan (polglasno pod oknom): *Julka! ... Julka!*

Julka (prestrašeno): Kdo je? ... *Ivan!* (odloži šivanje)

Ivan: Kaj si se tako prestrašila? Si sama?

Julka (stopi k oknu): Kaj te je spet prineslo?

Ivan: Zakaj pa me ne bi? Na Kalu sem bil in sem si mislil: „Zakaj ne bi malo pogledal v to vašo jazbino.“

Julka: Prosim te, *Ivan*, pojdi! Kolikokrat sem ti že rekla, da ne hodi k nam!

Če te oče dobijo pod oknom, ne bo dobro. Saj veš, kako gledajo nate.

Ivan: Briga me tvoj oče! Pošten in star sem dovolj, da smem stopiti tudi pod vaše okno.

Julka: Ne, ne smeš! Pod naša okna ne smeš.

Ivan (izzivalno): Zakaj pa pod vašo okna ne? Kaj ste garjavi?

Julka: Ne govori tako, *Ivan!* Sam si videl, kako oče rentadžijo, če te zagledajo. Nikar se jim ne nastavlja pod noge.

Ivan: Saj se mu ne nastavljam ... Briga me! K tebi sem prišel, če hočeš vedeti.

Julka: Pa saj ti pravim, da ne smeš. Oče ne bodo nikoli dovolili, da bi vasoval pri meni. Zato jih nikar ne draži.

Ivan: Nič ga ne dražim! Neumno se mi pa zdi, da ne smem do tebe, ker si je stari nekaj vtepel v glavo. Nalašč bom hodil.

Julka: Ne smeš, *Ivan*. Prosim te, nikar (z muko)! Pri nas je hudo ...

Ivan: Kaj pa je? ... Stari pije? Mhm!

Julka (zase): Ko bi bilo samo to.

Ivan: Kaj pa je še potem?

Julka: Oh, ko bi ti le znala povedati! Tako čudno mi je ...

Ivan (jo skuša prijeti za roko): *Julka!*

Julka (proseče): Pusti me!

Ivan: Kaj ti je, *Julka?*

Julka: Nič mi ni! Samo bojim se ... neprestano se bojim.

Ivan: Česa se bojiš? Mene?

Julka: Ne, tebe ne.

Ivan: Česa pa? Noči? (Se zasmije.)

Julka: Noči? ... Da, morda se pa res bojim noči. (Sede na klop pod oknom.)

Ivan (posmehljivo): Joj, si neumna! Ti je spet fajmošter kaj natvezil, ha, ha!

Julka: Oh! ... Meni je ponoči tako tesno pri duši.

Ivan: Čemu neki! Ti si pa res otrok! Vidiš, jaz pa sem se v partizanih odvalil bati noči. (Se nasloni na okensko polico in si prižge cigareto.) Nam so bile noči nekaj lepega. Ljubše so nam bile kot dan. Živelim smo tako rekoč samo ponoči. Tolkli smo se največ ponoči, ljudi smo obiskovali ponoči, marširali smo navadno ponoči. Zakaj bi se človek potemtakem noči bal, ko je bila noč vendar njegova prijateljica?

Julka: Ja, za vas je bilo povsem nekaj drugega ... Naše noči so bile drugačne.

Ivan: Morda ... Mi verjameš, da se tudi mrličev nismo bali. Kolikokrat smo prenočevali na pokopališčih ...

Julka: Nikar ne govori o pokopališčih!

Ivan: Zakaj pa ne? Hotel sem ti samo reči, kako vojni čas spremeni ljudi. Včasih, pred vojno, me ne bi bil spravil za noben denar ponoči na pokopališče. Med vojno pa sem se vsemu privadil. Ti ne veš, kako lepo je na smrt utrujen leči med grobove.

Julka: Nikar! Ne straši me! Če mi nimaš nič drugega povedati, kar pojdi! Sploh pa ... ne vem, čemu mi to pripoveduješ. (Ga pozorno opazuje.)

Ivan: Kaj me tako gledaš? ... Ne zameri, če sem ti govoril o stvareh, ki jih nerada slišiš. Čudna si, Julka. Ne razumem te ...

Julka: Pustiva to! ... Govoriva rajši o čem drugem.

Ivan: Kakor hočeš! ... Kam pa je šel oče?

Julka: Ne vem. Menda k Rakarjevim. Zadnji čas so neprestano pri njih.

Ivan: In tudi veš, zakaj?

Julka: Ne, le mislim si ... Pred njimi je zmeraj polna steklenica žganja.

Ivan: Ne samo zato ...

Julka: Zakaj pa še?

Ivan: Kaj nič ne veš? Kaj ni stari nič omenil, da misli prositi za podporo, ker je vaš Jože padel v partizanih?

Julka: Nekaj sem slišala, da se je o tem prepiral z materjo.

Ivan: Zakaj?

Julka: Mati pravijo, da ne bi bilo pošteno prositi invalidnino za sina, ki je šel v partizane proti očetovi volji.

Ivan: Zdaj se je pa ta vražji dedec spomnil, da bi se lahko s tem okoristil.

Julka: Saj jim ne bodo dali. Ljudje v vasi dobro vedo, kako je bilo.

Ivan: Prav vsi ga dobro poznajo. Nič ne bo dosegel.

Julka: Če bi se jim to posrečilo, bi me bilo sram ...

Ivan: Verjamem ... Julka! (V zadregi.) Ti lahko nekaj povem?

Julka (presenečeno): Kar povej!

Ivan: Pa ne boš huda?

Julka: Kaj pa je?

Ivan: Po vasi zadnji čas precèj govore o vaši hiši.

Julka: Kaj pa?

Ivan: Hude stvari ... skoraj neverjetne.

Julka: Kaj, za božjo voljo?

Ivan: Težko mi je povedati kar tako naravnost ... Kako ste živeli med vojno.

Julka: Kako smo živeli med vojno? ... Pa kaj vendar hočejo? Naš Jože je šel zgodaj v partizane in je padel ... Tevž je padel pri legistih ... saj ne tajimo. Mi drugi pa smo pomagali, kolikor smo mogli. Saj veš, da naša vas ni bila nikoli bogve kako za partizane. Kar so ljudje napravili, so storili iz strahu ali zaradi sile. Samo ti in Jože sta se izkazala, ker sta šla v partizane ... Kaj bi se postavljali! Drug o drugem nimamo veliko povedati.

Ivan: Morda pa le!

Julka: Kaj vendar?

Ivan: Povem ti, da nisem verjel ... Pa vendar, nekaj le mora biti res.

Julka: V čem?

Ivan: No ja, v teh govoricah!

Julka: Prosim te, Ivan, povej!

Ivan: Kaj bi ti jaz pravil! Ti bodo že drugi povedali, če se jim bo zdelo potrebno.

Julka: Ne, ne! Ti mi povej, Ivan! Lepo te prosim!

Ivan: Ne morem, Julka! Res ne morem.

Julka: Zakaj ne? ... (Proseče.) Ivan! Bodi dober z menoj!

Ivan: Nekdo gre ... Najbrž so oče. Iti moram. Lahko noč!

Trlep: (Se pojavi na vratih.)

Julka: Ivan ... Ivan ... (Nekaj časa strmi skozi okno, nato pa sede na zapeček.)

Trlep (divje gleda Julko): Kaj se pa zadiraš za fanti? Te ni sram? In ob tej uri! Kaj nimaš nobenega dela?

Julka (tiho): Imam ... (Seže po šivanju.)

Trlep: Kaj pa je spet hotel ta razbojnik? Spet vohuni okoli naše hiše?

Julka: Nič ne vohuni! ... Na Kalu je bil pa je pogledal skozi okno.

Trlep (sede, si natoči iz steklenice, ki je že na mizi): Nekam pogosto pohajkuje okoli naše hiše, pa mu bom že pokazal! Če je lahko včasih oborožen stopil v vsako bajto in so se ga ljudje bali, misli, da bo tudi danes tako počel ... Moti se! Za zdaj sem še zmerom jaz gospodar v tej hiši. (Z velikim vžigalnikom si prižge cigareto, ki si jo je zvil.) Kje so mati?

Julka: V farovž so šli.

Trlep (začudeno): Po kaj?

Julka: Po gospoda, da bodo poškopili, ko pride tista ura.

Trlep: Že spet nori? ... Če prvič ni pomagalo, tudi zdaj ne bo. Že tako imajo ljudje veliko povedati o naši hiši. Zdaj pa ...

Julka: Pravijo, da se duhovi boje blagoslovljene vode ...

Trlep: Prazne marnje! (Zase.) Tudi če bi jo poln škaf razlili okoli naše hiše, ne bi nič zaleglo. (Zvrne kozarček.)

Julka: Bogve!

Pri oknu se pojavi sosed Boštjan, starejši možakar, in se nekako v zadregi razgleduje po sobi.

Boštjan: Dober večer, Trlep!

Trlep: Dober večer!

Julka: Dober večer!

Boštjan: Kaj ste pa tako tiho? Mislil sem, da ste pomrli.

Trlep: Za zdaj še ne, hvala bogu. Kaj pa je tebe prineslo?

Boštjan: Eh, samo mimogrede.

Trlep: Stopi no v hišo!

Boštjan: Zdajle ne utegnem! ... Mudi se mi.

Trlep (vstane): Čudno, da se vsakemu tako mudi, če je treba stopiti v našo hišo. Ne vem, čemu se nas tako ogibate! Vsi smo krvavi pod kožo!

Boštjan: In nad kožo, *Trlep*! ... Eden več, drugi manj!

Trlep (ga pozorno pogleda): Kam pa naj to denem?

Boštjan: Pustiva to, *Trlep*! ... Nisem se prišel s teboj prepirat.

Trlep: No, kaj pa?

Boštjan: Si videl danes v vasi nekega tujega človeka?

Trlep: Ne! ... Kje?

Boštjan: Moja žena je pravila, da je ves popoldan ležal v Firštovi hosti ... tam na robu ...

Trlep: Nič ne vem o tem. Kaj pa je hotel?

Boštjan: V roki je držal lobanjo ... kaj jaz vem, kje jo je dobil! ... in vpraševal je po partizanskih grobovih.

Trlep (se zdrzne): Po partizanskih grobovih?

Boštjan: Ja ... moja stara mu je povedala, kolikor je vedela ... Saj jih ni več ko deset: pod vasjo sta dva zakopana, na pokopališču jih je pet, gori v hosti so pa trije. Ne? Veš ti še za katerega?

Trlep (ga pozorno motri): To so vsi, mislim.

Boštjan (ga srepo gleda v oči): Tudi jaz mislim tako.

Julka: (Se preplašeno spogleda z očetom.)

Trlep: O, tod okoli jih je veliko padlo! ... Pa kaj hočeš! Kdo bi jih v tistih časih pokopaval ... Nekateri so strohnili tam, kjer so padli ... Kar je ostalo, so raznesli psi in lisice. Takšni časi, kaj hočemo!

Boštjan: Tisti tujec je rekel, da se bo tudi pri tebi oglasil.

Trlep: Kaj pa hoče od mene?

Boštjan: Ne vem, najbrž te bo vprašal isto kot mojo žensko.

Trlep: Kakšen pa je? Ga je ona prepoznala?

Boštjan: Iz mesta je ... Tako znan se ji je zdel.

Trlep: Je bil že kdaj prej v naši vasi?

Boštjan: Kdo ve?! Morda tudi.

Trlep (mrko in jezno): Pri meni bo na kratko opravil.

Boštjan: Kakor veš. Lahko noč!

Trlep: Lahko noč! (Izpije kozarček žganja na dušek.)

Julka (je ves čas poslušala razgovor): Oče!

Trlep: Kaj je?

Julka: Vas smem nekaj vprašati?

Trlep: Vprašaj!

Julka: Bojim se ... da ne bi spet kričali.

Trlep: Vprašaj, sem ti rekel!

Julka (previdno): So bili takrat pred desetimi leti v naši hiši partizani ali četniki?

Trlep (plane pokonci): Prekleta punca! Kolikokrat ti bom še povedal, da so bili četniki! Kaj si gluha ali bedasta? Četniki! Si razumela?

Julka (negotovo): Sem ... ampak ...

Trlep: Kaj ampak?

Julka: Saj so bili oblečeni po partizansko.

Trlep: Kakopak! Misliš, da bodo prišli kot četniki? Spregledali smo jih in ... (Se ustraši svojih besed in pošastno gleda Julko.)

Julka (dolgo strmi v kavelj na stropu): In potem se je zgodilo tisto...

Trlep: Kaj pa spet sanjaš?

Julka: Nič... Morda pa tisti človek, ki je prišel v našo vas, išče njihove grobove?

Trlep: Nisi slišala, da išče partizanske grobove? To so bili pa četniki. In niti besedice več o tem! Razumeš?

Julka: Ja...

Trlep (jo preiskuje z oči): Stopi z mano, bova potegnila voz h kraju, da ne bo na poti. (Odideta.)

Zunaj se zasliši govorjenje in pozdravljanje. V hišo stopita župnik in Polona. Ženska hiti pospravljati mizo in ponudi župniku stol.

Župnik (mož pri petinštiridesetih, vsemogočen gospodar faranov, ki zna pred ljudmi dobro zakriti svoj pravi obraz; pri Trlepovih se počuti kot doma in budno pazi na usodo te družine; preden sede, se razgleda po sobi in se obrne k Poloni, ki je sedla na klop): Polona! Niste nikdar pomislili na to, da bi utegnil kateri od vaših fantov iskati pokoj in odpuščanje?

Polona: In zakaj ne bi našla pokoja?... Saj ju ne teže smrtni greh.

Župnik: Da sta brez grehov? Kako morete to reči, Polona? Četudi sta bila kri iste matere, sta se njuni poti ločili in šli vsaksebi. Se vam ne zdi, da eden od njiju ni stopil na pravo pot?

Polona: Ja.

Župnik: In kdo?

Polona (nekoliko boječe): Tevž!

Župnik (ostro): Jože!

Polona (pogumneje): Tevževa pot ni bila prava! (Vstane.)

Župnik (stopi za njo): Polona! Kako morete to reči?

Polona (se ozre): Kako?... Mati spozna to brez posebne učenosti... Dolgo sem razmišljala o tem. Jože je bil na pravi poti... da, to je res!

Župnik: In Tevž!

Polona: Zaradi njega mi je včasih nerodno.

Župnik: Polona!

Polona: Jaz bi mu katerikrat kar odpustila... Da, jaz, ki sem mu bila mati. Pa ni storil hudo samo meni, temveč tudi drugim... tudi Jožetu, svojemu bratu. (Pogrinja mizo.)

Župnik: Tevž je bil dober fant. Redno in rad je hodil v cerkev.

Polona: Saj ne gre za to, gospod. Tudi Jože je rad hodil v cerkev. Vsi v družini smo radi hodili v cerkev. (Sede na skrinjo, sname ruto, jo zgane in jo gladi.)

Župnik: In zdaj?

Polona: Zdaj molim za oba... Tako težko je materi. Ko je prišel domov Jože, mi je pripovedoval o svojem pravičnem boju in se mi zaupljivo smejal... Potem je drugikrat prišel Tevž in govoril o boju za vero in Kristusa Kralja. Nisem vedela, kaj bi. Kateremu naj bi verjela, ko sta bila pa oba moje krvi! Vi ste mi očitali, da sem poslala enega sina izdajcem slovenskega naroda, partizani so mi oponašali drugega izdajalca domovine...

Župnik: Eh, Polona, mislim, da ste kratkovidni! Dandanes se je marsikdo vrtoglavo vrgel v boj za domovino, pri tem pa spregledal, da se brati s tistimi, ki so veri nasprotni.

Polona: Ej, saj ni čisto tako!

Župnik: Polona, kaj so vas že popolnoma zrinili z naročja katoliške Cerkve? ...

Zadnja leta se zelo odtegujete molitvi.

Polona: Saj ni res, gospod. Res pa je, da v molitvi ne najdemo več prave utehe. Časi so nam marsikaj vzeli ... Trše je treba delati ... in preden šine roka čez obraz, da bi napravila križ, že zaspimo ...

Župnik: To ni samo od utrujenosti, ampak ... (ostro) precēj tudi zaradi verske brezbržnosti in tuje propagande.

Polona: To ne bo držalo! Nihče nas ne sili, da bi zatajili vero ... Nihče nas ne preganja, če zbrano molimo, kakor nas tudi niso partizani.

Župnik: Morda še ni čas za to?

Polona: Jaz ne vem ničesar o tem ... Kadar je prišel naš Jože s partizani v hišo in so nas našli pri molitvi, so nekateri pomolili z nami, drugi pa so mirno čakali, da smo končali ... Nihče nas ni zaradi tega zasmehoval ali pa preganjal.

Župnik: To je bil le pesek v oči ... (Diskretno, skoraj šepetaje.) Neki naš fant, ki je med vojno pribežal domov od partizanov, je povedal tole: ker v fari ni bilo duhovnika, so se v nedeljo ženske same zbrale v cerkvi, prepevale nabožne pesmi in molile rožni venec. Fant je stopil v štab v trenutku, ko je iz cerkve zadonela Marijina pesem. Intendant, ki je ležal v postelji, je začel robantiti in preklinjati pobožne ljudi. Politkomisar pa mu je odgovoril: 'Ah, pusti jih! Tudi to bo nekoč minilo. Zdaj še ni čas, da bi ljudi s silo izganjali iz cerkve, če mislijo, da brez teh ceremonij ne morejo živeti. Počasi se bodo že unesli ...' No, kaj pravite k temu, Polona?

Polona: I, kaj ... Jaz nisem še nikoli slišala kaj takega. Pa tudi če bi bil kdo kaj takega rekel! Mladi so bili, polni življenja, trpeli so in se borili; tam pa so prepevali in se borili za bogve čigavo zmago ...

Župnik (strogo): Za pravično zmago, Polona!

Polona: Ja, za pravično ... Tudi jaz sem molila zanjo! Po svojih močeh sem molila in delala zanjo.

Župnik: Vsemogočni bo presodil, koliko je kdo dal in če je prav dal.

Polona: Jaz sem dala dva sinova ... kaj naj še dam? Še zdaj ju vidim kot nekoč. Jože mi tako razposajeno gleda v obraz kot tiste dni, Tevž pa neprestano boljši v tla ... kot takrat, ko je prišel od vas z namenom, da gre k legistom ...

Župnik: Jaz mu tega nisem svetoval.

Polona: Moj sin se sam že ne bi bil odločil ... Bil je mevža! ... Nekdo mu je moral groziti.

Župnik: Kdo?

Polona (vzdihne): Težko je reči ... Iz farovža je prihajal vsak dan bolj cagav.

Župnik: Polona!

V sobo stopita Trlep in Julka ter se priklonita.

Trlep: Hvaljen bodi Jezus Kristus!

Župnik: Na veke amen!

Trlep: Tako, za danes sem opravil. (Prinese šilce za župnika in sede za mizo.) Torej, gospod župnik, spet vas nadlegujemo s tisto rečjo. Ne zamerite! Ona misli, da bi še enkrat poškopili.

Alenka Gerlovič: Obešenci, 1944, linorez

Julka: (Sede na zapeček in opazuje.)

Župnik: Pa bomo, v božjem imenu!

Trlep (zvrne šilce žganja): Da bi vsaj pomagalo!

Polona (po kratkem premolku globoko vzdihne): Kaj neki visi nad našo hišo, da nam duše umrlih ne dajo spati?

Trlep: Kaj neki bi viselo! Po vsaki vojni se je isto dogajalo.

Župnik: Da, da, v vsaki vojni je toliko mrtvih, da se duhovi padlih še dolgo ne umirijo. Moliti je treba zanje.

Polona: Moj rajni oče so govorili: Duhovi se prikazujejo samo tistim, ki imajo kaj na vesti.

Trlep: Ne vem, kaj bi imeli mi na vesti.

Župnik: Ni tako, *Trlep*. Vest si je treba natančno izprašati. Slaba vest je trnov grm, ki ob vsaki priložnosti bode.

Trlep: Mi si nimamo ničesar očitati. (Pogleda župnika.) Vsak ve, kako smo živeli in kaj smo delali med vojno.

Polona: Ljudje pa vendar brusijo jezike ob našo hišo.

Trlep: Ljudje? Kateri ljudje?

Polona: I, kdo! ... Sosedje!

Župnik: Ne ozirajte se na zlobne jezike!

Polona: Čudne stvari govore ... Pravijo, da se je takrat, ko sem bila jaz v bolnišnici, pri nas nekaj hudega zgodilo ...

Julka: Mati! Nikarte!

Trlep (natoči sebi in župniku): Kaj pa ti bledeš? Kaj se vmešavaš? ... Pojdi k Predanu po žganje! Naj ga nekaj posodi! Skoči!

Julka: (Zleze s peči, zgrabi steklenico, preplašeno pogleda vse po vrsti in izgine za vrati.)

Župnik: Kaj pa ji je?

Trlep: Vrag vedi, kaj jo je obsedlo.

Župnik: Morda je bolna.

Polona (zaskrbljeno): Bojim se zanjo.

Župnik: Peljite jo k zdravniku!

Trlep: Še tega bi se manjkalo! Če dekle nekaj piči, pa brž k zdravniku ... Spijmo ga, gospod! (Dvigne šilce in izpije.)

Župnik: Ne smem preveč! (Poloni.) Kdaj pa ste bili pravzaprav v bolnišnici?

Polona: Avgusta in septembra 1942.

Župnik: To je bilo ... (Se zmede in umolkne.)

Trlep: Kaj?

Župnik: Ni bilo to takrat ...

Trlep: Kdaj takrat?

Župnik: Hotel sem reči, takrat ... ko je bilo v teh krajih najhuje.

Trlep: Ja, ja ... takrat je bilo hudo! Ljudje so bili čisto zbegani. Ne prej in ne pozneje niso ljudje tako zbrano poslušali vaših pridig.

Župnik: Hotel sem vam nuditi tolažbo.

Trlep (ga pozorno gleda): Črpali pa smo iz njih tudi pogum.

Župnik: Moja dolžnost je bila, da ljudstvu pomagam v sili.

Trlep: In da ga vodite in mu svetujete.

Župnik: Seveda ... svetoval sem po svoji najboljši vesti. Žal pa so bili nekateri za moje nasvete gluhi na obe ušesi.

Trlep: Hm ... da! (Prižge zvito cigareto z vžigalnikom in pogleda Polono.) Ljudje so res čudni. Kaj neki bi se moglo zgoditi pri nas takega, da ne bi bilo vsem znano? Pa v naši vasi je že tako, da ljudje preveč radi razkrivajo strehe svojih sosedov in jim gledajo pod odejo ... Ti, Polona, pa kakopak takoj vse sprejmeš kot čisto resnico.

Polona: Kdo je to rekel?

Župnik: No, no, *Trlep*! Saj ni tako!

Polona: Povedala sem samo tisto, kar sem slišala, in nič več.

Trlep: Čudno, zakaj pa meni nihče nič ne pove! Si lahko mislim. Naj le jaz slišim koga kaj tvesti. Ne bo mu več potrebno odpirati ust.

Župnik: Bog nas varuj, *Trlep*. Ne delajte greha! Le lepo zlepa. Kaj že ni bilo dosti krvi in smrti?

Trlep: Hm ... da ... dovolj ... Kje je Julka z žganjem?

Polona: Bo že prišla. Sicer se ti pa ni treba spet napiti.

Trlep: Kaj pa to komu mar?

Polona: Vsa vas že govori, da si z žganjem izplakuješ vest.

Župnik: Polona!

Trlep: Kakšno vest?

Polona: Slabo vest. Zakaj jo pa imaš, še ne vem, a moram zvedeti, preden umrem.

Trlep (se zakrohoče): Sem res radoveden, kaj boš zvedela.

Župnik: Polona, ne dolžite človeka po krivem ... To se maščuje.

Polona: Poznam slabo vest. Kar naprej te bode: Kaj bodo ljudje rekli, ko bo prišlo na dan? Ah, in saj ne gre samo za to, da bo prišlo na dan.

Trlep: In kaj naj pride na dan?

Polona: Kako naj jaz to vem! Če bi vedela, ne bi niti za hip pomišljala ...

Julka: (Vstopi in postavi na mizo steklenico, ki je do polovice polna.)

Trlep: Samo toliko si prinesla?

Julka: Več niso dali. Rekli so, da imate za danes dovolj.

Trlep: Hudiči! Oni mi bodo odmerjali žganje?

Polona: Kaj bi se naprej in naprej nacejal?! Saj se boš utopil v žganju.

Trlep: To ni nikomur nič mar! ... Julka, prinesi liter žganja in ga iztakni, kjer ga hočeš!

Julka: Jaz ne grem nikamor več.

Trlep (zlobno): Se nemara bojiš noči, a?

Julka (zakriči): Da ... in tudi vi, zato pijete in vpijete.

Trlep: (Se zruši na stol in hrope.)

Polona: (Pozorno gleda moža in hčer.)

Župnik: Čudno je postalo v vaši hiši.

Polona: Tako je pri nas zmerom, ko se zmrači.

Trlep: Jaz se ničesar ne bojim! ... Ničesar se ne bojim! (Pod vplivom alkohola udari s pestjo po mizi.)

Polona: Nikar ne! Punca je že skoraj ob pamet. Saj jo vidiš, kakšna je.

Julka: (Steče v kamro.)

Trlep: Kakšna pa je? (Zamahne z roko.) Babji strah ima velike oči.

Župnik: Morda pa je ...

Polona: Kaj?

Trlep: Kaj?

Župnik: Nekaj se mi je zazdelo ...

Pred hišo divje lajanje. Julka skuša pomiriti psa. Vsi prisotni se nemirno ozro v okna.

Julka (prihiti v sobo): Nekdo je zunaj ... Sultan se bo utrgal ...

Župnik: Sosed ne bo. Pes ne bi počel takšnega hrupa.

Trlep: Kdo neki bi bil ob tej uri? ... Pojdi gledat, Julka!

Julka: Jaz že ne grem!

Trlep (posmehljivo): Spet strah?

Župnik (bodrilno): Kaj bi se bala?

Polona: Čakaj, grem pa jaz. (Gre v vežo, za njo Julka.)

Močno trkanje na vhodna vrata, ki se počasi odpro.

Trlep: Odpri, Polona! Pa naj bo, kdor hoče!

Neznanec (trdo): Dober večer!

Polona (nezaupljivo): Dober večer!

Julka (komaj slišno): Dober večer!

Neznanec (opazi župnika): Dober večer!

Župnik (ponižno): Dober večer!

Neznanec: Ne zamerite, prosim! Malo pozen sem, kajne?

Trlep: Oh, nič zato!

Neznanec: Se me še kaj spominjate, Trlep?

Trlep: Ne da bi vedel.

Neznanec: Tudi vi ne, mati?

Polona: Ne, ne spominjam se vas.

Neznanec: Res ne? ... Pa ti, dekle? Kako ti je že ime? Takrat si bila še otrok.

Julka (boječe): Julka sem ... Ne spominjam se vas.

Neznanec: Ne? Zakaj si se me pa tako prestrašila?

Julka (v zadregi): Saj se nisem.

Trlep: Plašna je ... že od vojne sem ... saj veste, kot otrok je ...

Polona: Marsikaj hudega je videla in doživela.

Neznanec: Tu, v tej hiši?

Trlep: Ne ... zakaj ravno tu?

Neznanec: No, ja ... mislil sem pač, da so vam med vojno morda koga odpeljali ali ubili. Tega je bilo v tistih časih dovolj.

Polona: Nam je bilo v tem, hvala bogu, prizaneseno.

Neznanec: Se me tudi vi ne spominjate, gospod župnik?

Župnik: Nikoli vas še nisem videl.

Neznanec: Vsem skupaj prav nič ne zamerim, da se me ne spominjate. Nič ne de! ... No, vas bom pa poskusil spomniti ... Kot partizan sem hodil po teh vaših krajih.

Trlep (navidezno z zanimanjem): Partizan?

Julka (prestrašeno): Partizan?

Župnik (v zadregi): A ... partizan?

Polona: Partizan ste bili v teh krajih? Uh, ko jih je bilo pa toliko! Kdo bi si vsakega posebej zapomnil!

Župnik: Res, tudi k meni v župnišče jih je veliko zahajalo ... jabolka sem jim dajal ... in ni, da bi si vsak obraz zapomnil. Saj veste, v uniformi so vsi obrazi nekako podobni.

Trlep: Ste bili kdaj tudi pri nas?

Neznanec: Nekajkrat... Dobro se še vsega spominjam. (Se razgleduje po sobi, pogled mu obvisi na kavlju pod stropom.)

Trlep (spremlja njegov pogled): Ja, ja, pri nas so bili podnevi in ponoči. Koliko noči smo prečuli zaradi njih. In koliko strahu smo zaradi tega užili!

Polona: To so bili hudi časi!

Župnik: Res je bilo hudo.

Neznanec: Verjamem, rad verjamem... (Ogleduje čevlje pod pečjo in sede na klop ob peči.)

Trlep: Zakaj pa ne sedete sem, k mizi?

Neznanec (se presede): Pa bom.

Trlep (ponudi tobačnico): Bi zvili?

Neznanec: O, še zmerom po partizansko? Kaj se ne dobi cigaret?

Trlep: Dobi, dobi... Pa sem se tako navadil, da mi je cigareta najljubša, če si jo sam napravim.

Neznanec: Prav ste povedali. V partizanih smo zelo cenili cigareto, ki smo si jo zvili iz tobaka, zbranega po vseh žepih. Včasih je bila obilna kot viržinka, včasih pa ne dosti debelejša od vžigalice...

Vsi: (Se prisiljeno zasmejejo.)

Neznanec (osline papirček): Tako, pa je! Vidite, še znam zvijati.

Trlep: Res, kar od rok vam gre. (Prižge vžigalnik.)

Neznanec (dolgo gleda vžigalnik, nato brž prižge): O, ste mehanizirani?

Trlep: Ja, kar pripravna stvarca je to.

Neznanec (mu ostro gleda v oči): Hm... da...

Trlep: Kaj me tako gledate?

Neznanec: Nič, nič... Kako pa ste med vojno vozili, da vam niso požgali?

Trlep: O, bili smo previdni! Tam na koncu vasi so delali brez glave, pa jim je zapel rdeči petelin na strehi.

Polona: Saj smo bili tudi mi kar naprej v strahu, da nam bodo požgali... Pa nam je nekako prizaneslo.

Župnik: Bog se je usmilil te poštene hiše.

Neznanec: Kaj so bili potemtakem vsi pogorelci nepošteni?

Župnik (v zadregi): Tega ne bi mogel reči...

Neznanec (Julki): Si tudi ti kdaj videla partizane?

Julka (plaho): Sem...

Trlep: Kaj jih ne bi videla! Pa je bila takrat še premajhna, da bi razumela, za kaj gre.

Neznanec: Si se jih bala?

Julka: (Odkima.)

Trlep: Kdo bi se jih bal?! Saj so bili tako zabavni in korajžni. Partizani so se počutili pri nas kot doma... Prav tamle so največkrat sedeli, kot zdajle vi.

Neznanec: Ja, ja... tudi jaz sem v tistih časih najraje sedel v takle kot. Ljudje so se sicer ponekod pritoževali, da jim puščamo uši, ki niso bile ravno prijeten spomin na nas. Zlasti za otroke ne. Pa kaj smo hoteli! Treba se je bilo tolči za življenje in uši so se tolkle z nami... Smo jih tudi pri vas kaj pustili?

Trlep (se zasmeje): O, ja! Sem in tja se je kaj našlo, pa smo hitro potolkli.

Polona: Vas lahko vprašam, kdaj ste bili zadnjikrat v teh krajih?

Neznanec: O, od tega je že dolgo.

Polona: Partizani ne držijo besede. Takrat so nam obljubljali, da nas bodo tudi po vojni obiskovali... Zdaj so pa kar pozabili na to... Prav nihče se ne prikaže, da bi videli, kakšni so danes.

Trlep: Kaj hočemo! Vsak od njih ima svoj dom in svoje skrbi in je srečen, da se mu ni treba več potepati po svetu. Dovolj so se klatili okrog.

Neznanec (zamišljeno): Ni prav, da se partizani ne zmenijo več za znance, ki so si jih nabrali med vojno... Tudi meni je žal za teh deset let.

Trlep: Kaj? Pred desetimi leti ste bili zadnjikrat tu?

Neznanec: Ja... konec avgusta 1942.

Trlep: Avgusta 1942?

Neznanec: Se spominjate tiste hude roške ofenzive?

Trlep: Spominjam... spominjam...

Župnik: Da, da... takrat smo veliko pretrpeli.

Neznanec: Tudi vi, gospod župnik?

Župnik (trdo): Če trpi ljudstvo, trpim z njim tudi jaz.

Neznanec (Julki): Se tudi ti, Julka, spominjaš velike roške ofenzive?

Trlep: Kaj se ne bi!

Julka (šepeta): Oče! Ta je eden izmed tistih treh...

Trlep (osorno): Kakšnih treh?

Neznanec: Si se morda česa spomnila?

Julka: Zazdelo se mi je...

Neznanec: Sem morda komu podoben?

Julka: Ja... ne vem...

Trlep: No, če ne veš, potem molči in ne blebetaj tjavendan!

Julka: (Se loti šivanja.)

Neznanec (pozorno ogleduje Julko in se obrne k Trlepu): Kje ste bili konec avgusta 1942?

Trlep: Mi? Doma. Kje pa naj bi bili? (Se spogleda s Polono.)

Polona: Mene ni bilo doma. Bila sem v mestu, v bolnišnici.

Trlep: Ja, res je. Ona je bila zdoma. Operirali so jo na želodcu. Z Julko pa sva bila doma.

Neznanec: Je takrat zelo pokalo tod okoli?

Trlep: Uh, pa še kako! Bili so pasji časi. Neprestano so nam pretili, da nam bodo požgali hiše, da nas bodo odpeljali ali postrelili...

Neznanec: ...in župniki so pridigali, naj se ljudstvo upre terorju partizanskih band, naj bo prekleta hiša, ki partizanom odreže kos kruha...

Župnik: Dušni pastirji smo pozivali na samoobrambo, da ne bi nekateri prenapeteži uničili vere.

Neznanec: Čudno, da je vera v nevarnosti vedno tedaj, ko si hočejo ljudje po svoje zamesiti kruh.

Župnik: Oprostite! In požgane cerkve, pobiti duhovniki?...

Neznanec: ...pričajo zgovorno o tem, da se nismo ustavili niti pred mazi-ljenimi izdajalci niti pred bunkerji z oltarji.

Polona: Ja, žal so bile tudi takšne stvari.

Trlep (hlastno): Tiste čase si še nosu nismo upali pomoliti iz hiše.

Neznanec: Tako hudo pa vendar ni bilo.

Trlep: Bilo, bilo, pa še kako!

Župnik: Res, ljudje so bili od tolikih nesreč čisto zmedeni.

Neznanec: Zmedeni? Pa vendar ne! Saj so bili celo oboroženi. (S poudarkom.) Tudi pri vas.

Trlep: Kdo? ... Mi?

Neznanec: Seveda! Kaj bi prikrivali! Italijani so ljudi oborožili, ko so preplašeni dušebrižniki prosili za orožje.

Župnik (užaljeno): Prosim ...

Trlep: Eh, tako pa tudi ni bilo.

Neznanec: Bilo, bilo! Saj smo vas celo razoroževali.

Trlep (odločno): V naši vasi tega ni bilo.

Župnik: Ne, naša fara ne pozna takih primerov.

Neznanec: Povsod, čisto povsod tod okoli so se dogajale takšne stvari. Res pa je, da so ljudje večinoma raje izročali orožje partizanom, kot pa da bi ga bili uporabljali proti njim.

Trlep: V naši vasi nič ne vemo o tem.

Neznanec: Kako, da ne? Zdi se mi celo, da ste orožje uporabili.

Trlep: Mi smo kmetovalci, s politiko in orožjem se nismo nikoli ukvarjali.

Neznanec: To ne bo držalo! ... Sicer pa, če dovolite, bom zlezel na peč, in če niste trudni, bi vam obudil nekaj svojih spominov na te kraje. (Zleze na peč.)

Polona: Kar napravite se domačega in pripovedujte!

Neznanec: Rad obujam partizanske spomine.

Župnik (vstane): Naj mi oprostijo ... Domov moram.

Polona: Gospod, obljubili ste nam, da boste posedeli in počakali ...

Trlep: Nikar ne hodite! Saj ni taka sila.

Župnik (pogleda na peč): Mislil sem, da bomo sami ...

Neznanec: Kaj vas ne bi zanimalo, gospod župnik? Kristus je učil v prilikah in zgodbah. Tudi jaz bi rad gospodarju z zgodbo dokazal, kar sem malo prej trdil ...

Trlep (plane pokonci): Kaj boste dokazovali?

Neznanec: Le potrpite, Trlep! Zgodba vam bo marsikaj razodela ...

Luč počasi pojenjuje. Neznanec si dene roke pod glavo in se zazre v strop. Župnik in Trlep se spogledata in sedeta. Polona in Julka imata prestrašena obraza.

Z a s t o r

MEDIGRA

Neznanec leži na kmečki peči, z rokami pod glavo, z očmi, uprtimi v strop. Ob njem brli petrolejka. Ljudje in predmeti, ki so bili prej v sobi, so izginili. V meglenem ozadju, kakor za tenčico, se prikaže gozdnata pokrajina z gostim grmičjem, močno stilizirana.

Neznanec: ... Tistega poletja 1942 smo partizani osvobodili nekaj ozemlja, kjer ni bilo treba spati ravno obut in oblečen in kjer si ponoči lahko obesil puško na smrekovo vejo. Stari partizani pa so kljub temu dremali samo z enim očesom in modrovali: Kadar si partizan lahko ponoči sezuje čevlje, je znamenje, da je hajka blizu. In resničnost tega modrega pregovora smo lahko kaj kmalu preizkusili ... Na mejah osvobojenega ozemlja v Suhi krajini so bile vedno pogostejše praske. Kurirji in civilisti so šepetaje izgovarjali besedo »hajka« in hajka je prišla, hajka v

takšnem obsegu, ki si je ne bi mogel zamisliti največji paničar niti v sanjah. Stotisočglava italijanska vojska z najmodernejšim orožjem si je zadala nalogo — uničiti partizansko osvobodjeno ozemlje in zajeti vodstvo osvobodilnega gibanja... Z več ali manj sreče smo se prebijali skozi neštete obročje, ki so nam jih nastavili Italijani v Kočevskem Rogu. Potem smo se soočili zasedami, z napadi, z zasledovanjem. Končno smo spoznali, da ni druge rešitve, kakor da se razbijemo v manjše enote. Odtlej smo se prebijali v trojkah in petorkah. Ljudje so nam govorili, da partizanov ni več, mi smo se pa spogledovali in ugotavljali, da so še... In tako je prišla naša petorka v te vaše kraje...

Gozdna pokrajina v polni, poletni svetlobi. V daljavi se sliši streljanje mitraljezov in pušk. Najprej se pojavi partizan Mali, globoko sklonjen, s puško v roki. Za njim partizan Peter — Neznanec. Nekaj trenutkov se razgledujeta, nato sedeta v grmovje.

Mali: Si jih videl?

Peter: Sem... Italijani in bela garda.

Mali: Bela garda? Taki so kot ujetniki.

Peter: Ujetniki? Od kdaj so pa ujetniki nosili orožje? Novo vojsko imamo — belogardiste. Od zdaj naprej se bomo morali navaditi na takšen sestav sovražnih kolon: Italijan s puškomitraljezom, pet belogardistov s preklastimi puškami, spet Italijan z mitraljezom in tako dalje.

Mali: Hudiča! Jaz pa sem mislil, da so partizani. Malo je manjkalo, da jih nisem ustavil. Ta bi bila lepa!

Peter: Čudno, da naju niso opazili.

Mali: Srečo sva imela... Da bi vsaj naletela na koga od naših.

Peter: Kdove, kam so se zabili!... Dolgo ni Jurača, Ceneta in Tuga.

Mali: Da ju niso zahkljali?!

Peter: Aja! Bodo že prišli... Tugo dobro pozna pot. Saj je domačin.

Mali: Da bi vsaj prinesli hlebec kruha. Tugo je govoril, da si bo vso njihovo shrambo naložil v nahrbtnik.

Peter (se zasmeje): Vesel bo lahko, če bo utegnil polizati skledo. Italijani niso daleč od njegove hiše.

Mali: E, se bo že kako izmazal!

V dolini zadržajo mitraljezi.

Mali: Spet drdrajo! Italijanski?

Peter: Ne, to so naše zbrojevke. Naši se prebijajo čez progo. Zdi se, da nas je še nekaj na tem svetu.

Mali: Ali pa so to poslednji... Ti, Peter, misliš, da se bomo izvlekli iz te kaše? Vse skupaj malo predolgo traja.

Peter: To bomo videli ob koncu ofenzive, ko se bomo zbrali na Rogu.

Mali: Če nas bo še kaj ostalo.

Peter: Dovolj nas bo, da jih bomo lahko spet začeli ščegetati.

Mali: Nimam dosti upanja... Kam jo je pa komandant mahnil?

Peter: S svojo petorko se prebija proti Kočevju.

Mali: Tam je bolje.

Peter: Ali pa slabše... Povsod je isti hudič. Na Kočevskem so skoraj same prazne vasi.

*Nikolaj Pirnat: Boré se kakor levi iz dneva v dan, 1944, linorez
(list iz mape »Domovi—ječe—gozdovi«)*

Mali: So pa tudi drevesa polna sadja... Ne veš, koliko ga imajo Kočevarji.

Peter: Tudi Suha krajina ni brez njega.

Mali: Ko le ne bi bili tu ljudje tako vražji!

Peter: Saj niso vsi... Naših je sicer malo, ti pa so takšni, da bi dali vse od sebe. Samo izdajalcev se bojijo. Sosed sosedu ne zaupa.

Mali: Saj se kar skrijejo, če se prikažemo v vas.

Peter: Kaj hočeš. Nekateri so reveži, drugi so zapeljani, tretji so zlobni ali pa neumni.

Mali: Zadnjih je največ.

Peter: Jaz ne bi tako površno sodil. Ne poznaš teh ljudi... Farji in vaški mogotci so se stoletja trudili, da bi napravili iz njih hlapčevalce in boga-boječnejše.

Mali: Takih krajev in ljudi še nisem videl na Slovenskem. Gledajo te, gledajo, in nikoli ne veš, kaj tisti hip tuhtajo.

Peter: Je že tako, da postanejo ljudje v hudem trpljenju nezaupljivi.

Mali: Kaj praviš, zakaj se je Dimež predal?

Peter: Hm... živce je zgubil.

Mali: Najbrž bo res. Presneti Dimež!... (Sam pri sebi.) Saj jih tudi jaz že zgubljam.

Peter (očitajoče): Te ni sram? In še star partizan si. Kako neki te more nekaj gostih rafalov spraviti s tira?

Mali: Temu praviš ti nekaj gostih rafalov? Saj to je bil pravi pekel.

Peter: Vidi se, da nisi doživel dosti hudih borb.

Mali: Dimež jih pa je...

Peter: Ah, Dimež! Dimež je bil strahopetec.

Mali (plane): Ni res.

Peter: Kako da ne! Zmeraj se je obotavljal, kadar je bilo treba udariti po sovražni koloni. Kadar smo se odpravili na akcijo, ga je zmerom kje bolelo... Pravi strahopetec je bil.

Mali: Dimež je bil zmerom malce nervozen.

Peter: Nič nervozen!... Ne bi ga bili smeli pustiti domov k materi. Sam nam je pravil, kako ga je pregovarjala, naj ostane doma. Zdaj se ji je posrečilo... Jaz zdajle za vse na svetu ne bi šel k materi. Morda mi ne bi rekla niti besedice, a z obraza bi ji bral, da me je pripravljena skriti in mi nositi hrano. Ko bo ofenzive konec, jo bom pa šel pozdravit... (Se nasmeje.) Spet se bom najedel žgancev...

Mali: Rad imam žgance. Posebno še, če so dobro zabeljeni.

Peter: Povabil te bom. Pri nas doma imamo velike sklede.

Mali: Misliš, da bodo Dimeža ubili?

Peter: Kdove! Treba mu je bilo tega! Ne bi rekel, če bi ga bili ujeli. Ampak kar sredi dneva zaostati, prepustiti oblast živcem in oditi v postojanko...

Mali: Si ti kdaj pomislil na to, da bi se predal?

Peter: Ne!

Mali: Jaz pa, če bi bil sam, res ne vem, kaj bi storil.

Peter in Mali prisluhmeta oddaljenim strelom in mitraljezom.

Peter: Kar prijetno dene takšna muzika! Najbolj me je strah mirovanja. Naj ropota, kolikor hoče, samo da vem, da so v tistih hostah tudi partizani... Da bi vsaj prišli oni trije!

Mali: Zakaj?

Peter: Veš, zate me je strah... Rad bi imel poleg sebe fante, ki se na vse smejejo.

Mali: Potrpi z menoj, Peter! Kaj ti nisi nikoli malodušen? Morda se bom jutri že vsemu smejal.

Peter (toplo): Poskusi to že danes, Mali. Danes je važno...

Mali (se ozre na desno, skoči pokonci in zavpije): Stoj! Kdo je?

Peter: Ne kriči vendar, sraka!... (Se dvigne in pogleda.) Jurač je.

Mali: In sam!... Kje so pa drugi?

Jurač (zbit, poten in strgan se privleče na oder; čez ramo ima torbico, iz katere gleda kruh): Prekletu dobro sta se zakonspirirala.

Peter: Si naju težko našel?

Jurač: Malo sem se lovil. Priti bi moral z one strani.

Mali: Saj se mi je čudno zdelo.

Jurač: Kaj nista opazila kolone? Poglejta Italijane!

Mali: Kje?

Jurač: Po grebenu gre kolona z mulami.

Peter (si z roko zasenči oči): Hm, spet bomo hajkali.

Mali (gleda v daljavo): Kakih šeststo jih bo... Kam neki gredo?

Jurač: Vrag vedi!... Premakniti se bo treba... Ne zijaj tako, Mali. Lahko te vidijo.

Mali: Uh, so že predaleč.

Vsi trije prisluknejo posamičnim strelom v bližini.

Peter: Nič ni! Strah odganjajo... Jurač, kje sta pa Tugo in Cene?

Jurač: Tugo je ostal doma.

Peter: Kako to?

Jurač: Čakal sem v gozdu nad Tugovim domom, onadva s Cenetom pa sta šla v hišo. Tugo mi je rekel, da mi bo njegova sestra prinesla jedačo in pijačo... Čakam, čakam, pa ni bilo nič. V daljavi slišim vpitje Italijanov in si mislim: 'Saj ju bodo živa ujeli!' Priplazil sem se na rob gozda in videl, kako za hišnim vogalom nekdo pogleduje proti meni. Menda je bil njegov oče. Za drugim vogalom pa je oprezovala njegova mati. Vse skupaj se mi je zdelo čudno... Vpitje Italijanov mi je šlo na živce. Potem se je prikazal Tugo s puško v roki in začel streljati proti meni. Hip zatem je skočil iz hiše Cene in stekel po grmovju. Počilo je več strellov. Tolkli so Italijani. Tekel sem, kolikor so mi noge dale...

Peter: Je to mogoče?

Mali: Ti prekleta duša! Kdo bi si kaj takega mislil o njem?

Jurač: Saj še jaz, ki sem to doživel, ne morem verjeti... Še dobro, da sem jo odnesel.

Peter: Potemtakem se je predal, tebe pa izdal Italijanom.

Jurač: Najbrž se je v zadnjem hipu zavedel, kaj je storil. Prehitro je ustrelil. Italijani še niso stisnili obroča. In tako mi je nekako rešil življenje.

Peter: Bedak lahkoverni! Izdal te je... čisto preprosto izdal!

Mali: Kaj nisi mogel počiti hudiča?

Jurač: Kje pa! Preden sem se zavedel, za kaj gre, sem bil že daleč.

Peter (tesnobno): Dimež je šel... zdaj še Tugo... Cene se je kdo ve kam izgubil... Koliko nas bo na koncu ostalo od šestih?

Jurač: Čeprav samo dva, pa tista ponosno. (Iz torbice vzame kruh.)

Mali: Kje si pa dobil kruh?

Jurač: Ukradel sem ga.

Peter: Ukradel?

Jurač: Zares ... ukradel. Stopil sem v neko bajto in prosil za kruh. Saj se nisem mogel vrniti praznih rok, če sem vama obljubil. Domačini pa so se spogledali in rekli, da nimajo nič. To me je razjezilo, vrgel sem puško, na gotovs' in zavpil: 'Roke kvišku!' Kar sam sem si vzel iz shrambe hlebec kruha in še kos slanine. Rekel sem jim, da potemtakem to, kar jemljem, ni njihovo.

Mali: Ti si pa s hudičem!

Peter: Tega ne bi bil smel storiti. Ropali pa res ne bomo.

Jurač: Potrpi malo! Nisem še pri kraju. Ko sem s polno malho odhajal, me je v veži dohitela ženica, previdno pogledala okoli sebe, da je kdo ne sliši, me potrepkala po rokavu in rekla: 'Bog vam požegnaj! Le še pridite in ravno tako naredite!'

Peter: Tako ti je rekla?

Mali: Ubogi ljudje!

Jurač: Kaj hočemo! Ljudje želijo, naj jim s silo vzamemo, da jih ne bi sosede izdali. Ko sem odhajal iz vasi, je ženska tako vreščala za menoj, da so ljudje kar drli skupaj in sem jim komaj ušel. Kričali so: 'Prekleti roparji! ... Banda! ...'

Peter (se zasmeje): Posrečena ženska!

Mali (med smehom): In prebrisana! Česa vsega se ljudje ne domislijo.

Jurač: Ceneta še ni bilo?

Peter: Ne ... če se je izmazal, nas bo že našel.

Jurač: Takrat ga ni zadelo ... Ni dobro, Peter, da se tako razbijamo. Sliši se, da po vaseh, ki so jih oborožili Italijani, civilisti lovijo kurirje in celo patrolje.

Peter: Prav imaš! O tem sem že slišal. Odslej bomo hodili skupaj. Prebijali se bomo proti Ljubljani.

Mali: Kaj ne bi odprli tiste torbice z jedačo?

Peter: Saj res! Skoraj bi bil pozabil, da sem lačen. Založimo!

Jurač: Nata ... jaz sem že jedel. Pa še za Ceneta pustita.

Mali: Kakopak! Deli, Peter! Bodi naš krušni oče!

Peter (odpre torbico in začne deliti; nenadoma se zdrzne in prisluhne): Nekdo gre.

Vsi: (Zgrabijo puške in planejo kvišku.)

Peter: Cene je.

Jurač: Komaj se vleče.

Mali: Staknil jo je. (Mu steče naproti.)

Cene (krvav, razcapan, se šepavo opira na Malija): Fantje! Italijani so blizu ... Vse kaže, da obkoljujejo ... Pobrati se moramo.

Peter: In kaj je s teboj?

Cene: Civilisti so me napadli ... s kamenjem! Nekdo me je ranil ... tule v nogo.

Peter: Prekleti hudiči!

Jurač: Kdo je bil?

Cene: Saj sem si jih zapomnil. Bodo že dobili plačilo.

Mali: Si streljal?

Cene: Sem ... Dva sem ranil.

Jurač: Potem jih ne bo težko najti.

Cene: Ne, po ranah jih bom spoznal.

Peter: Kje, praviš, da so Italijani?

Cene: Tamle zgoraj se motoviliho. Vse kaže, da bodo prerešetalí tole hosto.

Peter: Si jo dobil v kost?

Cene (dvigne hlačnico): Ne, v meso.

Peter: Obveži ga, Mali!

Zelo blizu zaropotajo mitraljezi in zapokajo puške. Četvorica se stisne k tlom.

Jurač: Si videl hudiča?

Mali: Junaki klestijo veje.

Peter: Le dobro upogni glavo, da ti jo ne odklestijo z vratu!

Cene: Tu smo na varnem.

Peter: Ko se bo uneslo, bomo krenili na tistile hrib. Najbolj varno je hoditi za stopinjami sovražnika.

Jurač: In bomo hodili skupaj?

Peter: Kakopak! Poslej bomo vedno skupaj.

Cene: Tako bo najbolj pametno.

Peter (skoči pokonci in naperi puško v desno): Stoj!

Vsi: (Planejo kvišku.)

Djuro (od daleč): Stoj! Kdo tam?

Peter: Partizani! ... In kdo tam?

Djuro: Partizani ... iz tretjega bataljona zahodnodolenjskega odreda ... In vi?

Peter: Tudi ... tretji bataljon zahodnodolenjskega odreda ...

Djuro: Si ti, Peter?

Peter (se začudi): Kdo bi bil? ... O, Djuro, si ti? ... Naši fantje so, kar naprej!

Djuro (kmečki fant iz Bosne, z mitraljezom v naročju, s partizanko globoko na tilniku, z gostimi, črnimi kuštravimi lasmi; njegova tovariša, s puškama in bombami v rokah, sta na smrt izmučena, a kljub temu vedra):
Kmalu bi se bili udarili!

Peter: Res, ni dosti manjkalo.

Djuro: Ste še živi?

Peter: Kot vidiš ... vsak dan bolj.

Djuro: Je kaj novega?

Peter: Tugo se je predal.

Djuro: Tugo? Nič ga ni škoda ... Nikoli ni bil kaj prida ... Je v tistile vasi varno?

Peter: Mislim, da ne ... Hosta je varnejša.

Djuro: Saj se ne bomo tam zadrževali dolgo. Samo po zvezo gremo. V pol ure bomo nazaj. Boste še tu?

Peter: Bomo ... če nas ne bo kaj presenetilo. Bi jedli, tovariši?

Djuro: Imate kaj odveč?

Peter: Odveč ne. Nekaj malega pa je še ostalo tudi za vas.

Djuro: Ne, ni treba! Bomo že v vasi kaj dobili.

Cene: Hudiča boste dobili! Kakor jaz ... (Pokaže ranjeno nogo.)

Djuro: Kje si pa to staknil?

Cene: V vasi so me napadli civilisti.

Djuro: Civilisti?

Peter: Previdni morate biti, Djuro.

Djuro: Vem ... Imate kaj cigaret?

Peter (žalostno odmaže z glavo): Na žalost, niti praška tobaka. Včeraj smo zadnjikrat preobrnili vse žepe ... Oh, kaj bi dal za en dim!

Djuro (se pomenljivo nasmehne): Veliko?

Peter: Kaj jaz vem, kaj ...

Djuro (seže v žep in da vsakemu po eno cigareto): Nate, tu imate in počakajte nas, da se bomo skupaj vrnili v roške gozdove.

Peter (presenečeno): O, ti si pa z vragom! ... Imaš kaj ognja?

Djuro (jim prižge z velikim vžigalnikom): Uh, ognja pa zadnji čas toliko, da smo ga že siti!

Vsi: (Se zasmejejo.)

Peter: Lep vžigalnik imaš.

Djuro: Vojni plen ... (Svojima tovarišema.) Pojdimo, fantje! (Ostalim.) Pa na svidenje za ta čas!

Vsi: Srečno!

Peter: Kaj je res Rog že poln partizanov?

Djuro: Tako pravijo. Najbrž samo še nas manjka tam. (Odide s tovarišema.)

Vsi štirje poležejo po tleh in s slastjo kadijo. Zamaknjeno gledajo za odhajajočo patruljo in se nasmihajo.

Cene (se zakrohota): Ti prekleti partizani! Spet strašijo po Rogu.

Peter (se ustraši): Pssst! Tišina! Ni še vsega konec!

Nekje v daljavi dolg rafal in streli iz pušk. Luč polagoma ugasne.

Z a s t o r

DRUGO DEJANJE

Pol ure po prvem dejanju. Prizorišče isto. Neznanec še vedno leži na peči in pripoveduje tako, kakor da bi veljalo samo njemu. Vsi ga zbrano poslušajo.

Neznanec: Res ne vem, kako sem po vsem tem ostal živ ... Po vsaki taki hudi preizkušnji smo se dolgo otipavali, kakor bi ne bili verjeli, da je po toliki toči krogel ostala koža cela ... Morda se nekateri še dandanes sprašujejo, kako to, da jim je prizaneslo ... Partizan bi rekel, da so nekateri imeli srečo ... (Se nasloni na komolec. Župniku.) Gospod župnik bi pojasnil po svoje, češ da je to božja previdnost. Kajne, gospod župnik?

Župnik: Da, božja volja odloča o tem.

Neznanec: Smo potemtakem tudi zmagali po božji previdnosti?

Župnik: Vprašanje ni umestno in rekel bi, da je izzivalno ... Ne vem, kaj bi imela ta zmaga opraviti z božjo previdnostjo?

Neznanec: Razpravljanje o božji previdnosti med nama bi bilo brezplodno. Zato bi bilo morda bolj zanimivo, gospod župnik, če bi vas vprašal, kako to, da smo vendarle zmagali, čeprav je bila proti nam legija kuratov, ki niso samo spovedovali in obhajali, ampak tudi ovajali in morili?

Župnik (užaljeno): Oprostite! Vedno sem bil lojalen...

Neznanec: Lojalen! Se morda gospod župnik ne spominjajo dveh partizanov, ki sta se nekaj mesecev pred roško ofenzivo oglasila v vašem župnišču?

Župnik: Takih obiskov je bilo tiste čase toliko, da se vsakega posamič res ne spominjam.

Neznanec: Ne?... Čudno, da se ne spominjate prvega resnega pogovora s partizani, ki so vam dali vedeti, da se v svoji neizprosni borbi proti izdajalcem ne bodo ustavili niti pred posvečeno osebo!

Župnik (se spomni): Ah, da. Tega se spominjam. Ni bilo preveč prijetno srečanje.

Neznanec: Rad verjamem... Tudi zame ne, gospod župnik. V tistem času še nisem bil docela razčistil svojega odnosa do vere in njenih oznanjevalcev. Nisem še vedel, da bo šla večina božjih pastirjev proti čredi... Se morda spominjate, kaj ste odgovorili na moj pozdrav: „Smrt fašizmu!“?

Župnik: Torej ste bili vi eden od tistih dveh obiskovalcev?

Neznanec: Mi ne bi hoteli prej odgovoriti vi na moje vprašanje? Kako ste mi odzdravili?

Župnik: Ne spominjam se...

Neznanec: Morda ste odzdravili: „Svobodo narodu!“?

Župnik: Tega pozdrava še nisem poznal.

Neznanec: Ah, saj res!... Želite, da vas jaz spomnim? Sunkovito ste odložili brevir in me s tragično patetičnim glasom rotili: „Rešite našo faro!... Rešite našo faro!“

Župnik: No, da...

Neznanec: In jaz sem vas začudeno vprašal: „S čim naj jo rešim?“ Vi ste pa še naprej ponavljali eno in isto: „Rešite našo faro!... Rešili jo boste s tem, da se nikoli več ne prikažete sem... Samo nesrečo prinašate.“

Župnik: Tisti čas je bilo lahkomišno in nevarno, če je stopil partizan v vas.

Neznanec: Zelo nevarno, če je stal župnik pri oknu in za zavesami oprezoval, v katero hišo bo stopil.

Župnik: Če mi imate kaj očitati, dokažite, potem pa sezite po sredstvih, ki so na razpolago.

Neznanec: E, to pa ne gre tako lahko, gospod župnik! Dandanes je treba posvečeni osebi dokazati najmanj deset zločinov, da se jih sme dotakniti posvetna roka in še takrat nismo varni pred očitki sveta, da preganjamo vero in božje namestnike.

Župnik: Ne vem, kaj mi to pripovedujete... Prišel sem v to hišo, da bi ljudem pomagal, ne pa da bi poslušal vaša modrovanja.

Neznanec: Oprostite... razvnel sem se...

Župnik (zaničljivo): Hm!

Trlep (srkne iz kozarčka): Poslušajte, vi! Čemu pa ste pravzaprav prišli?

Neznanec: Čemu?... Saj res! Kar čudno se mi zdi, da niste to takoj vprašali... Partizanske grobove iščem.

Trlep: Lahko vam jih pokažem. Dobro vem, kje vse so raztreseni.

Neznanec (ga pozorno gleda): Veste za vse?

Trlep (se spogleda z domačimi): Kako ne bi! Vso vojno se nisem premaknil izpod te strehe.

Neznanec: Verjamem vam... (Skoči s peči in pogleda skozi okno.) Trlep, stopite, prosim, sem k oknu! Odtod se dobro vidi hosta nad vasjo... Le stopite sem, Trlep!

Trlep (se obotavlja): Kaj bi gledal, ko je tema ko v rogu in ni videti pedi pred seboj.

Neznanec: Kako da ne? Saj je svetlo kot podnevi.

Trlep: Ne, ne ... rajši ne zdaj.

Neznanec (osuplo): Zakaj ne? Česa se bojite?

Trlep: Saj vem, katero hosto mislite. Kaj bi gledal. Firštova je, kdo je ne bi poznal.

Neznanec: Kaj pa je nenadoma z vami?

Polona: Veste, ob tej uri ni prijetno pri nas ... Tako čudno je ... straši ...

Neznanec (se zasmije): Kako straši? ... Ne bodite smešni! Saj niste otroci.

Julka (se zdrami): Res ...

Trlep (jo divje pogleda): Ja, hočem reči, da neki ljudje hodijo vsako noč ob isti uri mimo oken.

Polona: Zdi se, da so duše tistih, ki ne najdejo počitka. Tako hodijo, kot so svojčas hodile partizanske patrulje.

Neznanec: Partizanske patrulje?

Trlep: Zdi se, kot da so partizani ... lahko pa tudi niso.

Neznanec: In kaj počnejo?

Trlep: Nič. Ozrejo se v okna, za hip postanejo, kot da bi o nečem razmišljali, čez čas pa že zamre njihov korak za hišo.

Neznanec: Ste katerega od njih spoznali?

Trlep: Kdo bi jim gledal v oči? Že spomin nanje me strese.

Julka: Prav takšni so ...

Trlep (se zdrzne): Kakšni?

Julka: (Gleda s široko razprtimi očmi.)

Neznanec: Si se česa spomnila, Julka?

Julka (pogleda očeta, ki jo preteče gleda): Nnnne!

Trlep: Potem pa molči, ko te ni nihče nič vprašal ... In spat pojdi!

Julka: Sama ne grem spat.

Neznanec: Se bojiš?

Julka: Ja.

Trlep: Potem ostani in molči.

Neznanec: Ste se že s kom posvetovali?

Polona: Z gospodom župnikom. Že večkrat so poškopili, pa ni nič zaleglo. Tudi danes so gospod zaradi tega prišli.

Župnik (Neznanec): Vi, kajpak, ne verujete v čudeže?

Neznanec: Nič več, gospod župnik.

Župnik: Ne veste za noben čudež v partizanih?

Neznanec: Zame so bili čudeži takrat, kadar smo se izmazali iz kakšnega kočljivega položaja.

Župnik: Ne mislim na čudež, ki naj bi pomenil isto kot naključje ... Ali veste, kaj se je zgodilo pred dobrimi desetimi leti na Veliki Slevici?

Neznanec: Ne.

Župnik: Konec decembra 1943. leta so partizani prišli tudi na Veliko Slevico, kjer stoji podružnica Marijinega oznanjenja. Nameravali so podminirati in požgati cerkev ...

Neznanec: So bili v cerkvi oboroženi ljudje?

Župnik: Tega ne vem ...

Neznanec: Čudno!

Dore Klemenčič-Maj: Übermensch, 1944, linorez

Župnik: No ... in komaj so se lotili dela, se je pokazal nad zvonikom blesteč sij, ki se je polagoma spuščal izpod neba niže in niže proti zakristiji. Partizani so bili nad tem tako prestrašeni, da so na vrat na nos zbežali ... Vse to lahko potrdijo ljudje, ki so videli ... No, je bil to čudež ali ne?

Neznanec: Čudež ne, pač pa laž.

Župnik: Razumljivo je, da vi tega ne boste priznali.

Neznanec: Morda si je belogardistični stražar v zvoniku prižgal cigareto in gorečo vžigalico zagnal skozi okno.

Župnik: Smešno!

Neznanec: Pustiva čudeže, gospod župnik! Midva jim ne bova prišla do konca ... Jaz bi rad končal svojo zgodbo ...

Trlep: Kakšno zgodbo?

Polona: Kar pripovedujte!

Neznanec: V tistih dneh se je moja patrolja prebila v te vaše kraje. Polegli smo v grmovje Firštove hoste ... Saj veste, kje je to, Trlep?

Trlep: Kaj ne bi vedel! ... Na njive hodimo tam skozi ... Lepa hosta ...

Polona: To je tam, kjer se je obesil Lukanov Matija.

Trlep: Tam ... tam ...

Župnik: Bog mu daj dobro!

Neznanec: No, in smo čepeli v tistem grmovju ter čakali, kaj bo. Ker smo bili lačni, je nekdo od nas stopil do prve hiše po hrano.

Trlep: Ste si hišo zapomnili?

Neznanec: Sem ... Dobrodušen starec se nas je sprva ustrašil, potem pa nas je napodil v hosto. Čez dan nam je prinesel zabeljenih žgancev in žganja ... Naslednjega dne so starca pred hišo ustrelili.

Trlep: To je bil Kamnarjev s Kala ... Poznal sem ga.

Polona: Zapustil je ženo in štiri otroke.

Neznanec: Ne vem, čigav je bil ... Vem samo to, da ga je nekdo izdal ...

Polona: Zmerom se dobi kdo, ki hoče škodovati.

Neznanec: Tisti Kamnarjev je bil dober človek!

Trlep: Ja, ja ... samo nepreviden, zelo nepreviden.

Neznanec: Morda, Trlep ... (Ga dolgo pozorno gleda.) In ko smo tako poležavali v hosti, je od nekod prišla partizanska patrolja, ki jo je vodil Bosanec Djuro. Bili so namenjeni v vas in so nam obljubili, da se bodo vrnili, ko bodo dobili zvezo. In so odšli.

Trlep: V katero vas?

Neznanec (skoči s peči): V tole vas, Trlep, v kateri smo zdajle ... In patrolja se iz te vasi ni več vrnila.

Trlep: To ni mogoče!

Polona: Morda so se obrnili kam drugam?

Župnik: To se mi zdi neverjetno.

Julka: (Zastoka.)

Neznanec: Res se zdi na prvi pogled neverjetno ... Vendar, na srečo, vem, v katero hišo je patrolja stopila.

Trlep: V katero vendar?

Vsi: (V pričakovanju strmijo vanj.)

Neznanec: V kateri hiši je bila trafika?

Polona (nekaj zasluti): Saj to ne more biti res!

Trlep: Trafika? Pri nas je bila, to vendar vsak ve.

Neznanec (poudarjeno): Potem se patrolja ni vrnila iz vaše hiše.

Polona: O, moj bog!

Julka (plane v jok): Nehajte!

Trlep (divje pogleda hčer): In kam naj bi jo po vašem mnenju dali?

Neznanec: Tudi to uganko smo rešili.

Trlep: Kako neki!

Polona: Zdaj vem ... zdi se mi, da vse vem ...

Trlep: Molči! ... (Posmehljivo.) No, kako ste razrešili uganko?

Neznanec (spet sede za peč): Zelo lahko, *Trlep* ... Ves tisti in naslednji dan smo čakali patroljo ... Zaman! Nikogar ni bilo. S temno slutnjo v srcu smo jo šli iskat v vas. Tam so nas pa sprejeli z bombami ... Se vam je zdaj posvetilo, zakaj vam to pripovedujem, *Trlep*?

Trlep (zmedeno, negotovo): Niti malo ne ... Kaj ste hoteli s tem povedati?

Neznanec: Res ne morete uganiti? Čudno! ... Nam je ta dogodek pojasnil, kako so izginili naši tovariši.

Polona: Pa menda ne mislite ...

Julka (obupano): Joj, ta vse ve!

Trlep (počasi vstaja in prime za stol): Poslušajte, vi ...

Neznanec (seže v žep, odločno): Kar lepo sedite, *Trlep*. (Stopi iz zapečka in gre k mizi.) Tisto, kar ste ravnokar nameravali storiti, ne gre v prid dokazom vaše nedolžnosti.

Trlep: Tega ne boste govorili o naši pošteni hiši!

Neznanec: Kar mirno se bomo pogovorili. Sedite ... tudi vi, gospod župnik.

Župnik: (Sede.)

Neznanec: Se niste tudi vi zganili, gospod župnik?

Župnik: Da ... skušal bi preprečiti nepremišljeno dejanje.

Neznanec: Hm ... da!

Julka (zakriči): Kdo je tam? ... Nekdo je pod oknom!

Vsi: (Se v zli slutnji ozro v okno.)

Neznanec: Nič se ne bojte, ljudje ... Že med vojno sem se prepričal, da v nekatere hiše teh vasi ni varno stopiti brez straže pred vrati in okni. Zato je pred vašo hišo na straži moj prijatelj. Tudi on ima za vsak primer v žepu revolver. Včasih se dogajajo čudeži.

Trlep: Ne vem, kaj hočete s tem reči.

Neznanec: Res ne? Kaj niste malo prej vstali in segli po stolu, da bi mi ga razbili na glavi?

Trlep: Ni res! Prišli ste v pošteno hišo, in ker ste jo žalili, sem planil ... Nihče nima pravice niti vzroka ...

Neznanec: In če ga vendarle imam?

Trlep (spravljivo): Nikakor vas ne morem razumeti ... Sploh govorite o stvareh, o katerih se mi niti ne sanja.

Neznanec: Trdoglavi in trmoglavi ste, *Trlep*.

Polona: Ne vem, kaj smo storili, da se nad našo streho zgrinjajo takšne stvari.

Neznanec (izvleče iz žepa dozo): Bi poskusili mojo cigareto? Prosim! (Išče vžigalice.)

Trlep: (Mehča cigareto, prižge z vžigalnikom.)

Neznanec: Hvala! ... (Pogleda vžigalnik.) Nenavaden vžigalnik!

Trlep: Vam je všeč?

Neznanec: Zelo ... Kje ste ga dobili, če smem vprašati?

Trlep (v zadregi): O, tega imam že dolgo!

Neznanec: Darilo?

Trlep: Bi res tako radi izvedeli?

Neznanec: Že od mladega sem radoveden človek, posebno za stvari, za katerimi slutim zanimivo zgodbo.

Trlep: Zgodbo? Zgodba o tem vžigalniku ni kaj posebno zanimiva. Nekje v dolini je bil ranjen partizan. Skril se je v grmovje, zvečer pa se je priplazil do naše hiše. Stregli smo mu in ga hranili. Zlizal se je, se poslovil in mi dal za spomin tale vžigalnik. Povedal je, da ga je na Štajerskem zaplenil nekemu ubitemu nemškemu oficirju ... Saj se spominjaš, Polona?

Polona: Spominjam se tistega prijetnega fanta. Nisem pa vedela, da ti je on poklonil tole reč.

Neznanec: Jaz pa bi vam znal o tem vžigalniku povedati drugačno zgodbo.

Trlep (posmehljivo): Kakšno neki!

Neznanec: Vžigalnik je bil last vodje patrolje, ki je izginila.

Trlep: Kaj vse vam ne pade na pamet!

Neznanec: Bi mi ga za trenutek pokazali?

Trlep: Čemu? ... Povedal sem vam ... Vžigalnik je, čisto navaden vžigalnik, samo malo večji in lepši je kot drugi.

Neznanec: Se bojite, da bi vam ga vzel?

Polona: Pokaži mu ga vendar!

Trlep: No, pa ga pogledjte! (Vrže vžigalnik po mizi.)

Neznanec: To da je čisto navaden vžigalnik? (Si ga da k očesu.) Ste že kdaj pogledali, kaj je vanj vtisnjeno? ... „Baron Wamboldt Wien“. Zadaž pa je z žeblijem vrezana črka „Dj“. To pomeni, da je bil vžigalnik last mitraljezca Djura, ki ga je zaplenil ob požigu gradu Hmeljnik, last baronov Wamboldtov ... Kaj pravite na to, Trlep?

Trlep: (Se prične blazno režati.)

Polona: Kaj mu je?

Župnik: Trlep ...

Trlep: (Se počasi umiri in spiše na dušek žganje.)

Neznanec: Ne bom spraševal, kje ste dobili opasač, s katerim ste prepasani. Morda tudi italijansko blago, iz katerega so sešite vaše hlače, ni brez zgodovine ... In morda so tudi čevlji pod klopjo spomin na nesrečno partizansko patroljo ...

Trlep (se počasi dvigne): Kaj pravite?

Neznanec: Kar lepo mirno se usedite, Trlep.

Trlep (stoji in preteče gleda Neznanca): Niste malo preveč rekli?

Neznanec (ga gleda v oči): Samo toliko, kolikor smem ... Lahko rečete na vse to: „Ne! Vse je laž!“?

Trlep (po premolku zakriči): Ne! Vse je l ... (Se sesede na klop, nasloni glavo na mizo in težko hrope.)

Neznanec: (Stopi zraven Trlepa.)

Polona: Kaj boste storili z nami?

Neznanec: Hoče vedeti, kaj bom storil z njim?

Župnik: Bodite usmiljeni!

Neznanec: Živi so lahko usmiljeni, mrtvi ne morejo biti.

V grozotno tišino udari stenska ura polnoč. Trlep dvigne glavo in se zastrmi v okno.

Julka (zaihti): Tista ura prihaja.

Neznanec: Katera ura?

Julka (pokaže skozi okno): Od tam bodo prišli.

Neznanec: Kakopak ... iz Firštove hoste!

Trlep (udari po mizi): Prekleta!

Polona: Ne preklinjaj! Raje moli.

Neznanec: Ali boste poškopili, gospod župnik?

Julka: Brž! Vsak čas bodo tu.

Polona: (Ugasi luč; mesečina se prelije v sobo.)

Neznanec (pozorno opazuje domačine): Zakaj ste ugasili?

Polona: Zmerom ugasimo, ko pride ta čas.

Neznanec: Odprite jim vrata in povabite jih, da sedejo.

Trlep: Ne.

Neznanec: Zakaj ne poškopite, gospod župnik?

Župnik: Kje je blagoslovljena voda?

Julka: V veži je.

Župnik: Prav! Sam grem ponjo. (Odpre vrata.)

Neznanec (mirno in odločno): Stojte, gospod župnik!

Župnik: Storil bom svojo dolžnost, da bodo duše dobile svoj mir.

Neznanec: Zaman si prizadevate, gospod župnik. Vi jim ne morete dati po-
koja. Trlep, ali jim ne bi odprli vrat kot takrat?

Trlep: Kdaj takrat?

Neznanec: Kot tistega poletnega dne, ko so prišli po zvezo ... Nočete? ...

Se bojite? ... Bom pa jaz! (Plane skozi vrata.)

Vsi: (Prepadeno gledajo proti vratom.)

Polona: Kaj hočete od nas, da nas vsako noč obiskujete ob tej uri?

Župnik: Bog jim daj večni mir in pokoj!

Vsi: In večna luč naj jim sveti!

Neznanec (rezko od zunaj): Stoj!

Djuro (zamolklo): Stojim!

Neznanec: Kdo je tam?

Djuro: Partizanska patrolja!

Neznanec: Vodja patrolje naprej, ostali stoj! Si ti, Djuro? ... Pozdravljen!

Djuro: Pozdravljen!

Neznanec: Se spominjaš tistega poletnega dne, ko ste stopili v Trlepovo
hišo?

Djuro: Spominjam se.

Neznanec: Po kaj ste šli?

Djuro: Po zvezo z našim bataljonom.

Neznanec: Ste stopili v hišo?

Djuro: Ja ... Posedli smo za mizo in dali so nam jesti pa piti.

Neznanec: In kaj je bilo potem?

Djuro: Julko je poslal po sosede.

Neznanec: In?

Djuro: Julka je privedla ljudi.

Neznanec: No, Julka?

Julka: In jaz sem privedla ljudi.

Neznanec: In kaj je bilo potem, tovariš Djuro?

Djuro: Ljudje so prišli, nas pobili na tla, razorožili in zvezali.

Neznanec: Dalje?

Djuro: Trlep nam je vsem po vrsti vrgel zanko okoli vratu in nas pobesil.

Neznanec: Kam vas je pobesil?

Djuro: Na kavelj, ki je pritrjen v strop.

Neznanec: Kam ste jih pobesili, Trlep?

Trlep (pogleda v strop): Na ta kavelj, na katerega obešamo petrolejko.

Neznanec: Si vse povedal, tovariš Djuro?

Djuro: Vse.

Neznanec: Pozdravljen ti in tvoja tovariša!

Djuro: Pozdravljen!

Za oknom se vidijo mimoidoče sence patrolje. Neznanec utrujeno stopi v sobo in pogleda okoli sebe. Julka ihti, Trlep hrope, župnik, ki je dotlej molil, se pripravlja na odhod. Polona privije petrolejko.

Neznanec: Že odhajate, gospod župnik?

Župnik: Da, čas bi že bil.

Neznanec: Nimate niti besede, s katero bi obsodili ta zločin?

Župnik: Sodba in kazen nista v naših rokah. On, ki vrednoti in tehta naša dejanja, bo sodil in kaznoval.

Neznanec: Morda ... Toda ne vem, če bo Trlep čakal na njegovo kazen. In ne samo on. Tudi tisti ne, ki so mu stisnili vrv v roke.

Župnik: Kaj ste hoteli s tem reči?

Neznanec: Morda to, da so vrv spleli na prižnicah ... Zato kar pojdite in pripovedujte svojim faranom, da pri nas preganjamo vero in božje služabnike.

Župnik: Ne vem, kam bi z vašimi besedami ... Lahko noč!

Neznanec (s poudarkom): Na svidenje, gospod župnik ...

Župnik srepo pogleda Neznanca in hitro odide. Zunaj zalaja pes.

Neznanec (se ustopi pred Trlepa): No, Trlep?

Trlep (pokaže proti vratom): Ne bi ga bili smeli pustiti, da je odšel.

Neznanec: Zakaj ne?

Trlep: On je bil duša vsega ... on je vedel ...

Neznanec: Nič zato, Trlep. Neznanci hodijo po svetu in še bodo hodili. Danes so se ustavili pri Trlepu, jutri se bodo morda v župnišču, pojutrišnjem kje drugod ...

Trlep: Ne, ne bi ga smeli pustiti od tod ...

Neznanec: Kam ste jih zakopali, Trlep?

Trlep (ga zmedeno gleda): Kam?

Neznanec: Kje počivajo vaše žrtve?

Trlep (pokaže za hišo): Tam so.

Neznanec: Na pokopališču?

Trlep: Ne ... za hišo. Prekopal jih bom.

Neznanec: Da ... jutri jih boste pokopali. Spodobno, kakor zaslužijo bojevnik, ki so padli za svobodo.

Trlep: Pokopal jih bom na pokopališču ... Takoj jutri ... (Pogleda na stensko uro.) Se pravi, danes ... Morda bom z njimi pokopal vse tisto, kar mi je ležalo na duši ta dolga poveljna leta. Pokopal bom vest, ki se mi je oglašala vsak dan močneje. Vse bom pokopal. Samo spomina ne bom mogel zakopati ... Oklepel sem se te preklete bajte in teh kamnitih njiv ter norel ob misli, da bi jih zgubil. Prihajali so partizani in nam obljubljali svobodo in boljši kos kruha. Verjeli smo jim in delili z njimi našo revščino. Gospod pa so vpili z lece, da bodi prekleta mati, ki je rodila

partizana... Potem so prišli legisti. Ponujali so nam svobodo in še božji blagoslov povrh. Na vsakem koraku so nam ponujali bombe in puške... Kdo bi se v tej zmešnjavi spoznal? Odločil sem se za lažjo pot in... Hotel sem živeti pod celo streho, z živo družino doma, v miru in poکوju... In se je zgodilo...

Julka: (Glasno zaihti.)

Neznanec: Je Julka vse videla?

Trlep: Ona ni kriva... Videla je, česar ne bi smela videti.

Neznanec: Tako, jutri boste opravili svojo dolžnost, jaz sem opravil svojo.

Trlep: Opravil jo bom... Morda mi bo potem laže.

Neznanec (se zlekne na peči, si dene roke pod glavo in glasno premišljuje):

Ko bi padli oživel! Ko bi oživel takšni, kakršni so bili takrat, ko so omahnili: s strganimi škornji, zakrpanimi hlačami, s puškami na ramenih, z bombo in čutarico za pasom in s partizanko na tilniku... (Se opre na komolec; Trlepu.) Kaj menite, Trlep? Bi bili zadovoljni z nami?

Trlep: Ne vrtajte! Saj tako in tako žge.

Neznanec: Kako čudno je, da nikdar ne pomislimo na to! Tako samozavestno živimo življenje, kot bi ga ustvarili samo živi! In vendar se je doslej vsako novo življenje porodilo v krvavi bitki, v kateri so se nekateri pobrali, drugi pa so negibno obležali v krvi... Mi smo se pobrali, Trlep. Vi za vsako ceno, za ceno drugih življenj!... Mi pa, oh..., srečo smo imeli, pravimo temu. (Sam zase.) Ko bi padli oživel! Radovedno bi hodili okoli nas živih in nas pozorno ogledovali. Umrli so s svetlim nasmeškom na ustnicah, v upanju, da bomo mi, ki smo preživeli krvavi čas in vojno vihro, uresničili njihov sen... Ko bi padli oživel! Ponoči bi trkali na okna tistih, ki so pobijali samotne partizanske patrulje in kurirje, da bi si ohranili življenje in streho nad glavo. Morda bi povprašali, kako danes žive tisti, ki so ščuvali pse na 'te preklete hostarje'... Mrtvi partizani hodijo okoli hiš Trlepov in jim izprašujejo vest... Svet naj ne pozabi, da padlim ni vseeno, zakaj so padli. Zato jih mi, živeči, neprestano čutimo v sebi.

Polona (gre v izbo in prinese dve ogrinjali): Ogrni se, Julka!

Julka (začudeno): Zakaj, mati?

Polona: Kaj ne čutiš, da ne moreva več živeti pod to streho?

Julka: In oče?

Polona: On že ve, kaj mu je storiti.

Trlep (presenečeno): Kam ob tej uri?

Polona: Kamorkoli... Medve se ne bojiva več noči... Pojdiva!

Trlep: (Strmi za njima.)

Z a s t o r

OPOMBA: Avtor je radijsko igro »Ko bi padli oživel« predelal v dramo in je sedaj prvič objavljena.

Nekatere osnovne ugotovitve o razvoju jugoslovanskega gospodarstva v letu 1967

Že sedaj je mogoče napovedati, da bodo ukrepi o usmeritvi gospodarskega razvoja za leto 1967 še bolj upoštevali ekonomske zakonitosti kot dosedanji letni plani in bo zato njihov poudarek predvsem na ekonomski politiki.

Analize gospodarskega položaja v letu 1966 ter razprave v raznih organih in stališča v gospodarskih krogih države kot tudi naše republike povedo, da so v prihodnjem letu pred nami takšne naloge, ki jih preprosto ni več mogoče urejati po starem v letnem planu gospodarskega razvoja, kar je sicer upošteval že plan za letošnje leto, vendar ne dovolj. Odgovor, zakaj jih ni mogoče, je že v doseženih sistemskih spremembah, ki jih je prinesla reforma pred dobrim letom dni in obratno: sistemske spremembe so morale nastati že zaradi dosežene stopnje gospodarske rasti in razvoja samoupravnih odnosov. Odveč bi bilo ponavljati, kar je znanega z objavljenimi cilji reforme. Zadostuje ugotovitev, da uveljavljanje reforme na eni in novi odnosi v gospodarstvu ter v samoupravljanju na drugi strani — kar je oboje med seboj tesno povezano — porajajo nove kvalitete, ki bodo našle odsev tudi v načrtu razvoja v letu 1967.

V nekaj besedah: Predvsem bo v prihodnje zelo zelo malo administrativnih odločitev, ki so zlasti v prvi fazi graditve socializma v Jugoslaviji — in nekoliko manj pozneje — predpisovale in uzakonjale vse proporce količine, povečanja; torej so imele prisilno naravo. V gospodarskih krogih, zavodih za gospodarsko planiranje in drugih organih je prevladalo prepričanje, da bo treba gospodarski razvoj predvsem usmerjati, in to, kolikor je mogoče, na vseh področjih. O tem priča navsezadnje tudi vsebina predlogov-sklepov, ki jih je sprejel o ekonomski politiki v letu 1967 zvezni izvršni svet in sta o njih razpravljala že v oktobru tudi zvezni in gospodarski zbor zvezne skupščine. Vse to pa narekuje, da bodo morali sprejeti ukrepe, ki bodo veljali v prihodnjem letu, že letos.

Letošnje gibanje gospodarstva, z reformo zastavljeni cilji in dosedanje sistemske rešitve po reformi so pravzaprav že odprli osnovna vprašanja, ki jih bo treba urejati z ukrepi ekonomske politike v letu 1967. Med prvimi je treba omeniti stabilizacijo gospodarskih gibanj.

Do reforme smo bili priča skokovitim strukturnim spremembam ter izredni, toda svoje glavi in v zadnjem času prav nezaželeni dinamiki: cene in osebni dohodki so nenehno naraščali, rezerv praktično ni bilo (deviznih in materialnih), pretirane investicije so nadalje povzročale inflacijo, dodeljevali so vse mogoče kredite, ki niso izhajali iz že dosežene akumulacije, zaposlovanje je naraščalo brez prave gospodarske potrebe in vedno bolj so se vrstili primeri nespoštovanja predpisov in poslovnih obveznosti. Spremljajoči pojavi so bili že prav neugodni in so se kazali predvsem v nerealnih cenah, pretirani potrošnji vseh vrst nad možnostmi ter v neugodni zunanjetrgovinski in plačilni bilanci s tujino.

Na osnovi dosedanjih rezultatov v letošnjem letu so že dane prve ocene gospodarskih gibanj za celo leto 1966. Najpomembnejše so že dosežene pozitivne ocene. Menijo, da bodo investicije v osnovna sredstva zmanjšane v primerjavi z letom 1965 za 4 do 5 %,* družbeni proizvod bo predvidoma narasel za 9 do 10 %, izvoz in uvoz naj bi se približno oba enako povečala za okoli 15 %, produktivnost (v družbenem sektorju) pa bo narasla kar za približno 10 %. Industrijska proizvodnja bo predvidoma nekoliko manjša od porasta družbenega proizvoda, vendar pa bo kmetijska proizvodnja zaradi dobre letine in boljšega dela pridelovalcev in rejcev v kmetijstvu večja celo za okoli eno petino. Pomembno pa je predvsem to, da bodo ti rezultati doseženi celo ob zmanjšanem številu zaposlenih. Zmanjšanje zaposlitve sicer ni hkrati vedno najugodnejše — prizadevati si je vendarle treba za čimvečjo zaposlenostjo — vendar je opravičljivo s stališča ciljev reforme, ki skuša doseči stabilizacijo in hkrati modernizacijo gospodarstva.

Za stabilizacijo gospodarstva so zlasti pomembni podatki o kreditno-monetarnih gibanjih, cenah in o vseh vrstah potrošnje. Da ne bi naštevati spet števil, naj zadostuje ugotovitev, da zaradi sistemskih ukrepov in seveda zaradi prizadevanj gospodarstva v zadnjem letu prav tako v glavnem zadovoljujejo pričakovanja.

Gospodarstvo Jugoslavije je z letošnjimi gibanji šele na poti do tiste stopnje, ki jo imenujemo zdravo gospodarstvo, oziroma do stopnje, ko bodo ustvarjene možnosti za hitrejšo rast standarda, za dejansko vključitev v svetovno gospodarstvo in za uvrstitev med gospodarsko razvitejše dežele. Konvertibilnosti dinarja — ki bi lahko bil tudi eden od kazalcev take stopnje — kot vidimo, še nismo dosegli. Vprašanje je še, ali bomo v prihodnjem letu dosegli prav tako visoko kmetijsko proizvodnjo; dobre letine se ne vrstijo vsako leto. Zaposlenost ni polna. Že dosežen izvoz še ne dovoljuje prostega uvoza. Konkurenčnost podjetij je še zelo šibka, realni osebni dohodki so komaj presegli raven, doseženo pred reformo, terciarne dejavnosti so še vedno slabo razvite, zmogljivosti niso izkoriščene. Gospodarstveniki ocenjujejo in analize kažejo, da prave stabilnosti tudi ni. Vse to in še marsikaj drugega narekuje kompleksno analizo bodočih gospodarskih gibanj in ukrepov.

Analize razvojnih možnosti kažejo, da lahko v letu 1967 pričakujemo nadaljevanje dosedanjih pozitivnih tendenc v gospodarskih gibanjih, vendar pa ne bo rešena še cela vrsta problemov. Prve realne ocene, seveda ne dokončne, napovedujejo tri do štiri odstotno povečanje družbenega proizvoda, glede gibanja produktivnosti pa približno polovično stopnjo porasta (od 4,5 do 5,5 %), ki je realno predviden za letošnje leto. Stopnja v rasti družbenega proizvoda bi bila za naše razmere nizka, zato je treba računati na kakovostne spremembe v proizvodnji, ki lahko nadomestijo sam večji ali manjši količinski obseg. Zato s klasičnimi ukrepi, to je s povečanjem mase denarnih sredstev, ne bi smeli pospeševati razvoja. To bi tudi ponovno vnašalo nestabilnost v gospodarstvo. Treba je predvsem olajšati proizvodne pogoje podjetjem (s sprostitvijo uvoza, z razbremenitvijo obveznosti...), po drugi strani pa nekatere druge pogoje zaostriti. Tako bi bila dosežena optimalna rast gospodarstva ob največji možni stabilnosti.

Gospodarske organizacije bodo torej morale upoštevati, da bodo v prihodnjem letu pogoji gospodarjenja težji. Poostrena kreditno-monetarna politika, ki jo lahko pričakujemo v letu 1967, bo povzročila manjši obtok denarnih sredstev. Zato bo poglavitno, kako bodo v podjetjih hitro obračali lastna sredstva, koliko

* Vsi podatki veljajo v jugoslovanskem merilu.

bodo vlagali v obratna sredstva oziroma kako bodo vodili poslovno in investicijsko politiko. Potrebe po stabilizaciji in sedanje pomanjkljivosti v deviznem in zunanje-trgovinskem režimu narekujejo tudi sprostitev uvoza. To pomeni, da bo konkurenca hujša, kar bo terjalo kakovostno proizvodnjo in elastično prodajo. V številnih podjetjih bodo morali bolj računati na težave ali celo kaj hujšega, če ne bodo bolj poprijeli, kar je edinole prav. Zastavljeno bo tudi vprašanje rentabilnosti nekaterih gospodarskih organizacij, zlasti s predvideno revalorizacijo osnovnih sredstev. Če hočemo doseči željeno stabilizacijo in prepotreben prehod od ekstenzivne na intenzivno proizvodnjo, bodo taki ukrepi nujni že v prihodnjem letu.

Normalno bi bilo sklepati, da bo težji finančni položaj marsikaterih podjetij in morebitno prenehanje poslovanja najslabših, povzročilo nadaljnje nazadovanje zaposlovanja. Tudi po svetu je pravilo: kjer v nacionalnih gospodarstvih prevladujejo tržne zakonitosti, restriktivne ukrepe (tem smo priča pri nas od reforme in se bodo nadaljevali tudi še v prihodnjem letu) spremlja večja brezposelnost. Letos je tako tudi bilo. Nasprotno pa za prihodnje leto napovedujejo delen porast zaposlenosti (1,5 do 2 %). Če bo ta napoved uresničena — ob uspešnih procesih modernizacije poslovanja v podjetjih, ob dosledni monetarno-kreditni politiki in ob visokem nivoju izvoza — potem so perspektive glede zaposlovanja v prihodnjem letu dokaj spodbudne. Res pa je tudi, da obstoje vse možnosti vsaj za previdno naraščanje zaposlenosti. Te možnosti so v veliki meri še v rezervah, ki jih nismo izkoristili vsa leta nazaj. Spomnimo se samo svoječasnih presenetljivih podatkov o izredno slabi zaposlenosti v drugih in tretjih izmenah v industriji. Pri nas je nadalje v primerjavi z industrijskimi deželami Zahoda tako rekoč nerazvit ves terciarni sektor dejavnosti. Bržkone bo treba razmisliti o boljših možnostih za razvoj uslug in proizvodnje pri zasebnikih, v gostinstvu, turizmu in obrti.

Glede zaposlovanja še to: dokončno bo treba urediti vprašanje zaposlovanja naših delavcev v tujini. Vsekakor bo treba računati še nadalje na odhod delavcev čez mejo v industrijske dežele Zahoda, kajti do 2 %-no povečanje zaposlenosti doma ne dohaja prirasta aktivnega prebivalstva. Pri tem pa je treba poudariti: naše gospodarstvo si ne bo moglo več dolgo privoščiti, da bi odhajali visokokvalificirani delavci in strokovnjaki v tujino. Kolektivi bi morali odločno opustiti dose-danjo prakso, da jih nestimulativno nagrajujejo. Če ne takoj, pa v perspektivi, bo ta pojav nujno moral roditi zelo slabe posledice za naš gospodarski napredek oziroma napredek posameznih podjetij ali panog. Podoben in dovolj poznan je primer z zaposlovanjem mladih ljudi, ki prihajajo iz šol.

Posebno in najvažnejše mesto v vsakršnem nacionalnem gospodarstvu in prav tako tudi pri nas zavzemata delitev dohodka in potrošnja. Iz gradiva, ki ga je pred časom pripravil Zvezni zavod za gospodarsko planiranje o predvidenih ukrepih ekonomske politike v prihodnjem letu, povzemamo, da se bo potrošnja v celoti izoblikovala nekoliko izpod razpoložljivih sredstev. Manjša bi bila zaradi večjih potreb po materialnih in finančnih rezervah v gospodarstvu in v družbeno političnih skupnostih. Osebná potrošnja in osebni dohodki naj bi se povečali v načelu v skladu s porastom družbenega proizvoda, medtem ko investicijska, zlasti pa splošna potrošnja ne bi dohitevali tega porasta. Seveda pa ne bi bilo treba zavi-rati znatnejših povečanj osebnih dohodkov ali investicij v primeru, ko bodo ta temeljila na ustvarjenih rezultatih. Takšno povečanje lahko obravnavamo celo kot važen faktor pri doseganju optimalne rasti gospodarstva in povečanja življenjskega stand-arda. Obstoje pa tudi različna stališča glede osebnih dohodkov, ki niso povsem skladna s predvidevanji Zveznega zavoda za gospodarsko planiranje. Po teh naj bi se osebna potrošnja še nekoliko hitreje povečevala.

Poglavitno je torej, da se vse oblike potrošnje uokvirjajo z razpoložljivimi sredstvi, in to dosledno. Realen odnos med potrošnjo in razpoložljivim dohodkom bo ne samo pripomogel k stabilizaciji, marveč bo predstavljal tudi pomemben impulz za povečanje izvoza in prav tako za boljšim izkoriščanjem sredstev v gospodarstvu.

V to področje sodijo tudi sredstva oziroma potrošnja v okviru socialnega zavarovanja. Prav v zadnjem času lahko ugotavljamo velike prekoračitve pri potrošnji. Zato je osnoven poudarek na načelu, ki je bilo osvojeno že v petletnem planu in po katerem se naj ne bi povečevale ali razširjale pravice v socialnem zavarovanju brez ustreznega materialnega kritja. Zato pa je treba čim hitreje in čimbolj učinkovito sprejeti ukrepe za racionalizacijo celotnega mehanizma socialnega zavarovanja. Tudi tu bo treba v prihodnjem letu ustvariti ustrezne rezerve, ki bodo pripomogle k stabilnosti in k normalnemu poslovanju.

Med področja, ki bi jim bilo treba v prihodnjem letu pri sprejemanju in izvajanju ekonomske politike posvetiti vso pozornost, sodita še trgovina in cene. Trgovina je bila dosedaj nekoliko potisnjena v stran pri določanju njenega pravega mesta v našem gospodarskem sistemu in sistemu delitve. Tako tudi ne opravlja vseh ekonomskih funkcij, ki bi jih morala. Zato bo treba proučiti možnosti za ustvarjanje dohodka v trgovini glede na svobodnejše oblikovanje cen. Mnogokrat je obravnavano in osvetljeno z vseh plati tudi vprašanje marže in rabata v trgovini. Vsekakor bi morala biti marža prožnejša, bolj pa bi se moral uveljavljati sistem rabatov, ki praktično pomeni, da proizvajalec sam določi ceno izdelka. Prednosti tega načina so očitne. Poseben problem, ki ga zlasti občutijo potrošniki, je lokalna zaprtost tržišč (vzemimo za primer kar Ljubljano). Omeniti je treba še potrebo po večji uveljavitvi sistema garantiranih cen za kmetijske pridelke in pa dolgoročnih dogovorov o oskrbi industrije z osnovnimi reprodukcijskimi materiali.

O cenah samo na kratko. Politika cen je tesno povezana s splošno gospodarsko politiko in zlasti z zunanjetrgovinskim režimom. Vsekakor je treba težiti za »odmrzovanjem« cen, vendar za takšno, ki ne bo nanese motenj v potrošnji. Stabilnost gospodarstva mora biti tu osnovno načelo, vendar pa vemo, da se številna podjetja (tudi v Sloveniji) upravičeno borijo za svobodnejši režim cen, ki ne bi povzročil škode ne gospodarstvu ne potrošniku, pač pa le opravil potrebno selekcijo med proizvodi in proizvajalci. Zato bi najbrž potrebovali smelejše rešitve v določanju politike cen. Predvideno večje ustvarjanje rezerv pa naj pomeni ekonomsko oviro brezglavemu dvigu cen.

S tem problematika razvoja gospodarstva v letu 1967 še zdaleč ni izčrpana, kolikor jo je že sedaj sploh mogoče točno ocenjevati. Omeniti je treba še investicije. Poglavitno je, da bo njihov obseg odvisen od razpoložljivih sredstev. Po nekaterih ocenah bo teh sredstev v prihodnjem letu več in naj bi investicije celo nekoliko porasle v primerjavi z njihovim obsegom v letošnjem letu; v sredstva družbenega standarda celo za več kot eno desetino. Zunanja trgovina bi se morala tudi v prihodnje razvijati z nezmanjšano dinamiko. Dosedanja zunanjetrgovinska bilanca in bodoče potrebe narekujejo, da bi morali v letu 1967 izenačiti izvoz in uvoz z deželami trdnih valut ter zato zmanjšati presežek v trgovanju s klirinškim področjem. V prihodnjem letu bodo začeli veljati tudi novi predpisi, ki bodo še nadalje zmanjšali administrativne ovire v trgovanju s tujino in v poslovanju z deviznimi sredstvi. Vsa teža odgovornosti za uspeh naše zunanje trgovine bo tedaj veliko bolj na plečih gospodarstva in manj administracije v zveznih organih in bankah. Zanimiva so nekatera predvidevanja, po katerih se bo lahko povečal uvoz blaga za osebno potrošnjo (brez hrane) za skoraj polovico. O kreditno-monetarnih odnosih

smo že povedali, da bodo morali še bolj podpreti stabilizacijo gospodarstva. Pri izvajanju ekonomske politike v prihodnjem letu bodo torej imeli večjo vlogo ekonomski ukrepi, ki naj zagotove stabilizacijo (obresti in podobno). Naj postrežemo še z eno oceno: letos bo zgrajeno okoli 127.000 stanovanj, v letu 1967 pa predvidevajo nekoliko več, to je 130.000 stanovanj v Jugoslaviji.

Še enkrat je treba poudariti, da so vse našteje številke le okvirne in nikakor ne dokončne, ker so povzete iz analiz, ki so jih pripravljali približno pred dvema mesecema. Medtem so doživele več obravnav, zlasti tiste, ki govore o investicijski potrošnji v prihodnjem letu. Kot so poudarjali v zvezni skupščini že sredi oktobra, so investicije tudi letos še vedno prenapete. Vendar lahko ugotovimo, da bistvenih odstopanj pri sprejemanju ukrepov ekonomske politike v prihodnjem letu ne bo od napisanih ugotovitev, ker te upoštevajo cilje reforme in letošnja gospodarska gibanja. Dodamo naj še, da so in bodo v gospodarskih gibanjih med republikami velike razlike, ki pa v članku niso zajete.

Kot je bilo v začetku rečeno, bo »plan« za leto 1967 nekaj izjemnega. Sedaj sprejemamo pri nas pravzaprav le petletni plan, gospodarska gibanja za vsako leto pa urejamo z ukrepi ekonomske politike. Zato o letnem planu v starem smislu besede ni več mogoče govoriti. Dosedanja prizadevanja o tem, kakšni ukrepi in kakšna gospodarska gibanja bodo v prihodnjem letu in o katerih smo govorili v tem članku, pa so tudi v skladu s petletnim planom družbenega in gospodarskega razvoja Jugoslavije.

Pokojninska doba ni samo moralno, temveč tudi materialno priznanje

Občinske komisije za ugotovitev pokojninske dobe kot prvostopne komisije in republiška komisija za ugotovitev pokojninske dobe kot drugostopna komisija so v letu 1965 obravnavale blizu 30.000 zahtevkov za priznanje pokojninske dobe.

V tej zvezi smo se razgovarjali s predsednikom republiške komisije dr. Viktorjem Damjanom in tajnikom Stanetom Veselom; na nekatera vprašanja, ki zanimajo veliko število državljanov, sta dala naslednje odgovore:

Vprašanje: Kakšen je postopek za uveljavitev pokojninske dobe?

Odgovor: Temeljni zakon o pokojninskem zavarovanju (TZPZ), ki se je začel uporabljati 1. januarja 1965, določa, da državljani lahko uveljavljajo pokojninsko dobo prek občinskih komisij za ugotovitev pokojninske dobe ali prek pristojnega komunalnega zavoda za socialno zavarovanje. Če stranka uveljavlja pokojninsko dobo pred postopkom za uveljavitev pravice do pokojnine, potem je za ugotovitev pokojninske dobe (180. člen TZPZ) pristojna občinska komisija. To pomeni, da morajo vse tiste stranke, ki še ne izpolnjujejo pogojev za upokojitev, a bi si rade uredile pokojninsko dobo, začeti postopek za priznanje pokojninske dobe pri pristojni občinski komisiji. Če pa stranka takega interesa nima, potem bo skupno z zahtevkom za priznanje pravice do pokojnine uveljavljala oz. dokazovala tudi pokojninsko dobo pri pristojnem komunalnem zavodu za socialno zavarovanje (183. čl. TZPZ), ki je tudi pooblaščen, da izdaja odločbe o priznanju pokojninske dobe. Iz povedanega izhaja, da v primerih, ko izdajajo odločbe občinske komisije, odloča

o pokojninski dobi širši krog občanov (vsi člani občinske komisije), v primerih pa, ko izdajajo odločbe komunalni zavodi, se odloča v upravnem postopku in je odločitev zaupana pooblaščenemu uslužbencu komunalnega zavoda.

Vprašanje: Kako naj razumemo krajevno pristojnost?

Odgovor: Krajevno pristojna je tista občinska komisija ali komunalni zavod, na katerega območju je stranka v delovnem razmerju, če pa ni v delovnem razmerju, pa tista občinska komisija ali komunalni zavod, na katerega območju ima stalno prebivališče.

Vprašanje: Kako se začne postopek v primeru, ko stranka še ne uveljavlja pravice do pokojnine?

Odgovor: Stranka vloži zahtevek pri pristojni občinski komisiji. V vlogi podrobno navede, katera časovna obdobja naj se priznajo v pokojninsko dobo. Če ima za ta obdobja uradne dokaze, jih priloži, če teh nima, navede točne naslove prič, ki bi lahko njegove navedbe potrdile.

Upravni organ občine izvrši celoten upravni postopek in predloži zadevo v odločanje občinski komisiji. Na podlagi vsega dokumentarnega gradiva izda občinska komisija tako imenovano prvostopno odločbo.

Vprašanje: Ali je kakšna posebnost v postopku, ko se odloča o priznavanju dobe NOB?

Odgovor: Če stranka uveljavlja dobo NOB, mora občinska komisija dobiti mnenje o delu stranke za NOB od tistega občinskega združenja zveze borcev, na katerega območju je stranka med okupacijo delovala. Če je bila stranka v zaporih, internacijah, taboriščih itd., pa mora občinska komisija obvezno dobiti tudi mnenje komisije po 195. členu TZPZ. Ta komisija, za katero opravlja administrativno delo republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo, je pooblaščen, da poda mnenje, kako je stranka delovala za NOB tudi v zaporih, internacijah in taboriščih. Šele ko občinska komisija priskrbi omenjena mnenja, lahko odloča. Ta mnenja pa za občinsko in republiško komisijo ali za komunalni zavod niso obvezna.

Vprašanje: Kakšne so pristojnosti in naloge republiške komisije?

Odgovor: Republiška komisija, ki je pričela delati septembra lani, rešuje pritožbe zoper občinske komisije in opravlja revizijo vseh odločb, ki jih izdajajo občinske komisije, kot to določa 180. in 181. člen TZPZ. Če stranka ali komunalni zavod menita, da so bile z odločbo občinske komisije kršene njihove pravice, lahko vložijo pritožbo na republiško komisijo, ki odloča na drugi stopnji. Proti odločbi republiške komisije pa je možno sprožiti še upravni spor na Vrhovno sodišče SRS. V tem pogledu so dane vse možnosti za kar najbolj objektivno in zakonito reševanje. Če pa se niti stranka niti komunalni zavod ne pritožita zoper odločbo občinske komisije, potem taka odločba postane pravnomočna, ko je republiška komisija opravila revizijo, ki se zaznamuje z ustrežno štampiljko. Revizija mora biti opravljena v treh mesecih od dneva vročitve stranki, sicer se šteje, da je revizija opravljena in postane taka odločba pravnomočna.

Republiška komisija ima 17 članov in 17 namestnikov, ki so porazdeljeni v senat s sedeži v Celju, Kopru, Ljubljani in Mariboru. Člani komisije so poznani družbeni delavci, zvečine pravniki, ki osebno dokaj dobro poznajo področje, ki ga pokriva njihov senat.

Vprašanje: Posebna problematika in težave?

Odgovor: Že takoj na začetku praktičnega dela smo naleteli na vrsto strokovnih pa tudi političnih vprašanj. Veljavni predpisi so v nekaterih vprašanjih pomanjkljivi ali nejasni, zato so občinske komisije začele spraševati, kako naj obravnavajo:

— priznanje samostojne dejavnosti na teritoriju, ki je bil leta 1947 oziroma 1954 priključen SFRJ;

— priznanje posebne dobe za udeležbo v vojnah (prva svetovna vojna, vojna v Etiopiji, Somaliji in Eritreji);

— navodilo o kriterijih za natančnejše določanje časa, ki se po členih 29 do 32 TZPZ šteje za pokojnino;

— posebna doba v dvojnem trajanju pred 9. 9. 1943 udeležencem NOV, ki so se zaradi objektivnih razlogov (npr. služba v italijanski vojski, bataljonih speciale, taborišče, internacija itd.) lahko vključili v NOB šele po 9. 9. 1943. Vprašanje je pomembno, ker si stranka, ki ima priznано dvojno štetje pred 9. 9. 1943, pridobi status borca in s tem znatno večje pravice kot tisti, ki ima tako dobo priznано po 9. 9. 1943;

— posebna doba v dvojnem trajanju vojakom in oficirjem bivše kraljeve vojske v Egiptu, ki so se po razformiranju enot te vojske stavili na voljo vodstvu NOV ali pa se vključili v zavezniške armade;

— udeležba v tako imenovani Badoglievi vojski;

— posebna doba vojnim ujetnikom bivše jugoslovanske vojske;

— določba 163. člena TZPZ v primerih, ko so bili posamezniki le po nekaj dni prisiljeno vključeni v oboroženo formacijo okupatorja ali njegovih pomagačev, ne da bi bili aktivno sodelovali v kakršnemkoli oboroženem spopadu;

— jugoslovanske državljane, ki so bili v poljskih in grških partizanih;

— posebna doba članom kmetijskih delovnih zadrug, ki niso bili v delovnem razmerju z zadrugo;

— vprašanje predpisane oziroma priznane strokovne izobrazbe iz 154. člena TZPZ (tu se še uporablja zakon iz 1931., 1934. in 1937. leta);

— pokojninska doba zavarovalnim zastopnikom, ki so bili pred vojno poverjeniki pri zavarovalnih družbah, istočasno pa so opravljali drug poklic;

— pokojninska doba družinskim članom viničarjev v primerih, ko so imeli sklenjene delovne pogodbe z lastnikom le družinski starešine, dejansko pa so ta dela iz naslova pogodbe opravljali vsi člani družine;

— razmerja kolonata;

— doba prestajanja zapora v primerih, ko stranka ni bila obsojena;

— prevoznike, ki so s svojo vprego opravljali delo;

— zahtevek stranke, ki uveljavlja pokojninsko dobo na podlagi mednarodnih pogodb (193. člen TZPZ);

— krajevna pristojnost občinske komisije v primerih, ko ima delovna organizacija delovišča zunaj svojega sedeža.

Skupina strokovnih delavcev iz pristojnih republiških organov in organizacij je vsa navedena vprašanja obdelala, nato pa smo o njih razpravljali na plenarni seji naše komisije in jih kot mnenje posredovali vsem občinskim komisijam.

Vse te in še druge nejasnosti so botrovale zelo neenotnim kriterijem pri občinskih komisijah, zato so često zelo neodgovorno priznavale pokojninsko dobo, ker se niso zavedale, kakšne moralno-politične in materialne posledice povzročajo. V ilustracijo samo nekaj ugotovitev: 22 % odločb je bilo v reviziji razveljavljenih v glavnem zato, ker stranke niso izpolnjevale pogojev, da se jim ta pravica prizna. V šestih mesecih letos so nasproti prvostopnim odločbam naši senati samo pri revizijah ugotovili, da je bilo priznanih 480 let preveč pokojninske dobe. Vsako neupravičeno priznано leto pokojninske dobe pa obremenjuje sklade socialnega zavarovanja za ca 10.000,00 N-din. 57 % vseh pritožb je bilo zavrnjenih v glavnem zato, ker so stranke neupravičeno uveljavljale pokojninsko dobo. Poseben problem so priče, ki zavestno podajajo pred upravnimi organi neresnične izjave praviloma

skoraj vedno v korist stranke. In na osnovi takih izpovedb se priznavajo neupravičena leta, vštevna za pokojninsko dobo. Imamo primere, ko je dokazano, da priča za časovno obdobje, ko podaja izjave, prosilca niti ni poznala itd. Seveda je ugotavljanje zelo težavno, saj nekateri uveljavljajo pokojninsko dobo tudi izpred leta 1920. Toda naša komisija je zavzela stališče, da se moralno-političnim kvaliteta prič posveti še posebno pozornost. Za nekaj primerov, ko gre za zavestno in dokazano krivo pričevanje (priče so celo dobile podkupnino) bo podana prijava javnemu tožilcu. Neresničnih izjav prič v korist stranke pa je sorazmerno več iz naslova zaposlitve pred vojno kot pa iz naslova udeležbe v NOB.

Vprašanje: Dokaj pripomb je slišati na dokajšnjo širino pri priznavanju posebne dobe NOB v dvojnem štetju zlasti izpred 9. 9. 1943, kar je povezano z določenimi pravicami iz naslova statusa borca.

Odgovor: Ni nova ugotovitev, če povemo, da so bili zlasti po tem vprašanju zelo neenotni kriteriji oziroma so bili kriteriji še zelo neizdelani. V tem pogledu je znatno pripomoglo k enotnim ustreznim kriterijem »Navodilo o kriterijih za natančnejše določanje časa, ki se po čl. 29—32 ZPZ šteje za pokojnino«, ki ga je izdal zvezni izvršni svet (Ur. l. SFRJ, št. 33 z dne 5. avgusta 1964). Predvsem so pripombe na tiste osebe, ki so delovale za NOB na tako imenovanem terenskem delu, torej niso bile niti v partizanskih enotah niti v zaporu ali internaciji niti niso po nalogu odgovornega vodstva ostale na »terenskem delu« in izvrševale specialne naloge niti niso bile član kakšnega odbora. Druga točka omenjenega Navodila pa izrecno pravi, da se čas lahko prizna dvojno, če je oseba na osvobojenem ali neosvobojenem ozemlju Jugoslavije opravljala naloge, ki se po svoji naravi in pomembnosti lahko zenačijo z udeležbo v oboroženi borbi pripadnikov NOV in POJ.

Republiška komisija se ravna po tem navodilu in s tem krepi zakonitost. To poraja nekoliko strožje kriterije pri priznavanju dobe NOB v odnosu na tiste osebe, ki so uveljavile to dobo že pred izdajo tega Navodila.

S tem v zvezi pa nastaja dokaj nevzdržna situacija, ki povzroča določene probleme. Imamo številne primere strank, ki so si po prispevanju za cilje NOB povsem izenačene. Toda tiste, ki so to dobo uveljavile pred leti, imajo že priznано dvojno štetje, medtem ko strankam, ki sedaj uveljavljajo dobo v dvojnem štetju, teh pravic ne priznavamo, ker se ravnamo po veljavnih zakonitih predpisih. Številne stranke se obračajo na našo komisijo in zahtevajo, da se odzame dvojno štetje osebam, ki so po njihovih zagotovilih sorazmerno celo manj prispevale, vendar so to priznanje dobile pod ugodnejšimi pogoji. Točnost te ugotovitve potrjuje analiza 450 pravnomočnih odločb, ki so bile izdane v letu 1963, iz katerih izhaja, da pripada od vseh priznanih let: 22 % neposredni udeležbi v partizanskih enotah, 10 % prestopanju v zaporih, internacijah in taboriščih in 68 % tako imenovanemu delu na terenu. Očitno je, da so bili kriteriji za priznavanje posebne dobe za delo na terenu dokaj blagi.

V vseh primerih, ko ugotovimo, da si je oseba pridobila posebno ali zavarovalno dobo neupravičeno ne glede v katerem času, se ravnamo po 184. členu TZPZ. Ta določa, da se lahko obnovi postopek v petih letih od dneva, ko je bila odločba vročena stranki, če pa je bila odločba izdana pred začetkom uporabe tega zakona (1. 1. 1965), pa v petih letih od začetka njegove uporabe ob pogoju, če se na podlagi verodostojnih dokazov ugotovi, da so vpisana dejstva o pokojninski dobi neresnična.

Po določbi 187. člena TZPZ se le do konca letošnjega leta uveljavlja pokojninska doba na podlagi izjav prič. Ta okolnost povzroča v zadnjih mesecih znaten porast zahtevkov. Za stranke je namreč celoten postopek brezplačen, zato vlagajo zahteve, čeprav v številnih primerih vedo, da jim zahtevane pravice po zakonu

ne pripadajo. Trenutno je na senatih naše komisije 4600 zadev, na vseh občinskih komisijah pa 28.000 zahtevkov. Če bo porast takšen, kot ga zaznamujemo v zadnjih mesecih (povprečno 2200 na mesec), potem je računati, da bo ob koncu leta ostalo nerešenih še ca 35.000 zahtevkov. Od tega je ca 63 % zahtevkov za priznanje udeležbe v NOB, 37 % pa za priznanje dobe iz delovnega razmerja. Občinske in republiška komisija se bodo zavzemale, da bodo zahtevki čimprej rešeni. Zavzemali pa se bomo tudi za to, da bodo rešitve take, kakršne določa zakon in drugi predpisi, ki urejajo to področje.

Kaj nam kaže letošnje leto

Kaže, da reforma sedaj uspešneje prodira v naše življenje. Uradno je začeta v lanskem juliju. Preprost človek ne gleda veliko okoli sebe, a slabih napovedi se ogiba. Res je, da je preprostih malo ostalo, vedno bolj oblikujemo »ekonomsko javnost«, ker preprosto ni mogoče iz okolja in mimo resnice.

Praktična gospodarska vprašanja so se dolgo po vojni sukala okoli osnovnega: kako oskrbeti človeka z vsem potrebnim ob tolikšnem naraščanju prebivalstva in vedno večjih zahtevah? Zmogli smo. Rezultati napredka pa nekako niso dolgo zadostili ob drugem problemu: kako razdeliti vse to, da ne bi prikrajšali kogarkoli za karkoli? Vsi smo bili proti razlikam in izkazalo se je, da je težje deliti veliko kot malo. In medtem ko smo reševali prvo in drugo vprašanje, ne da bi bili izgubljali izpred oči vizijo družbe brez socialnih razlik, smo začeli tudi spoznavati, da potrebujemo ne le proizvodna sredstva, temveč tudi samoupravni sistem, ki mu je na skrbi vse okoli njega. Le v tem primeru bomo prav proizvodjali in prav razdeljevali ter omogočili vsakomur boljše življenje.

Eno so težnje, drugo stvarnost. Spremembe v proizvodnji so opozorile na stoteri obraz ljudske in družbene porabe. Mozaik individualne volje, potreb in želja je mogoče sestaviti le, če je enak in ne večji od podstavka, na katerem naj stoji! Pri njegovi gradnji se je izkazalo, da si nismo niti edini, kaj bi z njim, komu naj koristi in če zanj kdo odgovarja za primer, če ni uspeha.

Ko smo prevzeli v svoje roke delovna sredstva in nato še samoupravljalne pravice ter dolžnosti, nam je pripadla tudi odgovornost. Odgovornost nosi proizvajalec, saj je potrošnik po svoji naravi velik nasprotnik osebnih koristi in nenehno sprašuje, kdo je kriv za slabo blago in visoke cene. Kot proizvajalci pa nismo želeli gledati več današnjega dne, presojati, kako je opravljen, težili smo za jutri, tja do druge generacije. In tako smo, ker se nismo dovolj ozirali na potrošnika, podpirali pretirano in neusklajeno investicijsko politiko, dovoljevali dražitev izdelanega blaga, glasovali za regrese in subvencije, trpeli neizravnano državno bilanco, kršili zakone in predpise, hkrati pa ugotavljali, da to ni pametno.

Kako dovolj in prav razumeti bistvo današnje reforme? — S stališča človeka, ki že 20 let prispeva svoj večji ali manjši obolus za ureditev razmer v gospodarstvu in družbi, s pogledi borca v ne še pozabljeni vojni, ki mu doraščajo otroci in si želi v pokoj, s stališča potreb te mladine, ki hoče sodobno življenje in jasno bodočnost? Morda je prav v tem jedro vprašanja naše reforme. V tem, da jo je treba najprej dojeti in potem bo tudi jasno, kaj je v njej temeljnega, individualnega in družbenega, v čem je njeno skupno obeležje.

Če označimo za hibo dosedanjega gospodarjenja samo neučinkovitost dela in prekomernost trošenja denarnih sredstev, potem moramo reči, da doslej reforma ni dovolj posegla v srž problema. Gospodarski razvoj sicer kaže nekaj časa nekatere elemente stabilnosti, ki jih prej ni bilo opaziti, vendar starih koncepcij gospodarjenja še nismo opustili. Čakamo, da bo to z nekajimi ukrepi urejeno. Ko pridobivamo družbeni produkt še vedno z velikimi materialnimi sredstvi, ne izkoriščamo zadosti tehnike, zapiramo sebi pot na evropski trg in ugotavljamo, da poslujemo z visokimi stroški. Računi kažejo, da je v slovenski industriji potrebna popolna modernizacija tovarn, nova tehnologija in način dela, da bi izdelovali blago, ki ga je mogoče plasirati na mednarodni trg. To pa zato, ker danes intenzivnost dela presega učinek tehnične opremljenosti, kar terja enormna obratna sredstva, kredite in več delavcev. V takšnih proizvodnih odnosih se investicije spreminjajo v svoje nasprotje, ker njihova struktura ne ustreza, kajti večje ko so, manjša je ekonomičnost dela.

Kaj nam konkretnega kaže to leto na koncu devetmesečja reformnih ukrepov in prizadevanj? Vrsto ohrabrujočih znakov, ki več ne sodijo med motive za devalvacijo denarja. Izvoz raste, njegova dinamika presega dinamiko kmetijske proizvodnje. Notranja trgovina se umirja, cene se postopno stabilizirajo. To so dokazi, da protinflacijska politika uspeva. Moderna tehnika menjave blaga, zadržanost v rasti kupne moči samo še dobro vplivata na upadanje predimenzionirane prodaje na debelo. Gradbeniška proizvodnja ne spodbuja več investicijske porabe, preusmerja se na gradnjo hidrocentral, kajti električnega toka primanjkuje. Turistični promet najnazorneje poudarja dvojnost v uveljavljanju reformnih ukrepov. Medtem ko je tujih gostov bilo v sezoni celo 30 % več kot lani, je domačih naenkrat manj. Cene v gostinstvu še edine rastejo, iztržek se obrača k tuji valuti. Izredna kmetijska letina bogati družbenega in zasebnega kmetovalca, za katerega smo se končno spomnili, da je tudi upravičen na mehanizacijo. Pšenica je požeta letos na manjši površini kot lani, pridelek — hektarski in skupni — pa največji v vseh letih doslej. Cestni promet spodrina železnico, zasebno lastništvo motornih vozil postaja barometer življenjske ravni.

To so stvari, ki zadevajo uspešnost reforme le z vrha. Dnevna diskusija problemov v tej povezavi opozarja na nujno preosnove stališč. Njene intence niso usklajene na ravni države in podjetja, ne računamo dovolj zanesljivo s posledicami in nimamo v različnosti poti, ki pelje k cilju. Naj dopustimo zoženje proizvodnje, ko pa je naš namen, da jo širimo tako, da bo vedno več ostajalo tudi za izvoz... Očitno pa je to šele začetek malo ostrejša dileme »prostornega in časovnega ekonomiziranja«, kajti val preizkušnje zadeva za zdaj šele industrijo, proizvodnjo, medtem ko je trgovina ostala ob strani. Nismo še slišali, da bo kakšen trgovski obrat končal nerentabilno trgovino. Po kakšni logiki je nekaterim dejavnostim zagotovljeno poslovanje za vsako ceno, visoka akumulativnost brez »rizika«? Sam proces gospodarske in družbene reforme bo prav gotovo na svoji nadaljnji poti poskrbel tudi zanje, torej se bo stvar uredila v okviru reforme.

Pri vsem tem, ko smo vseskozi govorili o gospodarskih reformi, ne gre pozabiti, da je tudi le-ta v osnovi bistveni element družbene reforme, ker ne gre samo za to, da bi zagotovili samo boljšo tehniko, ampak da zagotovimo tudi boljšo vsebino vsega našega družbenega življenja, skratka da bo naš delovni človek še z večjo pravico in odgovornostjo odločal o materialnih in duhovnih dobrinah.

Le to je edina prepreka v boju proti birokratizmu in etatističnim tendencam. Boj za gospodarsko in družbeno reformo pomeni boj za demokracijo, za samoupravljanje, tako v gospodarstvu in zunaj njega, in sicer povsod.

K. B.

Nekaj o volitvah, ki bodo prihodnje leto

Čas neverjetno hitro beži in kmalu se bo obrnilo spet leto, ko poteče mandat polovici občinskim odbornikom in poslancem republiške in vezne skupščine. V tem dveletnem obdobju smo, ne da bi se podrobneje spuščali v probleme, prav gotovo v naših samoupravnih prizadevanjih močno napredovali. Nekje seveda bolj, drugje manj, kakršne so pač gospodarske pa tudi človeške zmožnosti.

Prihodnje leto bomo torej spet volili. Vendar ne vsi. Postopek našega volilnega sistema je precej zapleten. Prav zaradi tega bo terjal od nas, da se podrobno seznanimo z volitvami in predvsem z vsemi njenimi pripravami. Dejstvo je, da želimo ustvariti, oziroma naši proizvodni odnosi terjajo od nas, da v vodstvih naših političnih in samoupravnih organih menjavamo osebe, da volimo najbolj prizadevne, da se izognemo karieristom, egoistom in da imamo pred očmi le razvoj in krepitev samoupravnega sistema.

Če pravimo, da so volitve pri nas povsem nekaj drugega, kar smo vajeni videti in doživljati v svetu, predvsem na zahodu, potem se vprašamo, s kakšno vsebinsko poglobljenostjo, in kakšno naj bo gibanje vseh naših političnih sil, v kar vključujemo tudi volilni sistem in njegovo izpopolnjevanje v tem obdobju. Če začnemo debatirati le o tem, kako doseči svobodnejši mehanizem kandidiranja, volitev, ali bomo izbrali enega ali več kandidatov, pa naj se nam pojavljajo še tako podobna vprašanja, je vendar to znak, da smo vpregli voz pred konja. Kako naj vleče, če pa je za vozilom? To, kar je za predvolilni in volilni čas važno, je prav vprašanje, kako doseči pogoje, ki so predvsem važni za razumevanje našega časa. To pa, če še vedno govorimo o tem, ali je boljše imeti dva kot pa enega kandidata, je prav gotovo bolje, če pri kandidiranju ljudje svobodno, prosto po svoji presoji izbirajo kandidate. Podobnih primerov bi lahko našteali še več. Vendar, kakšni so ti pogoji, ki zares omogočajo naši družbi, da se razvija brez večjih krčev, trdote in različnih protidemokratskih vplivov? To je menda zelo važno!

Na nedavnem seminarju o volilnem sistemu v Beogradu je bilo navrženo vprašanje: Ali naj se naš politični sistem postopno združi s sistemom družbenega samoupravljanja? Takšna združitev bi bila osnova za vse druge oblike družbenih in političnih odnosov. In drugo vprašanje: Ali pa, da se politični sistem razvija kot instrument odtujene politične države, kot činitelj, ki se navrže delovnemu človeku za gospodarja.

Na eni strani torej politični sistem, ki se zrašča s samoupravljanjem, na drugi, politični državni sistem, ki gospodari nad delovnim človekom.

Gospodarski sistem — leto in pol gospodarske reforme — je terjal seveda tudi družbeno reformo. Gospodarjenje z ustvarjenimi sredstvi naj bo tam, kjer jih ustvarimo. Vse to kaže, da pri nas delovni ljudje niso zato, da bi odtujevali mehanizem družbenega upravljanja od družbenega dela in človeka od njegovega samoupravljanja in proizvodnje. Zato naši ljudje niso za krepitev sistema politične države.

Prav zaradi tega moramo biti tudi jasni v naši vsakdanji praksi in temu primerno tudi razvijati volilni sistem. Če bi kakorkoli omahovali, bi samo zavirali proces demokratizacije družbe. Torej naš volilni sistem ni nekaj izdvojenega, nekaj posebnega, nekaj, kar je enkratno ali pa celo nebodigatreba. Naš volilni sistem, pa naj bo v njem še toliko tehničnih in morda organizacijskih napak, ki nas seveda motijo, je v svoji zasnovi tak, da služi in je namenjen združevanju samoupravljanja in tudi postopnemu združevanju državno političnega sistema s samoupravljanjem in družbenim delom. Kakršnokoli omahovanje v tem pogledu bi nas

privedlo do tega, da bi volilni sistem tudi lahko služil obnavljanju odtujenega sistema politične države. Tega pa si nikakor ne želimo niti nočemo.

Nasprotja, ki se pri vsem tem pojavljajo, so nam znana tako z brionskega plenuma in s plenumov posameznih centralnih komitejev po republikah. Želje so, da bi čimprej odstranili nasprotja, kar pa vsekakor ni tako lahko. To je proces. Državni mehanizem pri nas še vedno deluje in to je prav gotovo klasičen instrument politične države. Ta mehanizem bo še naprej deloval v korist delovnega človeka in ima za zdaj še pomembno vlogo. Seveda moramo to gledati zgodovinsko, saj živimo v prehodnem obdobju, bo pa, kot smo že pričeli dogodkom, obenem tudi v številnih pogledih prav ta mehanizem breme za razvoj socialističnega demokratizma. Če zdaj točno vemo za smer našega razvoja, potem smo tudi lahko toliko bolj budni in v vsakem pogledu dovolj delovni, da smo kos vsem preživelim družbenim oblikam.

Vprašamo se torej, ali bo volilni sistem orodje v rokah tistih političnih sil, ki težé za monopolom v družbi, ali da je v rokah določenih skupin in oblastno-željnih profesionalnih politikantov ali pa bo volilni sistem med drugim in predvsem orodje delovnega človeka pri njegovem delu in njegovih samoupravnih odnosih. Če volimo torej vsaki dve leti polovico odbornikov in poslancev, je to prav zaradi tega, da z rotacijo pridejo novi ljudje, preizkušeni v borbi za samoupravljanje, v najvišje in najodgovornejše samoupravne organe.

Vprašanje kdo, je povsem na mestu. V času, ko bomo o tem presojali, si bomo morali biti precej na jasnem, da le tisti, ki s svojim delom in odnosom do samoupravljanja krepi socialistične družbene odnose. Ali je potem kandidiranje, torej določanje kandidatov za odbornike in poslance lahko prepuščeno toku, kakršen pač je, ali pa ga je treba s krepko politično roko držati na vajetih?

Izkušnje zadnjih dveh volitev — torej prvič po sprejetju ustave in pa pri lanski prvi volilni rotaciji, so nam prav dobrodošle. Pri kandidiranju smo namreč že lani uvideli, da je najbolje ne odločati toliko o ljudeh kot o stvareh. Namreč, uveljavijo naj se živi družbeni, gospodarski in politični interesi delovnih ljudi. Ko bomo imeli to pred seboj, potem ne bo težko izbirati kandidatov. Verjetno je še vedno najbolj primerno mesto za takšno opravilo zbor volivcev, zbor občanov ali tribune. Na teh mestih se določeni družbeni interesi usklajujejo. V razpravah kaj hitro lahko vidimo ali so se spojili elementi naporov posameznikov in skupnosti. To oboje združiti, videti to »skupno željo« in »željo posameznika«, njihov interes, ki si nikakor ne more biti nasprotujoč, potem bo vsekakor to odločanje ne samo o kandidatu, temveč tudi o stvareh.

Ali naj bo kandidiranje prepuščeno svojemu toku? Če bi bilo temu tako, potem bi gotovo prišle na površje osebne želje, borba za položaje, besedo bi imele brezidejne skupine, karieristi, in podobni. Nedvomno bi to družbi škodilo. Zato je prav, da v današnjih pogojih v predvolilnem času še naprej vodi tako zelo pomembno delo predvsem Socialistična zveza.

Glavna naloga Socialistične zveze je predvsem v tem, da je organizator zelo široke demokratične, socialistične volilne kampanje, vendar, da ne določa kandidatov. To je pravzaprav že znano dejstvo in v zadnjem času že mnogokrat izrečeno, kar pomeni, da se Socialistična zveza že zelo zgodaj pripravlja na predvolilni čas. Včasih pa je v pogovorih le še zaslediti določen strah, da bi vendar Socialistična zveza lahko bila v nekem pogledu monopolist pri izbiranju kandidatov. Da rečemo nekoliko drugače, bati se je, da bi Socialistična zveza »pritiskala« pri odločitvah. Ker pa je Socialistična zveza že sama po sebi povezovalac in usklajevalec vseh demokratičnih tokov, je prav zaradi tega težko reči, da bi si prilastila politični monopol.

Še preden bomo karkoli spregovorili o kandidatih, pravimo, da bomo evidentirali. Prav gotovo ni evidentiranje najprimernejši izraz, celo upira se nam. Najti bo treba nekaj bolj primernega, vendar je treba vedeti, da ob teh številnih prostih odborniških in poslanskih mestih, nekdo mora priti na vrsto, ki bo zamenjal sedanje. Še preden bi kandidate za odbornike in poslance imenovali, moramo spregovoriti o njih in o problemih ter tokovih družbenega življenja in treba je vedeti, kdo naj bi med občani in proizvajalci prišel v poštev. Ljudje, ki izbirajo posameznike, morajo vedeti, zakaj se odločajo prav za njih. Prav zaradi tega je hvalevreden kratkoročen program Socialistične zveze, ki pravi med drugim tudi naslednje:

Volitve nasploh naj postanejo najširši demokratični dogovor delovnih ljudi in občanov v zvezi z izborom in konstituiranjem skupščin, družbeno političnih skupnosti.

Torej, najširši demokratični dogovor — to pomeni zares vsesplošna razprava na vseh področjih, v vseh delovnih organizacijah, v vseh krajih, povsod, kjer se občani srečujejo in dogovarjajo.

Socialistična zveza pravi v svojem programu, da je potrebno storiti vse, da se dosledno uveljavijo ustavna načela volilnega sistema in kadrovske politike. To se mora izražati v širšem in neposrednejšem sodelovanju delovnih ljudi v volilnem procesu, še posebej v javnem razpravljanju vprašanj, ki so v zvezi s predlaganjem kandidatov za odbornike in poslance.

V tem izraženem pomenu dejavnosti lahko zasledimo to, kar smo že prej rekli, da je Socialistična zveza povezovalac in usklajevalac vseh demokratičnih tokov in zaradi tega je težko, da bi si prilastila politični monopol.

Delati je treba predvsem na tem, da se pri kandidiranju uveljavi načelo javnega in demokratičnega izbora na zborih volivcev in na zborih delovnih ljudi v delovnih organizacijah.

Torej tudi to načelo glavnega odbora SZDL Slovenije, ki ga je zapisal v kratkoročnem programu pred volitvami, dokazuje popolno razumevanje načel, o katerih smo govorili. Socialistična zveza je organizator in usmerjevalec. Ljudje pa, ki bodo izbirali posameznike, bodo morali vedeti za kaj in za koga se odločajo.

Poznamo v svetu zelo bučne in manj bučne volilne kampanje. Ne enih kot drugih v pravem pomenu besede pri nas ne potrebujemo. Vsekakor pa je res, da takrat, ko človek glasuje, kljub vsemu premišljuje. V človekovi notranjosti, pa čeprav je navidez ravnodušen, ne more prikriti občutka pomembnosti, da s tem, ko glasuje, odloča. Z glasom, ki ga daje, lahko utrjuje ali pa tudi ne, določeno smer razvoja. Pri volitvah se točno povezuje določen interes človeka na njegovem delovnem mestu z družbenimi problemi in gibanji. Ta dva činitelja se v volilnem procesu tako rekoč povezujeta, da pa sta si bolj skladna, je treba seveda najti določene možnosti pa tudi organizacijske oblike. Volitve pri nas ne služijo nekakšni borbi med ljudmi, temveč omogočajo, da se dokonča določena praktična selekcija med ljudmi, oziroma, da postavimo človeka na pravo mesto. Zato je razumljivo, da je tudi predvolilno obdobje temu primerno, da je čimmanj demagoških izstopanj, osebnih karierističnih ambicij, borbe za oblast, ustanavljanja raznih politikantskih skupin in podobno. Tudi o teh in podobnih mislih so spregovorili na nedavnem simpoziju. Prav ta pogovor na znanstveni osnovi nam kaže, kako bi bilo prav, če bi vse te naloge, ki so pred nami, Socialistična zveza in drugi činitelji povezali z znanstvenimi institucijami in strokovnimi delavci. Po eni strani bi s tem pridobili, da bi bile splošne razprave bolj utemeljene, bolj ustrezne, po drugi strani pa, da bi lahko še marsikaj popravili v zakonskih predpisih našega volilnega sistema.

Tako je med drugim prav nerodno to, da morajo občani voliti dvakrat. Prav bi verjetno tudi bilo, da bi odborniki občinskih skupščin glasovali za poslance v zvezno in republiško skupščino v starem in ne v novem sestavu. Pridobili bi na času in kar je še posebno prav, pa je to, da odborniki stare mandatne dobe verjetno bolje poznajo kandidate za republiški in zvezni zbor. Mnogi se tudi bojijo določenega odstotka volivcev, ki ne volijo, pa naj bo to zaradi službenih potovanj, odhodov v tujino in podobno. Govorijo o tem, da bi vnesli določene spremembe pri volitvah, tako da bi morali vsi voliti. S tem bi seveda volilni postopek silno zapletli, podražili; najbolj preprosto pa je, da pač voli vsak v tistem kraju, kjer živi in dela. Določen odstotek tistih, ki pa ne volijo, je pa tako ali drugače povsem razumljiv. Podobnih pomislekov je še več. Slišati je, da bodo volilni predpisi doživeli določene spremembe. Vendar kaj bistvenega seveda ni pričakovati.

Odgovor na to vprašanje, kdo bo volil prihodnje leto, je povsem preprost: Tisti, ki niso volili lansko leto. Čeprav je odgovor zares preprost in naj bo kakorkoli pravilen, vendar si večina volivcev s tem odgovorom ne ve kaj pomagati. Vedeti moramo namreč, da ne voli tista polovica volivcev hkrati v vse tri skupščine: v občinsko, v republiško in v zvezno skupščino in v vse njihove zборе. Prav zaradi tega je treba na vprašanje, kdo bo prihodnje leto volil, odgovoriti posebej za vsak zbor vsake od teh treh skupščin. Naj navedemo primer: Če ste lani volili poslanca republiškega zbora in odbornika občinskega zbora, ne pa poslanca zveznega zbora, potem boste letos volili samo poslanca zveznega zbora. No, pri volitvah v zборе delovnih skupnosti je zadeva enostavnejša, zaradi čiste občinske delegacije. Tu so neposredne volitve le v zборе delovnih skupnosti občinskih skupščin, poslance republiških in zveznih zborov delovnih skupnosti pa volijo samo občinske skupščine. Torej ta različnost položaja in pestrost narekuje, da bodo morali biti volivci prihodnje leto še prav posebno dobro obveščeni ali volijo in če že volijo, v katere skupščine oziroma zборе bodo volili.

Do prihodnjih volitev je razmeroma še precej časa. Prav pa je, da predvsem politične organizacije že zdaj računajo na to, kako bodo pojasnjevale in vsebinsko pripravile tisto gradivo, ki je za volivce, občane zanimivo. Zanimivo predvsem s te samoupravne strani: kako bodo naše skupščine uspešno delovale v prihodnje.

S. Matelič

Preselitev ranjencev iz partizanske bolnišnice Jagodnik

Bilo je v prvi polovici januarja 1944. Zima je bila tiste dni še kar zdržna. Nastala je šibka odjuga in je rahlo nalletaval droben sneg; tega je bilo že od prej do dvajset centimetrov, ponekod pa tudi več, tako da je bilo v gozdu in severnih pobočjih kljub odjugi še pasje mrzlo.

Naš drugi bataljon dvanajste brigade je s svojimi četami takrat bivakiral v vaseh Lipovci, in sicer takole: prva četa v vasi Veliki Lipovec, druga in tretja četa pa v Malem in Srednjem Lipovcu. Na ta položaj smo prišli v zgodnjih jutranjih urah, ko je bil še mrak, s položaja vasi Laze nad Mirno pečjo; tu smo imeli prejšnji dan ves dan boj z ruskimi kolaboracionisti — nemškimi ujetniki izdajalci — vlasovci in domačimi domobranci v številčnem sestavu bataljona pehote in divizije artilerije s tremi poljskimi topovi, ki so se prebijali iz Novega mesta proti Trebnjemu. V ostri borbi smo jih pri vasi Sv. Ana nad Mirno pečjo ustavili ter zavrnil, nato so po cesti prek Ivanje vasi proti Dobrniču pobegnili.

Isti dan, ko smo prišli na položaj Lipovci, kjer smo samo počivali, je bila v dnevni popoldanski objavi štaba bataljona zapoved, da ima bataljon nalogo napraviti na določenem kraju na cesti Dvor—Ajdovec tankovsko zaporo. Pri tem je imela druga četa, kateri sem pripadal, nalogo cesto zapreti z drevesi, tretja četa bi cesto prekopala, prva pa zaščitila akcije.

Za to delo je bilo potrebno moji četi vsaj pet gozdarskih žag in več se-

kir, tretji četi pa več krampov, krampačic in lopat; vse to smo si že v mraku sposodili od vaščanov, ne da bi jim povedali, za kakšno delo bomo potrebovali to orodje.

Ko se je stemnilo, je posamezna četa tiho odšla iz vasi, vsaka na svoje določeno mesto. Kraj, ki je bil določen za zaporo ceste, je bil v gozdu dober kilometer od našega položaja in nam ga je odkazal pomočnik komandanta bataljona; ta je nato odšel s tretjo četo naprej po cesti na kraj, ki je bil določen, da prekoplamo cesto. S komandirjem čete sva začela v temi otipavati in določati v bližini ceste stoječa drevesa, ki bi ustrezala, da bi jih posekali in tako zaprli cesto. Tako smo ob vsaki strani ceste na približno trideset metrov dolžine podžagali in podrli prek ceste deset bukev in nekaj smrek, debelih nad petdeset centimetrov.

Drevesa smo podžagovali nad meter visoko na panjih, da so tako tudi panji ostali ovira, saj tanki ne bi mogli ovire na cesti obvoziti po gozdu. Tudi debela podrtih dreves so se morala na vsakem koncu ujeti med stoječe panje, da jih ni bilo mogoče s ceste s tankom odriti vstran. Tudi vejevje bukovih dreves smo le toliko obsekali, da so bila debela rogovilasta ter ležala čez cesto v različni višini od pol do enega metra pa tudi več nad cestiščem, tako da sovražni tank ni mogel ne čez oviro, ne pod njo. Odstranitev take ovire pa bi dala sovražniku veliko zamudnega dela in žrtev, ker bi ga pri tem naša vojska obstreljevala.

Tretja četa je kakih dvesto metrov pred nami v smeri proti Dvoru prekopal cestno v vsej širini in osem do deset metrov dolžine ter dva metra globoko, in sicer na takem cestnem useku, kjer v bližini ni bilo mogoče obvoziti prekop, medtem ko bi lahko z naše strani z več zavarovanih, više ležečih točk streljali.

Prva četa pa je bila ves čas naše akcije v zasedi nekje pri Šadinji vasi in varovala, da nas ne bi sovražnik od koderkoli presenetil.

Akcija je trajala vso noč do zgodnjega jutra, ko smo se še v jutranjem mraku s četami vrnili v svoje postojanke. Najprej smo vrnili izposojeno orodje. Nato smo dobili zajtrk, vsak po štiri debele, v koži kuhane krompirje in dobrega pol litra prežgane juhe. Po zajtrku smo šli počivat v tople kmečke hiše, kjer smo imeli v večjih sobah po tleh s slamo pripravljena mehka in goraka ležišča. Na njih smo trudni takoj zaspali.

Ob dvanajsti uri nas dežurni prebudi in pokliče h kosilu. Potem je bil zbor čet, na njem pa pregled orožja in količine municije ter razpoloženje in zdravstveno stanje borcev. Ob treh je prišla na naš položaj prva četa, s katero je imela druga četa skupni zbor z vso opremo. Komisar bataljona je določil iz prve čete za predhodnico deset borcev z lahkim mitraljezom pod poveljstvom komandirja prve čete ter šest mož z lahkim mitraljezom iz druge čete za zaščitnico pod poveljstvom pomočnika komandirja druge čete. Nato je dal komandirju predhodnice navodilo in smer pohoda; potem smo odšli v koloni po eden na pot v pust oblačen zimski popoldan v akcijo. Tretja četa je ostala v bivališču za zaščito položaja.

Naša pot je vodila prek Brezove rebr, Goriške vasi, Jablana na Kal in prek Globočdola v Štatenberk. Sem smo prišli po peturni težavni in utrudljivi hoji. Na razcepu ceste pred vasjo Štatenberk, kjer nas je čakala predhodna četa, smo se na komisarjevo povelje

ustavili. V tem stopi pred komisarja bataljonski obveščevalec in mu poroča, da v bližnji okolici ni sovražnika. Podnevi se je v Mokronogu zadrževala kolona osmih nemških avtomobilov z dvema lahkima tankoma, ki pa se je kmalu popoldne odpeljala nazaj v Posavje. Komisar vseeno odredi patrulje po tri borce, in sicer proti Ornuški vasi, Trebnjemu, Mokronogu in proti Mirenski dolini. Nato pokliče vse osebje četnih poveljstev pred zbor in nam spregovori s pri-tajenim glasom:

»Tam gori v gozdu pod vrhom hriba je partizanska bolnišnica, je več naših hudo ranjenih borcev, ki jih moramo to noč odpeljati na naš položaj, od tam pa jih bodo po potrebi in sposobnosti že jutri spravili naprej v druge partizanske, bolj varne bolnišnice, ker je možnost, da je ta bolnišnica izdana. Pred nekaj dnevi je k belogardistom pobegnil borec, ki se je bil zdravil v tej bolnišnici. Po tem času je opaziti sumljivo premikanje sovražnih nemških kolon in zbiranje v tem območju; to nam da slutiti, da se nekaj pripravlja, kar bi bilo usodno za osebje in bolnike v tej bolnišnici, kakor tudi za našo vojsko. Zato, tovariši, vam naročam, strogo tišino in pazljivost pri tej akciji!«

Tovarišu komandirju izvidnice naroči, naj si izbere šest borcev, s katerimi naj gre v vas mobilizirat vsaj šest voz s konjsko vprego in slamo za ležišča bolnikov. Vozovi morajo biti vsaj do enajstih zvečer na tem mestu pripravljeni za sprejem ranjencev. Ostali četni komandni tovariši pa naj si vsak odbere po osem tovarišev in gre z njimi v bolnišnico, kamor bo vodil kurir. Tega pokliče, meni pa naroči: »Ti pojdi s svojo skupino prvi s kurirjem, drugi pa za teboj. Skupino tako razvrsti, da si ne boste drug drugemu ovirali dostopa, ker ta bo težak.«

Zdaj smo razumeli, zakaj so bili potrebni taki varnostni ukrepi in zabarikadiranje ceste.

Odbrali smo borce in po skupinah odšli po cesti za kurirjem proti vzhod-

nemu koncu štatemberške doline, po kakih petih minutah hoje pa smo zavili s ceste na desno in prešli prek zasnežene polja, po katerem se vije struga potoka Radulje, k samotni kmetiji ob robu gozda pod hribom, ob kateri je naša pot peljala v hrib do bolnišnice.

Kakih deset korakov za hišo je stalo gospodarsko poslopje s hlevom in večjo lopo; v nji smo na kurirjev nasvet odložili nahrbtnike, ki bi nas pri opravi lu ovirali. Puške pa smo si dali na pleča. Tu je prejela tudi vsaka skupina po ena sanitetna nosila.

Hodili smo počasi navkreber, bolj po občutku kot po vidu, tipaje po ozki drči. Ob nji se je pretakal manjši potoček, iz njega so dobivali tudi v bolnišnici vodo. Počasi smo vsi premočeni prilezli do kakih tristo metrov visoko na hrib, kjer je postala grapa oziroma naša pot položnejša.

Ko smo prehodili še kakih sto metrov manj strme poti, nas je ustavil kurir in pokazal na levo v skoro navpično, z drevesi gosto zaraščeno pobočje hriba, in mi tiho rekel: »Tu gori, kakih petdeset metrov više, je bolnišnica.« V tem času sta prišli do nas še druga in tretja skupina. »Druga skupina gre takoj za nami navkreber k bolnišnici,« sem naračal, »tretja skupina pa naj počaka tu spodaj v grapi in zadrži vse skupine, ki bodo prišle sem, dokler se mi z ranjenci ne vrnemo iz bolnišnice, da ne bomo eden drugega ovirali na poti z ranjenci.«

Nato sta prvi dve skupini začeli plezati v strmino.

Bolnišnica je bila tik pod vrhom hriba Jagodnika v precej prostorni kraški jami ali previsni votlini; zaradi teme tega nisem mogel točno ugotoviti. Narejena je bila iz brun in desk, z enim zasteklenim oknom poleg vhodnih vrat, ki so bila skonca barake ali zemljanke. To je bilo tako dobro prikrito, da sem jo zapazil šele tedaj, ko je bolničarka dobrih pet korakov od mene odprla vrata.

Ko sem tako okoli desetih zvečer prišel s prvima skupinama do bolnišni-

ce, je njeno notranjost razsvetljevala vozovna ali vetrna svetilka petrolejka, ki je visela nad nekakšno mizo z dvema klopema menda v sredini prostora. Na vsaki strani ob stenah bolniškega prostora so bila iz desk narejena enonadstropna, s slamo napolnjena ležišča za bolnike. Bolniško osebje je na nas že čakalo, ker sta dve bolničarki hkrati prišli na vrata, da smo jima oddali nosila, nam so pa naročili počakati zunaj. Tako so same prelagale bolnike na nosila, jih zavijale v odeje in prinašale ven pred vrata; tu so jih sprejemale skupine. Navzoč je bil tudi zdravnik in je vsakega bolnika pred odhodom ponovno pregledal. Koliko je bilo bolnikov v zemljanki, ne vem. Po razgovoru z bolničarko sem sklepal, da jih je menda dvanajst, ker jih je bilo treba deset preseliti, dva pa sta morala ostati še v bolnišnici, ker sta bila tako slaba in za premik popolnoma nesposobna.

Moja skupina je prevzela dva hudo ranjena borca; prvi je bil ranjen v glavo, tako da mu je strel zdrobil ličnico, drugi pa je imel prestreljeno hrbtenico. Bolničarka nam je naročala, naj posebno pazimo na njiju, ker bi bil lahko vsak močnejši pretres usoden. Obljubili smo, da bomo storili vse, kar bomo mogli. Nato so po štirje tovariši prevzeli vsaka nosila z ranjencem in z njimi krenili na pot nazaj v dolino.

Pot navzdol z ranjenci na nosilih je bila še veliko težavnejša kot navzgor. Od bolnišnice do poti v grapi smo se morali postavljati po en meter drug od drugega navzdol in si podajati sprednje ročaje nosil, zadnji ročaji so se pri tem vlekli po zemlji. Tako sta morala zadnja tovariša, ko sta predala roče nosil prednjemu, iti naprej za en meter, kjer sta si morala najprej poiskati ali z nogami napraviti trdno stojišče, da sta lahko varno prevzela težo nosil nase. Končno smo brez večjih nepravil le prilezli na pot v grapo in s tem premagali prvi del težavne poti.

Tudi pot po grapi navzdol je bila dokaj težavna. Nosila z ranjencem sta mo-

Nande Vidmar: Zasilno bivališče, 1944, svinčnik

rala večinoma nositi le dva tovariša, ker po štirje zaradi ozke grape niso mogli iti.

Ročaji na nosilih pa tudi niso bili tako dolgi, da bi mogla dva borca zaporedno nesti spredaj in prav tako dva drug za drugim zadaj. Zato sta morala nositi nosila z bolnikom le dva tovariša v rokah; sprednji nosač je moral držati nosila kolikor mogoče visoko, zadnji pa nizko, tudi v sklonjeni drži, da so bila

nosila zaradi strme poti kolikor mogoče v vodoravni legi in ranjenec ni drsel naprej.

Kljub pazljivosti je tovarišem sporsavalo, da so tudi padali. Pri tem so se stresala nosila, da so bolniki na njih bolešno ječali in se jezili na nas.

Zaradi skoro nepredirne teme, zaraščenega gozda in strmin ni bilo mogoče kaj drugega izbirati ali ukreniti. Tolažili smo naše trpine, češ da bomo kma-

lu iz te obupne poti prišli v dolino na ravnico, kjer jih čakajo vozovi, obloženi s slamo, na njih pa mehka ležišča.

Ko smo prišli iz težavne gozdne poti na plano v dolino, je nehalo snežiti. Vidljivost je bila malo boljša. Nastajala je megla in z njo tudi občutno bolj mraz. Ranjence smo morali nesti še skoro kilometer daleč do vozov, ki so čakali na nas na severnem koncu vasi pod nadstrešjem gospodarskega poslopja. Kmalu za nami sta prišli še druga in tretja skupina z ranjenci. Ko smo jih preložili na voz v slamo in jih dobro prekrili z odejami in še slamo povrh, smo jih prepustili straži pri vozech. Nato smo se vrnili z nosili k samotni kmetiji ob gozdu, kjer smo dali nosila zadnji skupini, ki je šla v hrib po ranjence.

Ker so prve tri skupine iz bolnišnice odnesle najhuje ranjene borce, so ostali za prenos le še lažji bolniki ali že toliko ozdraveli, da so si že sami nekoliko pomagali. Zato je bil njih prenos lažji in hitrejši.

Ker moji skupini ni bilo več treba iti v hrib po bolnike, smo šli v lopo po svoje nahrbtnike. Nekdo je potem predlagal: »Tovariši, tukaj poleg je hlev, v katerem je še kar toplo, kjer bomo lažje počakali, da se zadnja skupina vrne z ranjenci s hriba!«

V hlevu je bila popolna tema. Polagoma smo ugotovili, da je v njem samo eno živinče, poleg njega ob strani pa večji kup nastila. Takoj smo si ga razgrnili po hlevu, da smo nanj lahko posedli, se sezuli in zlili vodo iz čevljev, oželi ovojke, zdrgnili in osušili čevlje s slamo. Po približno enournem počitku smo odšli iz hleva na zborna mesto, ki je bilo na koncu vasi, na mestu kot sinoči.

Sneg je okoli polnoči nehal padati. Na vzhodni strani se je začelo jasnit, v štatemberški dolini pa je nastajala megla in zastirala pogled. Začel je na-

raščati mraz, da nas je vedno bolj zeblo.

Okoli druge ure ponoči je prišel naš komisar bataljona in z njim tudi drugi tovariši zaščitne straže, patrolj in mobilizacije voznikov. Takoj je ukazal zbor. Nato je pred zborom povedal, da je akcija v redu opravljena. Nato je določil zopet predhodnico in zaščitnico, ostale borce pa je razporedil pred vozove z ranjenci, z vozovi in za vozovi. Naročil nam je, da mora prevoz tiho in neovirano potekati, železniško progo naj prekoračimo pri Črešnicah, državno cesto pa pri Jablanu pod Mirno pečjo, in sicer pred šesto uro.

Okoli pol tretje ure smo odšli iz Štatemberka po poteh mimo ali prek vasi Brezje, Šentjurje, Velki Kal, Črešnjice, Jablan, Goriška vas, Brezova reber, Sela pri Ajdovcu in Srednji Lipovec; sem smo prišli ob deseti uri dopoldan.

Tu je bila v večji kmečki hiši pripravljena topla soba, po tleh nastlana z ovsenimi otepi. V sobi ni bilo drugega pohištva kot miza z nekaj stoli, na kateri je bilo nekaj sanitetnega materiala in zdravnikova torbica. V sobi je čakal na naš prihod tudi zdravnik z dvema bolničarkama; ti so bolnike prevzeli, jih pregledali in jim po potrebi rane prevezali ter jim postregli s hrano in okrepčilom.

Popoldne ob štirih so ranjence spet naložili na vozove, ki jih je oskrbela tretja četa, in jih s spremstvom tretje čete odpeljali v varnejše bolnišnice v Kočevskem Rogu.

Vozniki iz Štatemberka pa so nakrmili konje, se sami nahranili v naši kuhinji in okoli ene ure odpeljali nazaj proti domu.

Tako se je srečno končala naša naloga. Kaj se je pozneje zgodilo s to bolnišnico in z bolnikoma, ki sta ostala še v njej, nisem nikoli zvedel.

Ostal sem sam

JOZE OVIJAČ-ZMAGOSLAV

Kot domačina so me iz Prešernove brigade poslali na medvoški teren, in sicer na kurirsko postajo 25-G ob rečici Ločnici. Naša pot je vodila čez Hrastnico pri Škofji Loki, v Poljansko dolino in naprej na Primorsko. V drugo smer pa je linija vodila čez železnico in cesto do Save, prek katere nas je prevažal kurir Luka, Mručov Filip iz Mavčič. Ta se ni ustrašil ne valov ne narasle in umazane vode, čeprav je bil njegov čoln bolj podoben otroški banji kakor čolnu. Veliko noči je po večkrat pristajal na obeh bregovih, kajti njegova ladjica je lahko nosila le po dva človeka hkrati. Ta postaja je imela devet kurirjev, ti pa so vsak dan menjali smeri. Dne 10. novembra 1944 sva bila na poti proti Hrastnici s tovarišem Alešem. Nahrbtnika sta bila nabito polna pošte in literature. Jutro je bilo zelo hladno, ponoči je zapadel celo sneg.

»To nama bo v napoto in nevarno. Sledov ne moreva skriti!«

S to mislijo sva prišla do Ločnice, jo prebredla in krenila v nasprotni hrib. Hoja navkreber je bila že sama po sebi težavna, poleg tega pa sva bolj kot navadno morala paziti, če niso kje nemške patrulje, ki so nadzirale cesto. Napredovala sva le počasi. Skoraj sva že prišla do najinega prvega cilja, ko je Alešu spodrsnilo. Pri tem se je zadel tudi vame in oba sva se začela valiti po strmini. Sneg je bil južen in se je trdo oprijemal obleke. Tovariš je bil zdaj le velika in smešna kepa snega, ki se je nerodno valila navzdol. Najino polurno sopihanje navkreber je bilo zbrisanano v nekaj minutah! Morala sva začeti znova. Bližala se je ura javke in morala sva se pōdvizati na vso moč...

Z vrha, kjer sva po robu prišla do majhne čistine, je zelo lep razgled na škofjeloško okolico. Kljub prestanim naporom sva zamaknjeno opazovala dolino in od daleč zagledala kolono voja-

kov, ki je šla v najino smer. Z daljnogledom ni bilo težko ugotoviti, da so bili Nemci. Hitro sva stekla proti javki, da bi tja prišla pred njimi in bi o nevarnosti obvestila tovariše. To nama je uspelo in naglo smo izmenjali pošto ter spet odšli vsak v svojo smer. Vračala sva se po drugi poti. Pri cerkvi na Osolniku sva zagledala močno skupino Nemcev. Stisnila sva se k tlom in se naglo spustila v dolino. Nič nisva čutila šib, ki so naju udarjale po obrazih, niti utrujenosti. Gnala naju je zavest, da morava to sporočiti tovarišem na postaji. Uspelo nama je. Mislila sva, da nameravajo Nemci udariti v Poljansko dolino, zato sva prespala še v bunkerju. Naslednji dan sem bil dežurni; vstal sem že ob pol štirih, da bi še v temi skuhal zajtrk in si ogledal okolico. Med prvim obhodom je bilo vse mirno, čez kake pol ure pa sem na nasprotnem hribu prestregel govorico, kmalu nato pa tudi pod bunkerjem, ki je bil le nekaj stopetdeset metrov od ceste. O tem sem naglo obvestil tovariše. Komandir Branko je zdaj uvidel, da je zadeva resna. Hitro smo pobrali vso opremo, med drugim tudi dragocen pisalni stroj. Čez nekaj minut se je vrh hriba že oglasila nemška strojnica in zaslišali smo tudi nemška povelja. Začutili smo, da se pomikajo proti nam s treh strani, mi pa smo se pomaknili bliže k cesti. Upali smo, da bo tam prehod še najvarnejši, toda Nemci so nas prehiteli.

Da bi se laže prebijali skozi nemške vrste, smo se zdaj naglo razdelili. Luka, Aleš in Tonček so se spuščali proti Sorji, jaz pa sem se plazil za njimi; ker sem bil prepričan, da je tam nevarno, sem jim kričal, naj se vsaj dvajset metrov oddaljijo drug od drugega. Medtem pa je proti nam nekdo že zavpil svoj »Halt« in oglasile so se tri strojnice. Vsi štirje smo bili zadeti. Alešu je noge dobesedno odrezalo, Luka pa je negibno

klečal z glavo k tlom, kakor bi hotel še enkrat poljubiti domačo grudo.

Jaz sem bil ranjen v roko in ostal sam! Svinčenka mi je pretrgala nahrbtnikovo naramnico ter zadela puškin za pirrač, tako da je bil ves zvit. To me je sicer rešilo, puška pa je bila zanič. Močno sem krvavel. Za prvo silo sem imel še dve bombi. Z največjo težavo sem se splazil k Luki, da bi mu odvzel pištolo. Tedaj se je spet oglasil šarec. Zadet sem bil še v stegno...

Zvalil sem se v jarek in miroval, kot bi bil mrtev. Z očmi sem blodil po hosti, da bi ugotovil, kaj se godi in kje so preganjanci. Šli so po hribu proti meni! Počasi se mi je posrečilo, da sem odpel bombi in ju vrgel proti Nemcem. To jih je malce zaustavilo, da sem imel čas pogledati po okolici. Tedaj sem zaslišal Tončka Mraka-Jereba, ki me je spraševal, če sem kaj ranjen. Rekel sem mu, naj skoči k meni v jarek, potem pa sva se mukoma začela plaziti s tega nevarnega kraja. Na robu jarka sva naletela na komandirja Branka. Tončku je krogla prebila lice in izstopila na drugi strani. Še pravi čas je Branko opazil Nemca, ki je bil že blizu nas, in užgal proti njemu z brzostrelko. Nato smo se premaknili tja, kjer smo računali, da so Nemci že odšli. Zarili smo se v neko kotanjo in tam čemeli od devetih zjutraj do petih zvečer. Tudi premakniti se nismo smeli, kajti nad nami in ob straneh so bile nemške zasede, po nasprotnem hribu pa so preiskovali gmajno. Ničesar nismo imeli, da bi obvezali rane, posebno Jereb je potihoma tožil zaradi bolečin v glavi.

Medtem pa smo tiho zrl v daljavo in premišljevali, kaj nam bo prinesla noč. Končno se je sonce skril za hribom in bližal se je mrak.

Tedaj se je v nebo vzpela raketa. To je bilo znamenje, da je boja za ta dan konec. Čutili smo, kako so se nemške čete zbirale spodaj na cesti in odšle proti Sori in Medvodam. Zadihali smo svobodneje, kljub temu pa smo previdno odšli proti Studenčicam. Spredej

je hodil komandir Branko; ta je bil najbolj pri moči in pripravljen, da nas ščiti. Tik pred vasjo je opazil, da se nekaj premika. Bili so naši tovariši Drago, Ferjan, Lesnikovec in Gropa, ki je bil tudi ranjen v nogo...

Oglasili smo se v prvi hiši pri Marinu. Bili smo premraženi in slabi, zato so nam hitro postregli z žganjem, nato pa smo šli k Bernardovim na dom našega Tončka. Kljub naši klavrnosti zunanosti so bili presrečni, da smo ostali živi. Izprali so nam rane, nas obvezali in pomagali, kakor so vedeli in znali.

Roka je bila že malce zastrupljena in rana, ki jo je napravila dumdumka, je bila velika, v nogi pa mi je tičala navadna krogla. Ob tej skrbi in postrežbi smo spet oživel.

Potem se je pojavil tudi domačin Šivankar. Povedali smo mu, kaj se je zgodilo. Ponudil se nam je za stražo. Da bi bili varnejši, mu je kurir Drago ponudil celo puško.

Šele ko je izginil, so nam domači povedali, da ta človek ni dosti prida in da se mu med najhujšim streljanjem, ko je hodil po vasi, ni prav nič zgodilo. Kako smo bili naivni! In vedel je marsikaj, tudi za nekatere naše bunkerje. Postal nam je sumljiv in ta sum je bil kmalu potrjen. Ta človek je bil izdajalec in je za svoje zločinsko dejanje tudi dobil svoje plačilo. Žal dosti prepozno.

Iz vasi mi je pomagal kurir Ivan Knific-Drago. Odšla sva proti Rakovniku. Pot je bila težavna in tovariš me je podpiral pri hoji. Za razdaljo, ki jo zdrav človek prehodi v eni uri, sva potrebovala skoraj šest ur. Bolečine so bile vse bolj neznosne. Na koncu Rakovnika sva šla čez njive, ne da bi bila vedela, da malo stran ležijo trije mrtvi partizani: Dimež, Dinko in Nejko. Ti so zjutraj padli prvi. Šla sva naprej do Sore. Tu se je Drago slegel do pasu, mi čevlje navezal na hrbet ter me zadel na rame. S tako težkim tovorom je zagazil v ledeno mrzlo vodo, me srečno prenesel na drugo stran in me spravil h kme-

France Mihelič: Ožgana tepka, 1944, črna kreda

tu Brtonu na Zgornjo Senico. Sprejeli so me nadvse lepo in me položili v posteljo. Po zvezi sem aktivistki Mariji Arhar sporočil, kako je z mano, in tako sem bil poslej v njeni oskrbi. Ta je ime-la zvezo z dr. Arkom, ki ji je dal pri-merna zdravila. Očistila mi je rane, ki so se že gnojile, povedala pa je tudi zdravnikovo sporočilo, da bom ob roko, če ta zdravila ne bodo pomagala. To me je silno prizadelo in sem se odločno uprl: »Roke ne dam!« To je zdravnik takoj zvedel, potem sem dobil še drago-cenejša zdravila. Roka se mi je poslej začela vidno boljšati in bolečine so po-jenjemale. Kritično stanje, ki se je vleklo dva tedna, je minilo. Do ozdrav-ljenja pa sem potreboval še dva meseca.

Medtem smo se sestajali tudi z akti-visti. Ugotovili smo, da je bilo med nemško ofenzivo na tem območju 36

partizanov. Nemcev pa je bilo več sto. Padlo je kar 13 tovarišev, ranjenih pa je bilo pet. Vem le za nekatere padle, in sicer za: Vojka Luštreka-Dinka iz Sore, brata Jožeta in Ivana Berganta iz Pre-ske, Franca Dobnikarja-Dimeža iz Mar-jete, Filipa Bohinca-Luko iz Mavčič, Ludvika Bizanta iz Preske, Romana To-berja iz Šentvida in Ivana Bogataja-Aleša iz Vaš.

Iz svojih skromnih zavetišč so bili v tej ofenzivi v medvoškem okolišu pre-gnani vsi terenci, obveščevalci, gospo-darska komisija in tudi mi kurirji. Jaz pa sem se poslej premeščal s senika na senik, ker sem zvedel, da so mi na sledi. Pregarjalci so bili nekoč le pol metra od mene. Hrano sem dobival le ponoči, končno pa sem si toliko opomogel, da sem spet lahko odrinil med partizane v gozdove.

Požig na Špehovem

MARTIN SLABE

V drugi polovici novembra 1944 so na zgornjo Savinjsko dolino navalili Nemci z vsem razpoložljivim orožjem. Po večletnem pobijanju, požiganju, za-piranju in izseljevanju se je prebival-stvo zgornje Savinjske doline v nekaj kratkih mesecih svobode komaj malo oddahnilo. Zato je bila panika tem več-ja. Vse je trepetalo v pričakovanju, kaj bo, če naši ne bodo vzdržali. Kruh in razno hrano so prebivalci odvažali na položaje kar z vozm. Brigade so se bo-rile na smrt in vsak seženj zemlje je sovražniku prizadejal velike izgube. To-da premoč je bila tolikšna, da so se bri-gade morale umakniti na nove položaje.

Do takrat sem bil pri komandi mesta v Gornjem gradu, pred navalom Nem-cev pa so me zaradi bolezni oprostili. V ilegali sem moral ostati še naprej,

kajti domov v Maribor nisem niti mo-gel niti smel.

Z menoj je bila tudi družina: žena in dva nedorasla sinova: trinajstletni Davorin in devetletni Severin. Tedaj smo bili na Otoku pri Gornjem gradu.

Po krvavi štirinajstdnevni borbi so Nemci zasedli Mozirje in Rečico. Ko so prišli do Radmirja, sem se moral tudi jaz pripraviti na umik. Nemcem nisem hotel priti v roke, čeprav sem imel v desni nogi tak išijas, da mi ni noga sko-raj nič koristila. Snežilo je, mi pa smo se vsi skoraj bosi povzpeli na Zavrh z namenom, da bi se priključili brigadam. Na žalost pa so te že odšle neznano kam. Ni nam preostalo nič drugega, kot da naprej odidemo sami. S palico sem se opiral in tako rekoč poskakoval na eni nogi. Pozno na večer smo vsi pre-

močeni in prezeblji prispeli na Drobno. Sprejela nas je neka dobra ženska. Na peči smo se osušili, odpočili in okrepčali, drugi dan pa spet brez cilja odšli naprej. Enkrat nas je zaneslo preveč na levo. Prišli smo skoraj do ceste, ki vodi na Črnelo. Po cesti so se valile črede živine, ki so jo Nemci na svojem umiku pokradli kmetom. Gnali so jo naprej proti Avstriji.

Malo pred večerom smo prispeli na »gornje Špehe«. Vprašali smo gospodarja, če so brigade šle tod mimo.

Ko nas je oče Špeh pogledal natančneje, so mu v oči prišle solze. Ogle doval je še premražena in tresoča se otroka ter rekel: »Ubogi revčki, kam boste šli, saj boste vsi zmrznili. Z menoj pojdite, ostali boste kar pri nas!«

Špehovo posestvo je na najvišjem hribu med Lučami in Novo Štifo. Pravo partizansko zatočišče. Kadarkoli je prišel mimo kak partizan, se je lahko ogrel in odpočil in nikoli nihče ni odšel naprej lačen.

Bolan sem bil in za delo nesposoben. Zato mi je bilo pri teh dobrih ljudeh nerodno živeti kar tako brez dela. Kljub bolečinam sem se potrudil in tu pa tam kaj postoril. Dela je bilo več kot dovolj. V hlevih je bilo 18 glav goveje živine in 80 ovac. Dve kravi sta bili partizanski. Tam so ju imeli v oskrbi. Pod hribom je stala domačija, kjer se je reklo pri »spodnjih Špehih«. Gospodinja te domačije je bila zanesljiva obveščevalka. Kadarkoli so se od kod približali Nemci, jih je ona prehitela in vedno o pravem času obvestila »gornje Špehe«.

Čez nekaj dni je proti večeru prisopihala spodnja Špehovka s sporočilom, da se bližajo Nemci. Naenkrat smo bili pripravljeni za umik. Odšli smo proti Lemenatki, a malo prej smo zavili na desno pod vrh skalnatih pečin, imenovan Rogac. Tavalimo po temi in udiralo se nam je do pasu. Mlajši sin Severin je jokal, noge so mu že čisto otrpnile. Dvignil sem ga, da bi si ob mojem telesu ogrel noge. Gazili smo sem ter

tja, da bi našli kako večjo smreko, pod katero bi bilo malo manj snega. Naenkrat nas je zmotil vonj po dimu.

Kakih 30 metrov od nas je bila postojanka partizanske radijske oddajne postaje z zelo prijaznim in simpatičnim vodjem Sokolom na čelu. Bili smo rešeni. Sinova sta zaspala ob ognju, enako žena, jaz pa sem v pogovoru s tovariši prebedel vso noč. Zjutraj smo se spet odpravili nazaj, a zelo previdno, ker nismo vedeli, kako je z Nemci. O njih ni bilo več sledu, zato smo se približali domačiji.

Okrog 20. decembra pozno zvečer sta vstopila dva do skrajnosti onemogla, premrzljena in prestrašana partizana. Bila sta izvidnika večje skupine, ki je čakala v gozdu.

Oče Špeh je bil takoj na nogah.

»To ste pa res reveži,« so se mu zasmilili. »Kar hitro pojdita in jih pripeljita.« A ko je opazil, da se fanta komaj držita na nogah, je popravil: »Kar tu sem sedita. Kje so? Jih grem sam iskat.«

Ženske so bile takoj pri kuhi. Ko je oče Špeh pripeljal borce, so se na mizi že kadili žganci.

Miza je bila kljub svoji obilnosti premajhna. Tudi tako velike sklede niso imeli. Zato so borci morali jesti razdeljeni v skupine. Sezuvali so si zmazle čevlje. Sedemnajstletna Jelka, partizanka iz Trbovelj, si je tudi sezula čevlje, a noge je imela od mraza črne, kot bi bile namazane s pasto za čevlje. Tolkla je z njimi po podu, a ni jih čutila. Pri-povedovali so, da so jih Nemci neprestano hajkali in so se morali umakniti pod Veliko planino, kjer so pod smrekami in v zmazlem snegu prebili tri dni in tri noči brez vsake hrane. Le iz smrekovih vršičkov so si kuhali čaj.

Okrog polnoči vstopita spet dva, do skrajnosti izčrpana borca. Povedala sta, da ju nekje pod Lemenatko čaka skupina dvajsetih tovarišev. Oče Špeh si je takoj prižgal lojevko in se spet odpravil na pot. Z njimi se je vrnil čez nekaj ur. Bili so onemogli kot prva skupina. Ženske so bile takoj spet pri

kuhi in ni bilo dolgo, ko so se na mizi spet kadili žganci. Drugi dan so borci odšli, toda Jelka ni mogla nikamor. Na zmazje noge čevljev ni bilo moč obuti. Ostala je na peči. Na božič zjutraj je spet prišla spodnja gospodinja z novico, da se bližajo Nemci. Prva skrb je veljala Jelki. Odnegli so jo v globačo, kjer je imel Špeh še en hlev. Spravili smo jo na vrh, jo zavili v odeje in pokrili s krmo. Moja žena in Špehova hčerka Francka sta se vrnili, jaz pa se nisem hotel. Iz globače se je lepo videlo na domačijo, zato smo se dogovorili, da mi bosta zaradi varnosti dali znamenje. Ko sta prispeli na vrh, sta mi pomahali, kar je pomenilo, da Nemcev še ni. Zdaj sem se tudi jaz vrnil domov. Stopil sem v kuhinjo, si malo ogrel roke, odtrgal košček časopisnega papirja in zavil cigareto iz domačega tobaka, ko sta se naenkrat odprla oba vhoda kuhinje. V hišo so z naperjenimi brzostrelkami vdrli Nemci! »Wer sind sie,« me je vprašal prvi in proti meni tiščal napeto brzostrelko.

»Gospodarjev brat sem,« mu odgovorim po slovensko. Nismo se hoteli izdati, da tudi mi znamo nemško, jaz si cer bolj slabo, žena in sinova pa kar dobro. Tolmačil mu je Slovenec Šinkovec, čeprav je razumel le nekaj nemških besed. »Kje je gospodar?« so hoteli vedeti Nemci. Odgovorila mu je hčerka. »K maši so šli oče, k maši.«

Tolmač je pojasnjeval in si pri tem na vse načine prizadeval, da bi z raznimi kretnjami pokazal, kam je šel gospodar. A Nemec se spet obrne proti meni, rekoč: »Potem pojdite z menoj vi!« Moral sem z njim v podstrešne sobe. Nemec je odpiral predale omar in miz ter iskal orožje. Jaz v zgornjih prostorih nisem bil še nikoli, vendar sem se delal, kot da mi je vse znano. V nekem predalu je našel lešnike. Oči so mu zažarele, vendar me je vprašal, če jih sme nekaj vzeti. Naredil sem se velikodušnega in mu napolnil žep. On pa seže v drug žep in mi da pest cigaret. Večina se je ugnezdila pri »spodnjih Špehih«,

do »zgornjih« je prišla samo patrolja. Ker je Špehova domačija na lepi razgledni točki, od koder se vidi tudi na Menino planino in še dalje, jim je bilo gori zelo všeč. Začeli so se pogovarjati, da je tu mnogo lepše in da se bodo preselili semkaj. Odšli so in ni minilo dve uri, ko se jih je vrnilo kakih 30. Med njimi neki Kvas. Slovenec, ki je bil Nemcem zelo vdan.

Tolmač Janez Šinkovec pa ni bil videti nevaren. Veliko družinsko sobo so nastlali s slamo in jo zasedli. Okoli hiše so postavili straže in pogosto so patroljirali po bližnji okolici.

Naslednjega dne je patrolja privedla neko mlado partizanko. Z njo niso grdo ravnali. Pristopil pa je tisti Kvas in ji na prsih odgrnil plašč, izpod katerega se je pokazala angleška bluza. Kvas se je proti meni celo pohvalil, da je partizane prvi opazil tedaj, ko so pri nekem kmetu skakali skozi okna in zbežali. Med temi nemškimi vojaki je bil eden, za katerega ne morem trditi, katere narodnosti je bil. Govoril je madžarsko in slovaško. Rad je prisedel k meni in mi večkrat ponudil cigareto. Sporazumevala sva se še kar dobro. Pomagal sem si s češčino.

Vprašal sem ga, kaj nameravajo z ujetnico. Pogledal je Kvasa, potem pa mene in rekel, da je Kvas bedak. Nato mi je pripovedoval, da je tudi on na obhodu opazil partizana, ki se je skril za smreko, a je pozornost ostalih dveh obrnil v drugo smer.

Dokler se je na Špehovem mudila nemška policija, sta moja žena in domača Francka nosili Jelki živež v posodi, ki je bila pokrita s svinjsko hrano. Še pred novim letom pa so jo bolničarji odnesli. Pozneje sem še zvedel, da je Jelka ostala živa.

Policija je odšla 27. decembra, a že smo videli, kako se čez Lemenatko proti Špehovemu pomika nova drhal. Ni minila ura, že jih je bilo na Špehovem spet okrog sto. Nekoliko so posedeli in se potem spustili mimo cerkve proti Novi Štifi. Iz nasprotni strani je nena-

doma zaropotalo. Nemci so popadali v zaklone, skrivali so se za cerkvijo in naprej se niso upali kaki dve uri. Ko se je zmračilo, so se privlekli nazaj in prenočili na Špehovem. Zjutraj pa so najprej celo uro obstreljevali točko, od koder so jih napadli. Proti Novi Štifti so šli previdno. Drugi dan sem zvedel, da sta jih napadla dva gojenca parti-zanske podoficirske šole.

Na Silvestrovo je bilo kar prijetno. Prišli so tovariši iz radijske postaje in smo se kar lepo zabavali.

Oče Špeh kljub veliki škodi ni bil videti preveč žalosten. Oči so se mu hvaležno svetile, ko je dejal: »Da ste mi le hišo rešili!«

Čakalo nas je še dosti dela. Omlatiti je bilo treba še vse žito. Išijas v nogi je precej popustil, tako sem se tudi jaz laže oprijel dela. Očistil in uredil sem bencinski motor ter pripravil vse potrebno.

Dne 3. januarja 1945 je iz Luč prišel na Špehovo neki človek z naročilom, da mora Špeh prignati v Luče za nemško kuhinjo eno govedo. Prav tedaj, ko je vstopil ta človek, je ob peči jedel partizan, ki je malo prej prišel mimo. Ko je oče Špeh zagledal tega človeka, se je silno prestrašil. »Kaj ta ovaduh išče tu gori? Nekaj ne bo v redu,« si je dejal. Potem pa mu je rekel: »Zaradi poledenelih poti ne bo mogoče gnati v dolino.« Ovaduh pa odgovarja: »Dobro, potem pa naj se pride kdo opravičit.«

Naslednjega dne se je za to pot žrtvovala Francka.

Po obedu sem popravljal gonilni jermen za motor. Nenadoma prisopiha spodnja gospodinja, to pa je pomenilo, da se bližajo Nemci. Jermen hitro zvi-jem v klobčič, ga odnesem v kaščo, ki je stala tik ob gospodarskem poslopju, in ga skrijem pod žitno skrinjo, v katero smo pred dnevi skrili in s pšenico pokrili mast ter meso dveh prašičev. Takoj za tem sem šel rezat seno in ovse-no slamo.

Nenadoma se odprejo vrata in vstopita dva Nemca: podoficir, ki je bil tu

lani o božiču z esesovci, in z njim še en oficir. Naredil sem se, kot da jih ne vidim, in rezal naprej. Podoficir poka-že name in oficirju nekaj reče. Oficir potem stopi k meni in me vpraša: »Ste tu doma?« Bežno sem ga pogledal in prikimal ter hotel rezati naprej. Oficir pa me je prijel za ramo in odsekano rekel: »S hišo je konec! Petnajst minut časa imate, da jo izpraznite!«

Kaj storiti? Oče Špeh je v gozdu ta čas pripravljaval smrečje za steljo. Gospodinja je hudo bolna ležala v postelji. Francka je odšla v Luče. Micka ni bila za težko delo, ker je imela pokvarjene noge. Zofka je bila stara šele 15 let. Najprej smo s slamnjačo vred odnesli ven gospodinjo in jo položili na sneg.

Svojima fantoma pa sem rekel: »Hitro izženita iz hleva živino.« Sam sem hotel ženi pomagat iznašat perilo in obleko. Tedaj sem videl, kako se fantiča mučita z živino, ker zaradi mraza ni in ni hotela stran od hleva. Kaj sem hotel: vrnil sem se in jima pomagal. Bilo je res obupno. Tik ob hlevu je bilo vse ledeno. In ta led se je raztezal daleč doli v globačo kot velikansko zrcalo. In na to zrcalo ni hotela stopiti nobena krava. Ni mi preostalo drugega, kot prisiliti zadnje, da so potisnile navzdol prednje. Strašno je bilo gledati, kako je po pet in več krav na kupu nosilo po ledu v grapo. Tudi ovce se niso rade ločile od hleva, toda z njimi je bilo vseeno laže. Spustil sem se za kravami, da bi se prepričal, če so se kaj polomile. Na srečo so se vse, sicer s težavo, toda vendarle postavile na noge. Ozrl sem se navzgor k domačiji, vse je že gorelo: gospodarsko poslopje, kašča, svinjski hlevi. Iz hiše se je skozi okna valil gost dim. Pohitel sem v gorečo hišo. Nemcev ni bilo več. Šipe na oknih so razbili, da je bil močnejši prepih. Plazil sem se po štirih in zaradi gostega dima nisem mogel dognati, kje vse gori.

Priplazil sem se do postelje in opazil, da gori slamnjača. Kje zdaj dobiti vodo? Studenec, kjer so zajemali pitno

vodo, je bil že več dni zamrznjen. Splazil sem se v kuhinjo, kjer sem v nekem loncu otipal toliko vode, da je zadostovalo komaj za eno slamnjačo. Kaj zdaj? Drugo slamnjačo sem skušal poteptati. A bolj ko sem skakal po njej, bolj se je ogenj širil. Pa mi pade v glavo nova misel. Odprem okno in vse goreče slamnjače zmečem ven na sneg.

Ko je bilo tam opravljeno, sem takoj pohitel na podstrešje. Tam je že gasila žena. Nemci so v leseno streho na več krajih podtaknili slamo in jo zažgali. To je žena še o pravem času odstranila. Ostale so samo še slamnjače v podstrešnih sobah. Prišla sta še moja fantiča in naglo smo vse skupaj zmetali skozi okna. Tako smo pogasili hišo znotraj, a zunanja obramba hiše se je šele začela. Ogenj v gospodarskem poslopju se je medtem tako razgorel, da se je plamen stegoval tudi do 40 metrov visoko.

Hiša je stala v strmini, tako da sem od gornje strani lahko na streho kar stopil, na drugi strani pa se je strmina naglo spuščala v globačo. Hiša je bila krita z lesenimi klamicami. Na strehi ni bilo snega, zato so bile deščice zelo suhe in lahko vnetljive. Splazil sem se na streho. En konec vrvi sem si privezal okoli pasu, drugi konec pa za dimnik. Fantiča sta z golimi rokami spodaj lomila trd sneg in mi ga donášala na streho. Z desko sem ga polagal povsod tam, kjer se je pojavil ogenj. Po strehi hoditi nisem mogel. Jahaje sem plezal po grebenu enkrat z enega konca na drugi in obratno, kakor je bilo potrebno. Na strehi sem ostal vse do enajstih zvečer, ko je bila nevarnost mimo. Potem sva z očetom Špehom zagazila v gozd iskat živino. Le z veliko težavo sva jo po zmrzlem snegu zganjala v breg na gornji pašnik, kjer je stal zasilni letni hlev.

Ive Šubic: Poganjač »Tigla« — Janez, 1944, svinčnik

Italijanska publicistika o Slovencih

IVO JUVANČIČ

III.

*»V Trstu naglašajo, ...da bi bila tudi majč-
kena slovenska šola v mestu napad na prevla-
dujočo nacijo.«*

A. Vivante

*»Lega nazionale je zakrita v oblak dogma-
tizma. Razpravljati o njenem delu je sakri-
leg... V Istri se bore, da otroke slovenskega
rodu po šoli prepeljejo do italijanske zavesti.«*

A. Vivante

Zgodilo se je, kar se je moralo. Slovenci niso imeli mest, kaj naj bi kmet počel v mestu, doma, na zemlji se je trgal za zemljo, vedno manj je je bilo, pa je višek kmečkih amorfnih mas prihajal v mesto, ki je potrebovalo hlapce, dekline; tu so jih radi sprejemali. In prišel je čas, ko je mesto potrebovalo delavce vseh vrst, težake, pometake cest. No, najviše so se povzpeli še do male obrti. »Pek« je še danes znano ime v tržaškem narečju. Ali prišel je dan, ta amorfna masa je od doma prihajala s slovensko zavestjo in lepega dne je za svoje otroke zahtevala: »Slo hočemo v našem jeziku!« Pa še to: »Spoštujte moj jezik na sodniji, v uradu, v javnosti!« Konec je bilo lepega patriarhalnega razmerja med gospodom in hlapcem, gospodarjem in delavcem, med »šioro« in deklo. Hlapec se je z zahtevo po narodnem priznanju povzpел do revolucionarnega dejanja. »Akcija je rodila reakcijo« (Marx; moram ga citirati, čeprav je komu ime neprijetno!). In začelo se je: tu gospodarji tisočletij, branilci svetih tradicij italijanstva, tam »Slavi«. V tej liniji je nekako potekal boj prejšnjega stoletja, ki še ni končan. Liberalna gospoda ni bila demokratična, da bi bila rekla: »No, ena slovenska šola pač ne bo napravila mesta slovenskega, zlasti če gre za osnovno, če gre za A-B-C junake! — Ne, ne in ne!« Tako v Trstu, Gorici in po vsej Istri, kjer je imel besedo italijanski gospod.

Ali po dolgih desetletjih boja so tudi v italijanskem svetu začeli posamezniki spregledovati. Iz liberalnih idej so vse po svetu začeli poganjati novi brsti, silili v vrhove: demokracija (za boga, že stara Grčija in stari Rim sta poznala besedo, ali duh...). Republikanec Mazzini ni znal uresničiti svojih demokratičnih idej, žal, tudi današnji njegovi učenci, mnogi mazzinjanci, republikanci so marsikje in v marsičem ostali le pri idejah, pri besedah (Trst uči: »Hreščak« pove vse!).

Za Trst in Gorico velja, da je boj za uveljavitev demokratičnih idej začela socialna demokracija, tako italijanska kot slovenska. Ob tej so stali še posamezniki, ki pa niso prišli iz vrst proletariata, temveč iz nasprotnega tabora — meščanstva: posamezni, občudovanja vredni mazzinjanci, ki so šli dalje kot sam njihov učitelj pri Italijanih, in masarykovci pri Slovencih. Pozno se je to zgodilo, sožitje ob Soči in Jadranu bi bilo lahko že ob začetku tega stoletja drugačno, če bi bil mogel povzdigniti svoj glas Angelo Vivante že tam v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

Mož bi zaradi svoje knjige Irredentismo adriatico (Firenze-Voce 1912) zaslužil spomenik. Ne vem, če ima kakšna ulica njegovo ime, vse tam, kjer žive Italijani, Slovenci skupaj. Ne, kolikor je pisal zgodovino irredentizma, pač pa, ker je bil prvi, ki je Italijanom napisal kratek zgodovinski pregled o razvoju slovenstva. Najbrž mu je stal ob strani na pol pozabljeni dr. Henrik Tuma s svojim znanjem in s svojimi prijemi.

V Trstu in povsod med italijansko liberalno gospodo so te bukvice izzvale strahovito ogorčenje, odpor in protest. Še toliko ga niso upoštevali, da bi bili iz njegovega dela študirali malo bolj temeljito osovražene, nevarne »Slave« in »pericolo slavo«. Vojna strategija in taktika dajeta eminentno važnost obveščevalni službi, ki zbira podatke o sovražniku. Za to je vedel Napoleon, to resnico je zapisal nemški general Clausewitz (1832. leta), ko je trdil, da je vojna nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Nujno sledi, da bi resna politika morala imeti svojo resno, temeljito obveščevalno službo o nasprotniku. Študirati bi morala nasprotnika, njegove zamisli, delo in razvoj. — V šovinistični italijanski literaturi ne najdemo, da bi bili Vivanteja brali ali celo upoštevali. Brali so ga, toda zato, da so ga laže sramotili in napadali. Šovinizem je slep. Podcenjuje, prezira in ignorira, zlasti še takrat, če je nasprotnik šibkejši, Slovenci pa so bili. Zgodovinar, ki se bo temeljito hotel ubadati z vprašanjem odnosov Italijani — Slovenci, bo moral upoštevati izsledke moderne psihologije, ko bo prebiral razne šovinistične izpade obeh strani. Bilo je pa na italijanski šovinistični strani huje, ker se je slovenski človek le branil in boril z občutkom manjvrednosti, saj ga je nasprotna stran kar zasipala s prezirom in gledala nanj zviška svoje »tisočletne civilizacije«. Ni se ji zdel vreden pravega pogleda.

Že citirani Arturo Cronia, ki je zbral vse, kar so Italijani napisali o Slovanih, o Slovencih, prinaša, da so nekaj pisali in natisnili o beneških Slovencih (l. c. str. 63, str. 414). Omenja še dva italijansko-slovenska slovarčka za potrebe italijanskih vojakov I. svetovne vojne (l. c. str. 598). In ... konec! Kaj je zapisal o slovenski beletristiki, smo že slišali.

Vivante je bil po prepričanju socialist, ob njem se je v Trstu zbral še en krog, ki je kolikor toliko skušal upreti svoj pogled tudi na »problemo slavo«. Gre za mladega pisatelja Scipia Slataperja, ki je imel ob sebi brata Struparicha; ob tej troperesni deteljici stojta še Tržačan Alberto Spaini in Gradežan-Goričan Biagio Marin. Vsi so prišli do tega, da jih danes italijanska literatura omenja.

Scipio Slataper je že v svoji gimnazijski dobi prišel v stik z Vivantejem, se nekoliko navduševal tudi za socialistične ideje, toda ta mladi človek se je od svojega začetka čutil poklicanega, da zastavi pero, sicer ne za to, da bi reševal socialne in politične probleme, pač pa da bi deloval na kulturnem področju. Ves njegov krog se je usmeril v to. Ko je Slataper študiral na univerzi v Firencah, je prišel pod vpliv lista »Voce«. O njem še danes zelo dosti piše. Ne bom navajal, ker ni tu mesto, povem po svoje: zbiral je mlade ljudi vseh tokov, ki so bili nezadovoljni s politično, socialno in kulturno stagnacijo Italije, in jim dajal priliko, da povedo, kar mislijo. Nekateri so imeli svoje originalne ideje, drugi so jih prenašali iz Nemčije in Francije. Tako najdeš v »Voce« različne tokove. Po avtorjih navedem nekaj znanih primerov. V list piše socialist Mussolini, pa tudi mladi Amendola, liberalno demokratični duh, ki posega v filozofijo, zrel mož, postane Mussolinijev nasprotnik in pade kot žrtev fašizma. V »Voce« se oglašajo bivši socialist, demokratični samohodec Salvemini, nacionalist in pisatelj Papini ob uganki vseh ugank Prezzoliniju, ki je bil urednik lista in je že ob začetku I. svetovne vojne (brošura »Dalmazia«) priznal, da Italija nima pravice zahtevati Dalmacije, ker je tam hrvaško ljudstvo v večini. Pozneje je bil antifašist in se je izselil v ZDA, tam pa postal fašist in še danes zalaga list »Borghese«, ki očitno brani fašizem, s svojimi duhovitimi članki, ki so pa vsebinsko izraz že ostarelega, vase zaljubljenega individualista.

Slataperjev krog ni bil iredentističen in ne samo liberalno usmerjen. V »Voce« je mladi Slataper napisal nekaj člankov o iredentizmu, toda v Trstu so jih vodilni italijanski moške takoj razglasili za atentat na italijanstvo. Posledica tega je bila, da so bojkotirali pisca in »Voce«, da je izginil iz knjižnic in čitalnic, kjer so imeli tržaški gospodje besedo. Slataper je še računal z obstojem avstro-ogrske monarhije, ki se bo pa nujno morala federalizirati (o tem je dal pojasnila po II. svetovni vojni Giani Stuparich v Trieste nei miei ricordi, Milano 1948). Poudarek Slataperjevega dela pa je bil, kot rečeno, kulturno območje. Ob preostri kritiki italijanskega Trsta, da ta sploh nima kulture, je bil njegov namen kulturni dvig tržaškega italijanstva, ki je živel le ob zaslužku. — Bila je doba, ko sta bili trgovina in industrija na višku.

Do »Slavov«, tudi za Slataperja smo bili Slovenci in Hrvatje le »Slavi«, je zavzel ne le liberalno, marveč demokratično stališče: kulturne svobode. Priznal jim je vse kulturne pravice do oblikovanja in uporabe jezika, do šol, društev, edini boj, ki velja, je boj kulturnega tekmovanja. V svojih mladostnih zapiskih (glej dela

izdaja G. Stuparicha Trst 1949—1954, II. izdaja) je izdeloval in deloma izdelal načrt za svoje bodoče delo, ki naj bi ga uresničil: izdajanje lista, revije, ki naj bi pisala tudi o sosedih. Študirati jih je treba — tu ima koren citat, vzet iz Španija ob začetku tega spisa.

Res, Slataperjev prijatelj Giani Stuparich je šel celo v Prago in 1916 je napisal o Čehih knjigo (Cronia I. c. 589), toda stik z najbližjimi sosedi je ostal le ideja, mogoče želja. Slataper Slovencev ni poznal, v svojih zapiskih govori samo o Hrvatih in Srbih. V svojem najboljšem literarnem delu »Il mio Carso« — Moj Kras je pa nehoti in iz nepoznanja razmer obrnil vodo na mlin slovenskih in svojih nasprotnikov. V začetku, v realistično pisanem delu svojega Krasa opisuje preproste slovenske kmete in njih življenje v Ocizli, kamor se je zatekel iskat notranjega miru, ko je zaročenka tragično umrla. Vsak, ki to prebere, bo pač rekel: »Nič novega, Slavov je kmet.« V tem delu ima Scipio ob tavanju po gozdu, ob preprostem kmetu-drvarju nekakšno vizijo, s katero hoče pretresti zmateralizirani italijanski Trst: ob slovenskem človeku, ki ga neke poveže s kraljevičem Markom, zagleda silo slovanstva in kmetu kliče: »Spusti se dol v Trst, počisti tam, napravi red!« Konec »Mojega Krasa« je v resnici tak, da se pesnik sam začuti prenovljenega in se spušča v mesto, da začne tam svoje delo, svoj boj.

Vizijo slovanstva kaj lahko spravimo v sklad s »pericolo slavo«, hkrati pa še to, da je nastala ob primitivnem kmetu. Spomnimo se, kar sem tu že navedel: strah Pacifica Valussija, da bi lahko bolj odporna, manj civilizirana stranka zmagala; tako vidimo, da je prav lahko razlagati »Moj Kras« v antislovenski funkciji. V resnici je nad vsem delom in tudi nad tisto vizijo razlita neka fina ironija, saj se za vsem skriva Slataperjevo prepričanje, to pa se pokaže le iz natančnega pregleda vseh njegovih del: mladi mož ni verjel v materialne sile, imel je vero, da duhovna sila presnavlja svet, od tod njegov zagon, da bi bilo treba pospeševati razvoj kulture.

S tega vidika moramo gledati tudi na njegovo odločitev v zimi 1914/15. Na članke, napisane v tem času, se radi sklicujejo še danes nekateri iz vrst republikancev, in sicer s skritim namenom, da bi jih izrabili proti Slovincem. Za kaj gre? Slataper je po napadu avstro-ogrske monarhije na Srbijo prišel od prepričanja, da si je ta država podpisala svojo obsodbo. Konsekventen kot je bil, je priobčil v »Rosto di Carlino« v jeseni in zimi 1914/15 vrsto člankov proti Avstriji. V enem teh je hotel dokazati, da je Italija upravičena zahtevati svoje pravice v Trstu in Tridentu in statistično dokazoval, da je v teh deželah več Italijanov kakor Nemcev in »Slavov«, ki so v manjšini. Naj bi bila statistika tudi pravilna, iz tega ni moč delati sklepov proti Slovincem in Hrvatom. Slataper je imel v tem morda prav, ko gleda vprašanje vojne z vidika dveh nasprotnih si držav. Drugačni pa postanejo zaključki ob ugotovitvi, da v eni teh držav živita dva naroda, Slovenci in Hrvati, o katerih ni dokazano, da morata plačevati avstrijske, nemške račune italijanskemu svetu. Ne gre za odnos med narodi v članku Slataperja, pač pa za odnos med dvema državama, ki nista enakovredni, tega pa se Slataper v članku ni zadosti jasno zavedel: Avstrija je mnogonacionalna, toda ne po demokratični volji teh narodov, pač pa po zgodovinskem razvoju, ki mu že čas nakazuje novo smer.

Scipio Slataper je kot prostovoljec padel na Kalvariji nad Podgoro jeseni 1915. Biagio Marin je neke zapisal, da so mu italijanski šovinisti hoteli celo preprečiti, da bi v italijanski vojski dobil čin oficirja; drugod se namigava, da ga je nacionalistično usmerjeni Fauro-Timeus kot avstrijakanta pozval celo na dvoboj; Gobetti ni zastoj pisal pridevnika »pobesneli« iredentisti. Niso bili vsi, ali prenekateri.

Giani Stuparich, najbližji Slataperjev sodelavec, je šel z bratom prostovoljno na fronto; oba sta bila odlikovana z zlato svetinjo, toda samo Giani se je vrnil. Brat, mlada pesniška duša, je padel. V svojem literarnem in zelo obsežnem delu med vojnama Stuparich ni našel stika s slovenskim svetom. V njegovih romanih, novelah živi Istra, Lošinj, od koder je potekal očetov rod. Bridke dni je doživel, ko je fašizem za nacizmom začel protižidovsko gonjo, kajti Stuparicheva mati je bila židovskega rodu, njega pa je varovala marsikdaj le zlata svetinja I. svetovne vojne. V letih 1944—1947 ga najdemo v vrstah, ki so se postavile za italijanstvo Trsta in Istre proti jugoslovanskim aspiracijam. Napisal je vrsto zanimivih člankov v reviji »Ponte«. Bil je korekten nasprotnik, nikdar sovražnik Slovencev in Hrvatov, dasi njihovega stališča ni mogel dojeti.

Ob Stuparicha moramo postaviti še Biagio Marina, po rodu iz Gradeža, drugače pa živi v Gorici. V letu 1944/55 je za čas stopil v politično areno, bil je zastopnik

goriških liberalnih krogov v tržaškem CLN. V svojih spominih sega v dobo pred I. svetovno vojno (Gorizia città mutilata, Milano 1956), v njih govori le o osebnih spoznanjih ob stikih s slovenskimi sošolci na goriški gimnaziji. Dasi je študiral na avstrijski univerzi, ni imel stika z drugimi narodnostmi, ker se zanje ni zanimal. Slovencev si ni pobilže ogledal: »Impenetrabile mondo«, pravi sam, so mu ostali Slovenci kot Hrvati. — Za svoje pesmi, pisane v gradeškem narečju, je lani dobil italijansko literarno nagrado in s tem priznanje vse Italije. Napisal je — bolj točno: večkrat je govoril — vrsto govorov o Slataperju; v njem še danes gleda bolj kot sovrstnika, skoraj bi rekel učitelja, toda tiste plati, ki nas Slovence pri Slataperju zanima, se ne dotika. Marin je bil tudi v antifašistični liniji, dasi je imel Gentileja, fašističnega ideologa-filozofa, za svojega učitelja. Tudi on je doživel svojo osebno tragiko. Sin Falco je zrasel že v fašistični eri in je kot artilerijski oficir padel v boju proti partizanom na Dolenjskem, in sicer prav tisti dan, ko so zrušili Mussolinija — 25. julija 1943. Zapustil je dnevnik, v njem se je izkazal kot zrel literat občutljive, odprte duševnosti, ki je zaznala več kot navadni smrtniki. Zapisal nam je marsikateri vtis o slovenskih ljudeh, najbrž tudi o hrvaških, saj je bila njegova enota razmeščena tu in tam (divizija »Lombardia«). Mogoče, da je globlje dojel, česar ni oče, ko je zapisal: »Mislim, da je problem »Slavov povezan z usodo Italijanov, kakorkoli naj se izteče«... (glej citat pri Spaini, Autoritratto I. c. str. 69 in dalje).

Spaini do Slataperja ne kaže enakega navdušenja kot Marin. Tudi ta ne omenja njegovih mladostnih načrtov, ki jih je, če ne drugače, moral spoznati, ko je Stuparich izdal v knjigi Slataperjeve zapiske takoj po I. svetovni vojni. Zdi se, da stoji v vrstah tistih, ki so mladostne načrte krstili za neizvedljivo romantiko, dasi priznavajo literarno vrednost »Mojega Krasa«. Vendar pa je prav Scipio Slataper našel šele po II. svetovni vojni ljudi, ki ga študirajo in cenijo. Seme ni padlo na nerodovita tla, njegova žrtev ni bila zaman.

Alberto Spaini je spregovoril šele zadnji čas (Autoritratto Triestino I. c.). Leta 1962 so šli v svet njegovi spomini, vtisi bi bolje rekli. Pogled je obrnjen v preteklost. Piše s simpatijo o slovenskih okoličanih, Kraševcih. O Slovencih pa podčrta eno, ki je zelo važno: Bili so ob Hrvatih »*edini*«, ki so se uprli čudežni asimilaciji Trsta, ki jo le občuduje, skoraj bi rekel zagovarja, saj je iz Nemcev, Čehov, Grkov, Armencev in prej iz »Slavov« ustvarjala tip tržaškega Italijana. In pove še, da so se mnogi padli iredentisti mobilizirali iz vseh možnih ljudstev (glej Autoritratto I. c. str. 23—35 in drugod).

S tem bi bil krog dobromislečih tržaških, goriških Italijanov, ki so pisali o Slovencih, zaključen. Kako je gledala na vprašanje Slovencev in Hrvatov druga Italija, nam strnjeno pove profesor Piero Pieri, poklicni zgodovinar (Fascismo e Antifascismo II. Lezioni e testimonianze 1962, str. 120—121). Za obdobje I. svetovne vojne pravi, da celo italijanski vodilni razred ni poznal problemov avstro-ogrske monarhije... Slovence je zamenjeval s Slovaki, Romune z Ruteni (tako je monarhija uradno imenovala svoje državljane Ukrajince). Še manj na tekočem je bil o etični situaciji obmejnih con. Za majhna izolirana jedra... tujega prebivalstva, pravi, da gre za »ostanke barbarskih vdorov« še izza »rimskih časov« in »zgodnjega srednjega veka« ali pa tudi »za elemente, ki jih je avstrijska vlada namerno naselila zadnja desetletja«. Večina Italijanov, da je mnenja, da so že »Benetke poseдовale vse ozemlje tja do Snežnika«, da ima Italija do tega ozemlja »zgodovinsko pravico«. Pieri navaja proti tem trditvam takratnega največjega italijanskega geografa Giovannija Marinellija, da meja na vzhodu Italije ni prav »nič jasno začrtana«, da jo je »težko določiti, mogoče diskutirati o njej v nedogled«, ker »gre za mejo, ki jo otežkoča kraško ozemlje«. — To so pač besede, ki v vsaki posamezni trditvi pobijajo vse tisto, kar so napisali romantični pisci italijanskega risogimenta in lokalni iredentisti kot Valussi, Coiz, Antonini, ki smo jih že navajali.

Tu je osrednji problem slovensko-italijanskih odnosov zadosti jasno nakazan: resni Italijani še za mejo niso natančno vedeli, mogoče je »diskutirati v nedogled«. Marinelli je s tem mislil, kot je razvidno iz celote, na novo »državno mejo« Italije. Slovenci so pa vedno zagovarjali načelo etnične meje in glede te pri njih ni bilo diskusij. Na slovenskem zahodu se etnična meja skoraj ni premaknila od naselitve dalje (o tem glej Dr. Milko Kos, K zgodovinskemu razvoju zapadne slovenske meje, Ljubljana, 1930, ponatis 1946). Državna meja Italije je pa že leta 1866 presekala zahodno slovensko etnično mejo, ko je vključila v italijansko državo beneške Slovence.

Sicer pa, kaj bi še razpravljali o tem! Za italijanske ekstremiste, kot so bili leta 1914—1915 pristaši italijanskega nacionalističnega gibanja, ki so ga vodili Federzoni, zlasti pesniški glasnik D'Annunzio, tudi »naravna meja« ni imela pomena. Mladi Istran Fauro-Timeus, nasprotnik Slataperja, je že 1915 zapisal tisto, kar je postalo vodilo fašizmu: »Močan narod si mejo začrta sam, po svoji potrebi.« D'Annunzio je sredi oktobra 1915 govoril o pohodu proti Dalmaciji in vzkliknil: »Nikdar ne bo mogel nihče ustaviti usodnega rimskega ritma... Ne alpski Nemec... ne kraški Slovenec!...« (Citiram po »Rivista Dalmatica, 1964, št. 1, str. 9.) D'Annunzio je vsaj Slovence imenoval s pravim imenom. Socialist Ivan Cankar je o D'Annunziu zapisal besede: »Oznanil je svetu poezijo tatvine... in narod mu je ploskal.« (Spisi, 19. zv., str. 49.)

IV

Slovenci..., »nekateri so že bili proti Avstriji. Njih nasprotovanje tej državi se ni skladalo z našim. Ko sedaj slišimo o tem govoriti, občutimo neko presenečenje. Slovenci proti Avstriji? Treba bo ponovno prebrati zgodovino.«

L. Burlini

(Pogled z mostu — Porta Orientale 1963, XXXIII, štev. 1—2, str. 23—30)

Tudi Burlini bi rad prebiral zgodovino. Le kje, katero, če so o tem Italijani molčali? »Slovenci proti Avstriji?« Pa šele »sedaj« je Burlini nekaj slišal. 1963! In še samo »nekateri, da so bili proti Avstriji?« Koliko vprašanj, samo na nekatera bi tu rad po možnosti odgovoril; tudi Slovenci nimamo še napisane zgodovine, ali vsaj nekaj vemo. Burlini je publicist, močno desno stoji, če piše v »Porta Orientale«, kamor pišejo tudi nemški kolaboracionisti iz let 1943—1945, ki so bili od 1910 dalje glede »Slavov« na liniji »pobesnelih« (Gobetti), ki jo je nadaljeval fašizem. Toda Burlini mogoče le ni popolnoma tam, saj je prav zadnje čase bilo brati njegov članek v katoliškem tedniku tržaške škofije, »nadškofa, premilostnega gospoda, gospoda Antonia Santina«, kot so še do zadnjih časov titulirali cerkvene kneze. Ali pa je tudi glasilo škofa šlo v desno, ker piše vanj tudi Burlini? Ni, da bi polemiziral, le navajam... Burliniju bi pa rad po možnosti odgovoril na njegova vprašanja, saj je nevedne podučevati nekaj krščanskega, celo človeško, humano.

Burlini pravi samo »nekateri Slovenci« da so bili proti Avstriji? Ali ve, da je v italijanskem resorgimentu sodelovala le »manjšina«, ne vse ljudstvo? O tem italijanski zgodovinarji ne diskutirajo več, le napeti domoljubi govore, kot da bi bili vsi: »Noj Italijani!« »Nekateri Slovenci«, proti temu stoji, da so tudi samo nekateri Tržačani, Goričani, Istrani, Dalmatinci bili »proti Avstriji«. Vse italijansko ljudstvo teh pokrajin, zlasti goriški Furlani, niso bili »proti Avstriji«. (Še manj ljudstvo Italije.) Ali tudi to je treba reči in zapisati: tudi vse italijansko ljudstvo teh pokrajin, Trsta, Gorice in vse slovensko ljudstvo, ki je bilo po Avstriji, Madžarski in Beneški Sloveniji, ni bilo »za Avstrijo«. Ogromna večina slovenskega in italijanskega ljudstva je delala, garala, politika ji je bila deveta briga, čakala je, ker ni mogla drugače, ko so se zbirali oblaki vojne dolgo desetletje, kaj bodo tisti, ki so imeli oblast, tisti, ki so vodili politiko, skuhali in nič prav jim ni bilo pri srcu, ko so izbruhnili vodilni: »Proti!« Množice takrat niso bile ne »proti« ne »za«, ne na tem ne na onem bregu, ne med Slovenci ne med Italijani. Le eno je gotovo, kar zadeva naše vprašanje, in to je važno: tržaška liberalna gospoda ala Cosulich, Tripcovich, vsi tisti, ki so imeli besedo v plavžih, ladjedelnicah, pomorstvu, trgovini, ti nele da niso bili »proti« Avstriji, temveč so bili »za Avstrijo«. Zakaj ni Burlini, če že hoče zgodovino prebirati, prebral vsaj uvod Schiffrerja v Silvestrijevo knjigo (Dalla redenzione al fascismo, Trieste, 1918—1922). Govori o gospodi, ki služi Avstriji.

Toda biti »proti Avstriji«, to naj bi bilo važno le za Slovence? Zakaj pa? Naj pomisli, da je Nitti, bivši ministrski predsednik, zapisal, da bo šele zgodovina pokazala, ali je razbitje monarhije bilo v prid razvoju Evrope! W. Churchill (Der zweite Weltkrieg I, 1. c., str. 2) pa trdi, da je bilo zanj »razbitje Avstro-Ogrske velika tragedija«, ker njenega mesta v ravnotežju sil male nasledstvene države niso mogle izpolniti. No, Churchill, konservativec in angleški monarhist, je imel sploh

odprto srce za monarhe, še mlado srce za Habsburžane, že bolj ostarelo za Savojsce, za Karadjordjeviće, za grško kraljevo rodbino, dasi je bila pol nemška. In še to naj Burlini, ki piše v katoliški list, pregleda in prebere, glede Vatikana! Se v zimi 1917/18 vodi minister Nitti (glej. A. Montiene, Nitti e la prima guerra mondiale 1914—1918, Milano, 1961, str. 258—262; knjiga prinaša dokumente o tem) prek kardinala Gasparija »pourparlers« z Avstrijo »za mir«. Bilo je po kobariški tragediji na italijanski fronti. Ali tudi Anglija je imela stike v Švici z Avstrijo (Smuts—Mennsdorfova pogajanja. Glej H. W. Steed ital. izdajo: Trent' anni di storia europea, str. 464—467 in še D. Janković: Uloga naprednih snaga..., Jug. istoriski časopis, 1964, str. 4).

Še januarja 1918 izjavlja Anglija, da ni za razbitje monarhije (Steed, 1. c., str. 493), zunanji minister Balfour še spomladi sodi in računa s »spremembo« monarhije ali od zgoraj, po cesarju, ali od spodaj, po narodih. Šele junija 1918 zapečatijo Združene države Amerike, kot notar na sodnji, med zunanjimi silami usodo habsburške države, ko priznajo češkoslovaški narodni odbor in s tem pristanejo na ustanovitev bodoče Čehoslovaške, za katero sta delala Masaryk in Beneš (isti Steed, 1. c., str. 5 in obširneje Masarykovi spomini). S tem zahtevajo »popolno osvoboditev za vsa slovanska plemena« (Steed tako). V resnici pa se je monarhija sesula kot mogočca palača, ki so jo spodjedli termiti, vsi njeni narodi, še avstrijski Nemci, pa so šli svojo pot. Celó avstrijski socialisti so pozabili na svoj avstromarksizem.

Tu je treba kratko podati stališče italijanske vlade in vodilnih strank, ki so stale za njo, zlasti še nacionalistov. Ministrski predsednik Salandra — ne bom citiral — je kar v dveh knjigah svojih spominov (La neutralità italiana in Memorie politiche) ob tistem molku svojega zunanjega ministra Sonnina in odobravanju vseh povedal, da je Italija šla v vojno iz golega »sacro egoismo«, samo za »Trento—Trieste«. Vlada in kralj sta edina odgovorna za »tajni londonski pakt«, ki je bil podpisan brez vednosti parlamenta in celo brez vednosti vodilnih mož, kot so Giolitti, načelnik vrhovnega štaba, general Cadorna itd. Danes ga kritizirajo londonski peki, ne samo levo usmerjeni meščanski politiki in pisci (glej npr. G. Spinini, Disegno storico, vol. III, str. 394—395, Rim 1958). Italiji, uradni Italiji ni šlo za razbitje monarhije ne za osvoboditev nenemških narodov.

Zunanji minister Sonnino je bil še zlasti po zrušenju caristične Rusije še bolj za obstoj monarhije, ker je računal, da bi imela sedaj še večjo privlačnost za slovanske narode. Kaže, da je ta mož imel kar paničen strah pred »slovansko nevarnostjo«, ki je vedno bolj postajala »jugoslovanska nevarnost« onstran Jadrana. Ali ni bil pod vplivom tržške iredente in njene »pericolo slavov«, saj je imel kar dobre stike npr. z lastnikom »Piccola« Mayerjem? (O tem glej C. Galli, Diarii e lettere, Firenze 1951, pa še Pitacco, La passione adriatica, Trieste.) O slovanski nevarnosti smo že govorili, o njej, ki je pri nekaterih iredentistih dobila nadnaravne dimenzije, bi našli marsikaj pri uradnem zgodovinarju šovinističnega Trsta Tamaru. Zato tudi Sonnino ni nikdar iskal ne dovolil stika s člani »jugoslovanskega odbora«, ki so bili še tja do spomladi 1915 v Rimu in so čutili nenaklonjenost italijanske vlade ter so zato morali Italijo zapustiti. Ni šlo samo za londonski pakt, Sonnino se je bolj bal Jugoslovanov kot Avstrijcev; slednjim se ni hotel popolnoma zameriti.

Bili so med italijanskimi intervenisti, ki so šli v vojno proti monarhiji z drugačnimi nameni. Tu gre za desne socialne demokrate, Bissolati in Bonomija, samohodca, meščanskega levičarja Salveminija, ki so menili, da bi morala Italija iti v vojno za osvoboditev avstrijskih narodov (o tem najnovejši podatki v Nuova Antologia, julij 1963, fasc. 1951, članek F. Misirotti, Bissolati e Bonomi, str. 369). Toda ne Bissolati ne Bonomi nista uspela, da bi vplivala na potek Sonninove zunanje politike, dasi sta nekaj časa sedela v vladi. Kurz Salandra—Sonninove zunanje politike ostane nespremenjen pod novim vladnim predsednikom V. E. Orlando (o tem govore njegovi spomini, priobčeni zadnji čas), saj tudi Orlando obdrži Sonnina za zunanjega ministra. Zanimive podatke ima o tem angleški publicist H. W. Steed (1. c.). Možno, bela vrana med Angleži, je že pred I. svetovno vojno napovedoval konec monarhije; iz vojne dobe daje v citiranem delu podatke osebnih stikov s Trumbićem, predsednikom »jugoslovanskega odbora«, Pašićem, z angleškimi ministri, in zelo zelo negativne sodbe o Sonninu. V Italiji ga niso prijazno gledali, dasi je Italiji »priznal« Trst, Gorico in Istro, za Slovence in Hrvate pa zahteval le mejne korekture v nasprotju z londonskim paktom. Ostro pa je bil proti temu glede Dalmacije, ker jo je pakt priznaval Italijanom. Slovenski problem je ob I. svetovni vojni za Steeda nerešljiv. Naj čaka svoj čas.

Kako je bilo torej s Slovenci in Avstrijo, če nobena zahodna sila ne Anglija ne Francija in ne uradna Italija niso bile proti razbitju monarhije? Prof. dr. Fr. Zwitter pravi, da »je bilo pred letom 1914 malo gibanj, ki so bila odkrito nasprotna obstoju monarhije« (Nacionalni problem v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 206). Izjema je le to, da je bilo le revolucionarno gibanje mladine »Preporod« povezano z mladino Bosne, Hrvatske in Dalmacije in še posamezniki, kot Ivan Cankar med Slovenci, Supilo med Hrvati (prav tam, str. 204–205). Zwitter govori o gibanju, ki je bilo »odkrito proti Avstriji«. Že zgoraj smo govorili, kdo je bil »proti« in kdo je bil »za« Avstrijo. Kratko povzemimo in jasno povejmo: med avstrijskimi Italijani so bili iredentisti odkrito »proti« Avstriji, ali samo manjšina, samo »nekateri« vseh Italijanov. O tem je treba brati M. Albertija v knjigi, ki jo je pisal pod fašizmom, saj je bil sam iredentist (Iredentismo senza romanticesimi). Tudi Slovenci so imeli svoje »nekateri« proti Avstriji in prav prva svetovna vojna je ustvarila preokret. Pustimo tu ob strani slovenske politične stranke, majniško deklaracijo in vse drugo. Omejimo se na tiste, ki so »odkrito« začeli ob preokretu I. svetovne vojne svoje delo.

Jugoslovanski odbor, ki nastane 1. maja 1915 v Londonu, ni več samo delo posameznikov. Dr. Gustav Gregorin je dobil mandat meščanskih tržaških in goriških Slovencev za svoje delo. Hrvate Istre zastopa dr. Trinajstić. Primorski Slovenci meščanske smeri imajo celo primat med ostalimi Slovenci, da gredo na protiavstrijsko pot, saj je tudi B. Vošnjak član »jugoslovanskega odbora«, mož, ki je delal predvsem v Gorici. Preganjanje avstrijske policije ob izbruhu vojne zadene prav vodilne meščanske kroge na Primorskem. Omenimo dr. O. Rybaša, državnega poslanca Trsta; ta pride kot politični osumljenec v delavski bataljon, kjer mora graditi utrdbe proti Italiji. Publicist, urednik »Soče«, A. Gabršček je konfiniran z vodilnimi Italijani Gorice, z županom Bombigem (pod fašizmom postane Bombi!). V pojasnilo naj dodam, da je bil prav meščanski krog Trsta in Gorice, tam »Edinost«, tu glasilo »Soča«, ki sta po balkanski vojni 1912 potiskala v ospredje slovensko vprašanje in jugoslovanski povezavi.

O tem še ni podrobnih študij, zadostuje pa za sedaj vsaj tisto, kar je priobčil Gabršček sam (Goriški Slovenci, zv. I–II). Žal nimamo podatkov, statistik o političnih zapornikih in preganjanih Slovincih pod Avstrijo, med katerimi bi imeli Tržičani, Goričani liberalne smeri, močno zastopstvo.

Med slovenskimi prostovoljci, ki so se na strani zahodnih zaveznikov, torej tudi Italije, borili na solunski fronti, imajo Slovenci Trsta in Goriške celo prevladujoč delež (o tem glej Dobrovoljci, kladivarji Jugoslavije). Množičnega gibanja med ljudstvom Trsta in Goriške pa ni moglo biti, ker je bilo zaradi fronte skoraj vse izseljeno v taborišča Bruck, Wagna, Steinklamm, mnogi pa v Italijo (Brici, kobariški okoliši). V zvezi z italijansko publicistiko, ki je pravzaprav naša glavna tema, moramo pa tu omeniti zadevo, ki ni preveč jasna, da ne rečem lepa, vsaj kar se tiče njene publicitete na italijanski strani.

V zimi 1914/15, pred napovedjo vojne Avstriji je Sonnino sondiral teren slovenskega razpoloženja do Italije v Trstu in posredno samo v Gorici. Poslal je v Avstrijo na »privaten obisk« bivšega italijanskega konzula v Trstu Carla Gallija. Ne bom tu pisal, treba je pregledati spomine tržaških mož, med iredentisti je bil Galli zelo priljubljen, saj so prek njega prihajala in odhajala tajna poročila podpore, kot je pač v navadi pri ilegalnih gibanjih.

Galli je v svoji knjigi, ki sem jo že citiral (Diarii e lettere, 1. c.) priobčil pozno, zelo pozno, šele leta 1951, ne uradnih poročil, ki jih je podal nato Sonninu (ta leže ali v državnih ali Sonninovih privatnih arhivih), temveč samo svoje vtise, mnenja, ki so pa zelo zelo nejasno podana, da ne rečem zmедena (glej zlasti str. 236–255, 305). Ne bom tu omenjal ocen Gallijeve knjige dr. L. Čermelja, Šepica, Rybaša, dodajam le svoj vtis, da delo ni niti pravi dnevnik; mogoče je dnevnik le v kratki osnovi, zapisnikih, beležkah, ki si jih je Galli delal, nato pa je za knjigo te kratke beležke spopolnil s spoznanji, ki si jih je potem pridobil že po svojem obisku. Če gre za dnevnik, me moti, ko npr. na strani 295 piše pod »Roma« na dan 15. februarja, o dogodkih, ki so se zgodili šele 17. februarja itd.

Gallijeva sodba o Slovincih je taka, kakor bi bila prepisana iz knjig, brošur, študij tržaških šovinističnih krogov: Gre za ljudi brez kulture, kolikor pa jo imajo, so jo dolžni Avstriji, ki jih je pripeljala v mesto, protežirala na račun Italijanov itd. Liberalna Italija jim bo pa pustila njih kulturni razvoj, kakor ga je pustila po letu 1866 beneškim Slovincem (ti pa še danes ob stoletnici nimajo niti ene

male slovenske šole; opomba pisca). Sicer pa se bodo počasi tako asimilirali in tu Galli celo trdi, kdo naj mu verjame, pisec tega članka ne, da so to kot zgodovinsko nujnost sprejeli tudi vodilni tržaški Slovenci. Sonnino je moral biti ob takem poročilu zelo zelo vesel in pomirjen!

Nekatere podatke v Gallijevi knjigi-dnevniku rešimo le z ugibanji. Tako trditev, da »Posočje gravitira v Ljubljano«, »Trst pa ne«. Je mislil, da so Goričani bolj konservativni, katoliško usmerjeni? Tržačani pa ne, kaj se pa to pravi, saj je Ljubljana imela tudi svojo liberalno, meščansko stranko, s katero se je Trst le čutil povezanega? (Galli, I. c., 253.)

Ustaviti pa se moramo ob Galliju pri stvari, ki se tiče odnosa Slovencev do Avstrije. Gre namreč za zadevo na italijansko-avstrijski fronti, znano po kraju »Carzano« v Val Sugana (Trident). Glavni pobudnik vsega je bil Slovenec dr. Ljudevit Pivko, ki je bil avstrijski oficir v bosanskem bataljonu, ki pa je imel tudi nekaj Slovencev (glej. L. Pivko Proti Avstriji, Maribor, 1923). Pivko, antiavstrijsko usmerjen, je vzpostavil stik z italijanskim »sovražnikom« in po daljših pogajanjih je prišlo do tega, da preide s svojimi na italijansko stran, še prej pa odpre s svojim oddelkom avstrijsko fronto na svojem odseku italijanski ofenzivi, da udari v hrbet avstrijskim silam. Bilo je septembra 1917.

Carlo Galli je bil tedaj zelo zelo blizu italijanskega vrhovnega štaba generala Cadorna, imel je stike z oficirji in o Carzanu se razpiše kar zelo obširno in ga omenja na več mestih svojega dnevnika. Ali — in to je važno: akcijo vedno pripisuje nekaterim Čehoslovakom. Da oficirji v štabu generala Cadorna niso vedeli za Bosance? Za njihovega voditelja Slovenca? Galli prizna, da če bi se bila ofenziva pri Carzanu posrečila, bi bila ta »gotovo preprečila italijanski poraz pri Kobaridu«, ki je sledil mesec nato, oktobra 1917. Krivdo za neuspeh pri Carzanu pa Galli pripisuje italijanskemu generalu Zinconeju (Galli, I. c., str. 289).

Kobarid je bil usoden za Italijo, saj je šlo nato za biti in ne biti italijanske obrambe. Galli to prizna, ali preskočimo na poznejši čas! Leta 1928—1934 je bil Carlo Galli italijanski poslanik v Beogradu. Ali tam res ni slišal besede o Slovencu dr. Ljudevitu Pivku, tedaj že jugoslovanskemu državljanu, ki je že napisal svojo knjigo? Po Carzanu je prešel k Italijanom, tam organiziral propagando na fronti proti Avstriji med slovanskimi vojaki, ko je dobil nov dotok Slovencev in Hrvatov ter Bosancev v svoje vrste. Žal, nimam statistik in tudi ne vem, če obstajajo! Če bi prešteli Slovence v prostovoljskih enotah na solunski fronti in tiste Pivkovega oddelka, posebej Tržačane, Goričane, Pivčane, bi najbrž ob številu italijanskih prostovoljcev iz Trsta, Gorice (Italijani imajo natančno preštete, dasi se številke, ki jih tu in tam večkrat citirajo, ne ujemajo popolnoma) našli tudi na slovenski strani protiaavstrijskih borcev kar zadosti častno število ali pa še večje. Priznam pa rad takoj, da je število padlih italijanskih prostovoljcev večje.

Galli je objavil dnevnik šele leta 1951, vendar pa bi le moral nekaj vedeti o carzanovcih, ki so odprli avstrijsko fronto. Najlepše povem šele tu. Dve leti preden je šel Galli na svoje službeno mesto v Beograd, je italijanski general Cesare Lalata izdal knjigo (C. Petorelli Lalata, Il sogno di Carzano; žal imam podatek le iz članka v listu »Alto Adige«, 5. 4. 1964, str. 4; »Carzano il nome proibito«), v kateri je jasno povedal, da je carzanovce-Bosance vodil dr. L. Pivko, oficir bataljona itd. Višek vsega pa je: Mussolini je poskrbel, da Lalatova knjiga ni šla v svet (tako člankar v »Alto Adige« I. c.) Italijani niso smeli zvedeti za Bosance in Slovence, ker je dučejev zunanji minister prav takrat začel proti Jugoslaviji sovražno politiko obkroževanja, kar zvemo iz že publiciranih uradnih italijanskih dokumentov (I documenti diplomatici italiani, izdaja zunanjega ministrstva, serije 7, zvezek 15, 5 1925 do 6. 2. 1927).

Ali duče tudi svojemu poslaniku ni zaupal vseh skrivnosti o Bosancih in Slovencih na italijanski fronti leta 1917/18? Ali je Galli za te vedel že leta 1917, zvedel pozneje, pa vse lepo zamolčal, saj bi to hudo hudo udarilo tržaško šovinistično linijo italijanske iredente, s katero je Galli imel prijateljske stike?

Italijanska uradna, vladna linija Sonnina in V. E. Orlanda (glej njegove Memorie, redigiral jih je R. Mosca, Milano 1960) je zlasti pri povojnih pogajanjih izoblikovana na osnovi: Slovenci in Hrvati so bili vsi sovražniki Italije, vsi na strani sovražne Avstro-Ogrske. (Da so bili na strani Avstrije Italijani »osvobojenih« pokrajin Tridenta itd., o tem molk!) O Slovencih in Bosancih na strani Italije, o tem pa strog molk! Taka je pač politika, diplomacija! Tudi diplomata C. Gallija, ki piše šele leta 1951, razumemo, da molči; služil je Mussoliniju v dobi, ko je snoval stike

s Pavelićem, ki je pripravljaj svoje pustolovščine in tudi atentat proti Aleksandru Karadjordjeviću. Tudi o tem Galli molči.

Še eden se je dotaknil »Carzana« zadnje čase. Novello Papafava dei Carraresi, antifašist, sodelavec Gobettija, v I. svetovni vojni oficir, nato pa je bil 1919 v vojnem ministrstvu v uradu, kjer so študirali nove meje (Ufficio armistizio e confini). O I. svetovni vojni je Papafava priobčil študijo, ki nam ni dostopna; lahko si pa mislimo, da je najbrž imel vpogled v vojne arhive. O »Carzanu« je dal podatek na antifašističnem predavanju v Torinu (Fascismo e Antifascismo II, Lezioni e testimonianze 1962, str. 43—57). Tudi Papafava govori le o »skupini slovanskih vojakov«, o italijanski krivdi za neuspeh Carzana tudi zaradi »nezaupanja italijanskih vojaških poveljstev do teh Slovanov«. Če bi tega ne bilo, bi bila »Avstrija doživela Kobarid, ne Italija«. — Ali bi ne bilo to gorje za italijanske šoviniste, ker bi v tem primeru ne bili mogli več zamolčevati imen »Bosanci« in »Slovenci«!?

Žal, zgodovina ni komedija niti ne tragikomedija, pač pa dostikrat tragedija: gre za življenje, zlasti v vojni. Gre za čast, pravijo, tako narodov, mož, junakov. In kako so italijanski pisci za to občutljivi! V redu! Slovenci pa bi ne smeli biti? Jaz pa le končam ta svoj pregled in je nujno — saj je imel besedo ob I. in ob II. svetovni vojni — z Mussolinijem. Tudi on je pisal o Slovencih, zato ga moram omeniti.

Srečal se je z njimi v vojni, ko je šel na fronto pri Bovcu. Bil je na Rombonu in Javorščku, natančneje na Malem Javorščku, prav tam nekje, kjer je bila pozimi 1942/1943 bovška partizanska četa. Staro mejo je prešel ob Nadiži tam za Robičem. Gre na račun zavednih Slovencev iz Kobarida, s katerimi se je srečal ob vrnitvi s fronte pri Bovcu, če je zapisal v svoj dnevnik (citiram po spominu, kdor hoče, naj ga pregleda): »To ljudstvo nas ne bo nikoli ljubilo!« Da, težko je ljubiti narod, ki zavojuje tvoje ljudstvo... Mussolini je iste besede ponovil leta 1942, ko je sprejemal raport generalov o ofenzivi proti slovenski partizanski vojski v Sloveniji. (O tem poroča maršal Cavallero v svojem dnevniku in general Robotti v svojih aktih — arhiv Inštituta za zgodovino del. gibanja, Ljubljana.)

Star je izrek: *Historia magistra vitae* — Zgodovina je učiteljica življenja. Prav dam Albertu Spainiju, profesorju Giuliju Crevaniju in tudi L. Burliniju, da bi bilo dobro, če bi Italijani študirali slovensko zgodovino, jo bolje poznali. Rad bi sam poznal italijansko in želel, da bi jo poznali Slovenci. Ali... samo tisto zgodovino, ki uči, da moramo spoštovati sosedni narod, da se izpolni Prešernov rek: Žive naj vsi narodi...

Revolucija, ne zgolj »kultura«

»Sezujte si usnjene čevlje, odložite pisarniške torbe, nadenite si kmečka oblačila in jejte le sladkorni trs!«

Lin Piao, povelje vojaškim partijskim kadrom iz leta 1946

»Glavni cilj napada so tiste osebnosti na avtoritativnih položajih, ki so se vtihotapile v partijo in ubirajo kapitalistična pota. Mi bomo podrli reakcionarne buržoazne avtoritete, buržoazne monarhiste, uprli se bomo vsemu, kar teži k likvidaciji revolucije, uničili bomo pošasti in demone.«

Lin Piao, govor konec avgusta 1966

Zgornji navedbi oklepata dvajset kitajskih let in dva momenta, ki pričata o enaki miselni in politični usmerjenosti v dveh popolnoma različnih zgodovinskih položajih. Skupna je obema položajema morda ena sama bistvena komponenta: oba položaja sta revolucionarna, oba za kitajsko revolucijo izjemno težavna, v obeh prevladuje zunanja izolacija. In morda jima je skupno še to, da je v obeh položajih izid boja še negotov.

Avtor zgornjih stavkov je Lin Piao, maršal kitajske armade, čigar najpomembnejši uradni naslov pove, da je »Mao Ce Tungov najbližji tovariš v orožju«. Njegovo ime je izbruhnilo na površje potem, ko je centralni komite kitajske komunistične partije na dveh plenurnih, septembra 1965 in aprila 1966, razklal težaven notranji spopad med dvema strujama, ki sta se izoblikovali okrog dveh različnih usmeritev za celotni razvoj LR Kitajske v sedanosti in še bolj v prihodnjih letih. Na zunaj se proces imenuje »kulturna revolucija« — in množična občila spremljajo njegov potek dovolj podrobno, da ni treba ponavljati njenih vsakdanjih značilnosti. Dolgo so se iztrgani utrinki, zapleteni v nepovezanost, kakršna je značilna za poročila iz najbolj izolirane velesile na svetu, upirali celovitejši razčlembi. Pozneje pa je postalo jasno, da v »kulturni« revoluciji še daleč ne gre samo za serijo imen, ki so strmoglavila z vrha, in serijo drugih, ki naj bi zavzemala položaje v bližini nasledstva za mesto in vlogo Mao Ce Tunga. Postalo je očitno, da gre v tej revoluciji dobesedno za vso prihodnost dežele z največjim prebivalstvom na svetu, in za usodo revolucije, ki je spričo človeške gmote, kakršno je zajela, in spričo originalnih oblik, in kakršnih je potekala, po ruskem Oktobru najbolj pretresla svet.

Že zdaj je bolj kot očitno, da bodo o tem previranju pisali razprave in knjige. V članku, kakršen je tale, naj poskusimo iz silovitega družbenega kompleksa, ki ga ta proces zajema, izločiti samo nekaj vprašanj, okrog katerih teče bitka, in se zdijo najvažnejša. Med njimi bi veljalo omeniti vsaj tele:

- gospodarski razvoj,
- vlogo partije,
- vlogo armade,
- funkcijo rdeče garde,
- zunanjo politiko.

Ob gospodarskem razvoju se današnji Kitajski zastavlja nekaj zelo resnih vprašanj. Po ocenah ECAFE za leto 1964 je štel prebivalstvo dežele 752 milijonov ljudi. Poznejših ocen, ki bi bile vsaj toliko zanesljive kakor ta, ni. Pač pa je v kitajskih publikacijah mogoče zaslediti podatek, po katerem se prebivalstvo povečuje za 1,8 do 2 odstotka na leto. Ta prirastek pomeni za Kitajsko hudo breme, kakršnega teže je mogoče oceniti ob primerjavah z drugimi slabo razvitimi deželami, katerih notranje strukture so širši javnosti bolj znane. Eden najbolj znanih strokovnjakov za Kitajsko, japonski ekonomist Šigeru Išikava, je po podatkih iz kitajskih virov izdelal obsežne študijo, kjer predvideva, da bi kitajski družbeni produkt do leta 1980 utegnil naraščati po meri, ki se giblje med 5,5 in 7,5 odstotka na leto. Pri sedanji rasti prebivalstva bi bilo torej mogoče predvidevati, da bo Kitajska nekje sredi osemdesetih let dosegla tak narodni dohodek na prebivalca, kakršnega je Sovjetska zveza imela sredi tridesetih let. Upoštevati je namreč treba, da je bil sovjetski narodni dohodek na prebivalca v kritični startni fazi gospodarskega razvoja približno tri do štirikrat večji kakor je sedaj na Kitajskem. Večina strokovnjakov, ki proučujejo kitajsko gospodarstvo, se strinja z mnenjem, po katerem ima Kitajska sedaj približno 80 do 90 dolarjev narodnega dohodka na prebivalca letno. Upoštevajoč, da so te ocene izdelane na zmerom varljivem primerjanju med različnimi sistemi cen, bi to pomenilo, da je Kitajska po tem temeljnem gospodarskem merilu komaj nad nivojem, na katerem se trenutno gibljeta, denimo, Indija ali Pakistan.

To temeljno dejstvo pove marsikaj tudi o vsej socialni strukturi. Po izvirnih kitajskih ocenah je lani delalo v kmetijstvu kar 85 odstotkov vsega kitajskega prebivalstva. To kmetijstvo pa tudi v primeru, ko si Kitajska nenehno prizadeva urediti neuravnovešen in nagel gospodarski razvoj (kar se je najjasneje kazalo v obdobju »velikega skoka« v letih 1957—60), ne zmore akumulirati dovolj sredstev, da bi lahko občutneje pospešili industrializacijo. Do leta 1960 je Kitajska uvažala približno po dvajset tisoč ton žita na leto; potem se je količina bliskovito povzpela na letno mero pet milijonov ton.

Po političnem prelomu s Sovjetsko zvezo se je Kitajska znašla tudi v gospodarski osamljenosti. V začetku lanskega leta pa je odplačala zadnje obroke dolgov za sovjetska posojila. Odtlej je njena trgovina z ZSSR povečini uravnovešena. Za uvoz žita z Zahoda pa Kitajska plačuje po pol milijarde dolarjev na leto, medtem ko je njen nekdanji krepak kmetijski izvoz običaj tako globoko, da z njim ne more kriti niti tretjine teh izdatkov. Spričo tega si je lažje predstavljati, kako silovite pritiske mora prenašati kitajsko gospodarstvo.

O vzrokih, ki so privedli do »kulturne« revolucije, obstajajo zelo različna mnenja; različni analitiki postavljajo različna zaporedja problemov, ki so jo povzročili. Kolikor se da razbrati iz vsega tega, bi si upal trditi, da je prav to temeljno gospodarsko nesorazmerje — nesorazmerje med pritiskom prebivalstva in razpoložljivo količino hrane, med potrebami, ki jih diktira industrializacija, in pomanjkanjem sredstev bodisi za uvoz bodisi za lastno produkcijo industrijske opreme — hkrati tudi glavni in najgloblji vzrok za vse, kar se na Kitajskem dogaja danes.

S tem je neposredno povezano tudi vprašanje, kakšna naj bo v notranjem življenju LR Kitajske vloga partije. Partija je bila kakor v vseh socialističnih revolucijah doslej pglavitni instrument družbenega preobrata, potem pa tudi pglavitno družbeno orodje, prek katerega se je utrjeval nov družbeni red in s katerim je le-ta prehajal k nalogi gospodarskega razvoja. Toda podobno kot povsod

drugod se je tudi na Kitajskem pokazalo, da obstajata za partijo dva bistveno različna položaja; prvi, dokler se partija bori za politično oblast, a drugi, ko je ta ista partija oblast že prevzela in so njene naloge po prvi porevolucionarni fazi, ko se nov družbeni red institucionalno utrdi, in postane narava njenih nalog drugačna, različne kot prej. Graditev družbe in gospodarski razvoj terjata drugačno organizacijsko strukturo kakor politični ali celo oboroženi boj za oblast. Na Kitajskem je partija prešla iz revolucionarne v porevolucionarno fazo brez bistvenih organizacijskih sprememb. Posebno vprašanje je seveda, ali so na tako nizki splošni ravni, kakršno je dosegla Kitajska, sploh možne spremembe take vrste, kot jih je prinesla destalinizacija v Sovjetski zvezi ali v vzhodnoevropskih državah; še bolj dvomljivo je, ali utegnejo biti spremembe takšne vrste, kakršne zajemajo na primer jugoslovansko Zvezo komunistov, za Kitajsko sploh teoretično sprejemljive, četudi šele v daljni prihodnosti. Toda to tukaj niti ni pomembno; pomembno je, da se v zunanjih manifestacijah »kulturne« revolucije čuti globoko nezadovoljstvo njenih nosilcev z učinkovitostjo kitajske komunistične partije. Napadi rdeče garde na partijske komiteje in visoke funkcionarje očitno ne morejo biti slučajni, očitno ne morejo izražati samo boja frakcije zoper frakcijo. Gre za nekaj več: in če se vsebino teh napadov sploh da razumeti, potem je treba vzroke tega nezadovoljstva najbrž iskati v dejstvu, da partija navzlic delovnemu stilu in načinu nenehnih kampanj ni dosegla tolikšnih učinkov, kakor so jih od nje terjali. Centralizirana piramida dvajsetmilijonskega partijskega kadra je v več kot desetletju nenehne kampanjske napetosti po vsem videzu izgubila prožnost, zmožnost za akcijo in reakcijo ter predvsem in zlasti učinkovitost, ki ji je v kitajski družbi še pred nekaj leti zagotavljala nesporno prvenstvo.

Maršal Lin Piao sestavlja samo konico, najvidnejši izrastek celega družbenega sloja, ki prevzema v kitajski družbi vodilno vlogo — namesto partije in v njej. Ta sloj je armada. Danes šteje ta armada približno tri milijone vojakov. Vendar pa to ni armada v klasičnem smislu, ki bi slonelá na manjšem delu aktivnega sestava in na večjem delu vojaških obveznikov, ki redno prihajajo služiti rok. Res je, da splošna vojaška obveznost načelno obstaja; vendar pa so vojaki kitajske armade izbrani, izvoljeni iz vrst mladinskih in partijskih organizacij v sleherni od približno 750.000 kitajskih vasi. Te organizacije ob slehernem vpoklicu izvolijo nekaj mladih moških, ki so politično najbolj trdni in najboljše obvladajo štiri temelje vojaške veščine, kakršnih se vse za boj zmožno kitajsko prebivalstvo uri v organizacijah ljudske milice. Po nekaterih kitajskih navedbah iz zadnjega leta je mogoče sklepati, da je v kitajski »redni« vojski približno vsak drugi vojak član partije. To pomeni, da ta vojska ni samo orodje državne moči. Je seveda tudi to, toda vodilni kitajski teoretiki, med njimi zlasti Lin Piao, v zadnjih mesecih vse bolj poudarjajo politični značaj armade. Lin Piao piše: »Armada je orodje za politični boj. Čete morajo aktivno sodelovati pri graditvi države in v množičnih gibanjih.« V vojski se linija strokovno vojaškega in političnega izobraževanja ter delovanja prepletata prav na vseh nivojih. Temu ustrezajo tudi »personalne unije«, ki združujejo vojaško in politično hierarhijo. Tako na primer šest podpredsednikov nacionalnega obrambnega sveta hkrati opravlja funkcijo namestnikov predsednika vlade. Od osmih industrijskih ministrstev jih je pet pod vodstvom vojaških osebnosti. Vojaki so tudi ministri za finance, za atomsko energijo, za šport in celo za zunanje zadeve (maršal Čen Ji — čin je nosil do lanskega leta, ko so vse čine, naslove in oznake v kitajski armadi ukinili). Spričo vsega tega je armada dejansko

integrirana z ostalimi družbenimi strukturami — najbrž bolj kot kjerkoli drugje. Do tega je prišlo v procesu, ki so ga premišljeno in načrtno izvajali vse od leta 1960 sem. Hkrati pa se armada, njena organizacijska načela in njena učinkovitost — predvsem to — spreminjajo v vzor za vso družbo, ki se organizacijsko militarizira že celih deset let, vse od začetka »velikega skoka« dalje.

Ob tem je razumljivo, kako je mogoče, da armada v procesu kulturne revolucije vse bolj nadomešča in izpodriva partijo iz nekdanj vodilne družbene vloge.

Kakšno vlogo ima pri vsem tem rdeča garda? Ta nova družbena skupina je nastala šele z začetkom kulturne revolucije. Sestavljajo jo študentje in dijaki, vajenci in učenci. Rdeča garda je udarna konica kulturne revolucije. Nosilci kulturne revolucije so že v trenutku, ko so sprevideli, da partijske hierarhije najbrž ni več mogoče uporabiti za to, da bi sprožila v družbi nov pretres, da bi spočela tako temeljit politični šok, kakršen je bil po njihovem mnenju potreben, verjetno spoznali, da je treba seči po drugačnem sredstvu. Rdeča garda je formacija mladih ljudi, ki ne poznajo nikakršnih tradicij — ne pred- ne porevolucionarnih. Ker jih ne bremenijo nikakršna preteklost, ni nevarnosti, da bi njihovo vnemo omejevali kakršnikoli pomisleki; ker še niso vklenjeni v spone družbene strukture, jih ne brzdajo niti tisti minimalni gmojni interesi, ki sicer v posameznih delih in na različnih nivojih kitajske družbe nedvomno obstajajo, četudi je ta družba še tako revolucionarna. To je idealni udarni val, ki naj zruši vse tradicije, pomete z vso preteklostjo. Toda sleherna generacija ruši, a potem tudi gradi. In kaj bo gradila rdeča garda, kaj more graditi? To je vprašanje, na katero kitajska sedanost še ne odgovarja. Kaže, da je treba pričakovati, da bodo ti udarni odredi kulturne revolucije potem, če in ko bo nastala nova zasnova Kitajske, kakršno danes posebljata starejši Mao Ce Tung in mlajši Lin Piao, verjetno odmrli — delno sami po sebi, delno z uvidevno »pomočjo« drugih. Armade? »Rehabilitirane« partije? Prezgodaj je še, da bi lahko odgovorili na to.

Kadar po svetu razpravljajo o Kitajski, običajno omenjajo med glavnimi vzroki za njeno današnje stanje zunanjo izolacijo. Ta vzrok lahko najdemo tako pri vzhodnih kakor pri zahodnih razglabljanjih o tem. Dejstvo je, da je kitajska revolucija zmagala proti zahodni, zlasti ameriški politiki in se je z njo neposredno spopadla v zaključni fazi revolucionarnih bojov, pa potem na Koreji in v tajvanski ožini, posredno pa predvsem v Vietnamu in še marsikod drugod. Konfrontacija med ZDA in Kitajsko zdaj po vsem videzu nima toliko klasičnih družbenih obeležij (obeležij spopada med kapitalizmom in socializmom, čeprav vsebuje tudi te) kakor značilnosti spopada med dvema velesilama, ki se bojujeta za mesto in vplivni krog v Aziji ter na Pacifiku. Sodelovanje med kitajsko revolucijo in Sovjetsko zvezo pa je od vsega začetka nosilo v sebi včasih prikrite, zato pa nič manj nevarne kali nesoglasij o mestu in vlogi najprej dveh revolucionarnih gibanj, potem pa vse bolj tudi dveh velikih socialističnih držav in naposled — dveh velesil. Socialni interesi teh dveh polov se zaradi zelo različne razvojne stopnje, na katerih sta, globoko razlikujejo; zunanje politični interesi pa si hodijo vse bolj navzkriž ne le ob vprašanju, kakšno bo medsebojno razmerje njunega vpliva v krogu komunističnih in delavskih partij ter socialističnih držav, marveč tudi drugače. Dovolj zgovorno priča o tem že dejstvo, da se je nekdanje zavezništvo bistveno nalomilo — in to postaja ob pozornem preučevanju dogodkov vse bolj jasno — ob vprašanju, ali

bo Kitajska dobila jedrsko orožje ali ne. Kar zadeva neposredno azijsko okolico, je treba ugotoviti, da povečini opazuje Kitajsko s sumom, nezaupanjem in ponekod z odkritim strahom, ki ni brez razloga.

Taka izolacija vpliva tudi na kitajske akcije in poraja znotraj Kitajske militantne odseve, ki taisto izolacijo in taisto napadalnost še bolj krepijo. V zadnjih letih in mesecih je svetovna javnost lahko spremljala razvoj te usodne spirale ob Vietnamu in ob kitajskem prizadevanju, da bi si za sleherno ceno pridobili jedrsko-raketno orožje ter si s silo, če ne gre drugače, utrli pot k položaju in vplivu, kakršen po kitajskem mnenju velesili gre.

Če so torej našteje postavke utemeljene, če njihove značilnosti v splošni podobi zapletov v Kitajski in okoli nje ustrezajo resnici, potem se poglavitna dilema za današnjo Kitajsko glasi približno takole: kako se iztrgati iz začaranega kroga notranjih, predvsem gospodarskih pritiskov, in se razvijati hitreje; in kako razkleniti »obroč«, ki obdaja Kitajsko zunaj, ter se uveljaviti v svetovnih razsežnostih? Po poti mirnega, »pohlevnega« razvoja, kjer bi bilo mogoče sodelovati z Vzhodom, Zahodom ali z vsakim po malem — ali pa nasilno, za ceno hudih žrtev, notranje militarizacije, za ceno večine tradicij in dosedanjih človeških pridobitev, a s ponosom, da uveljavljaš, kar si se namenil, in uresničuješ poslanstvo in smoter neke revolucije — namreč revolucije, pojmovane po kitajsko.

Dosedanji potek »kulturne« revolucije, zdi se, kaj nedvoumno odgovarja na to temeljno vprašanje. Kaj pomeni to za Kitajsko, je predvsem njeno lastno vprašanje. Kaj pomeni to za svet in za socializem — to pa je nekaj povsem drugega. Zakaj vprašanje je, ali se je mogoče sprijazniti z mislijo, da je vse pošasti in demone mogoče uničiti tako, da si sezuješ usnjene čevlje, nadeneš kmečko oblačilo in ješ le sladkorni trs...

Dušan Dolinar

Drago Vidmar: Talci, 1945, monotipija

Saša Vuga: Zarjavele medalje

Saša Vuga se že skoraj petnajst let oglašča po naših časnikih, revijah in radiu, poleg tega pa je doslej izdal že več knjig: mladinsko povest Škorenjček Matevžek, psihološki roman Veter nima cest, zbirko tolminskih novel Račke po reki plavajo, zdaj pa moderen roman Zarjavele medalje. Ta knjiga, ki jo je izdala založba Lipa, je doslej najboljši tekst mladega pisatelja. Ne samo v pogledu prečiščenosti in svojevrstne tematike, temveč tudi oblikovno. Roman ima sicer še neke novelistične zasnove, vendar pa, sestavljen iz večih zgodb z veznim tekstom, izkazuje očitno pisateljevo prizadevanje po moderni obliki. Sicer pa so značilnosti Vugovega pisanja v tem tekstu še bolj poudarjene kot v prejšnjih knjigah. To velja zlasti za psihološko prenikavost, pa za temperamentno zavzetost do problemov malih ljudi, ki so predmet njegove pripovedi. In to do malih obsoških ljudi. Trdna pisateljeva zasidranost v domačem tolminskem in sploh obsoškem svetu, združena s toplim odnosom in ljubeznijo do malih ljudi, pa pristno prizadevanje za novo, psihološko poglobljeno pisanje, to so odlike romana Saše Vuge. Ostaja le še vsebinski problem, problem odnosov do bivših borcev, ki ga Vuga prikazuje drugače, kot ga v javnosti poznamo in ki bo utegnil sprožiti polemike. Toda oglejmo si najprej, o čem govori pisatelj v svoji knjigi.

Osrednja osebnost njegove pripovedi je bivši borec Morostar, ki je sam, zapuščen ostal v svojem domačem kraju, medtem ko so v življenju pravo veljavo namesto bivših borcev dobili povsem drugi ljudje. Pri tem je Morostar doživljal vse stopnje našega družbenega razvoja z vsemi stranpotmi in napakami, ki so kmečke ljudi razglasile za gruntarje in jih pregnale s tolminskih hribov, da so vasi in hiše ostale zapuščene. Čez nekaj let bodo izginili še zadnji prebivalci, ostareli ljudje, ki životarijo po teh osamelih domačijah, medtem ko se njihovi otroci ubadajo v svetu kot proletarci. Saša Vuga na koncu knjige sam najbolj točno označi tematiko svoje

knjige in osrednji problem svojega pisanja. Takole pravi:

»Naš takrat je umrl.

Naš takrat je življenju podlegel.

Kako čudno se sliši: rajni takrat.

Voziček je odropotal in heroji, ne-kakšne muhe večdnivnice na gnoju zgodovine, mežikamo, ker nam je prah izpod koles legel na oči.

So revolucije, ki svojih sinov ne žro, jih le pozablja.

Včasih romam k njim, ki jih ne bo nazaj. Gmajne so dvakrat puste, gozdovi tihi. Gomile dež ravna z zemljo. Mak straži ob ozarah. V črne roje muh štrle strašila. S križpotja gleda suha soha svetega Krišpina, na Kozmericah menda mi pravijo Kristus iz sosednje vasi, vika mi je prek sestre poslal v dar fro-tirko.

Clovek naj bo sodobno romantičen, mi je Kuminez zašepnil, ko so pogrebci spuščali v grob Menihlja, strelca s Kobilje glave.

Hribovske kulake smo pregnali.

Zapustili so kamnite hiše pod gozdovi, svoje mrtve zapustili, svojo zemljo, svoj ponos. Zdaj so cestarji, trgovski pomočniki, žeparji, mesarji, pismonoše. Vse se jim je kakor preneumno videlo, pa so prekrizali dve deski čez vrata in kulaštvu pokazali hrbet. V hribih so ostali starci, čudaške botre, mačke in padli partizani. Čez ducat let bodo poginili še ti ostanki, v kuhinje, v veže se bo vselil veter.

Veter in strahovi.

Strehe se udirajo. Skozi okna rastejo iz izb koprive. Tri ure hoda oko ne vidi živega. Le tu in tam se vzdigne križ izza ovinka.

Nemara pa je prav, če bodo otrok otroci govorili:

Le še po bolhah naših psov se naših dedov kri pretaka.

Nemara se je tako moralo primeriti...«

Tako Saša Vuga. Pisatelj pretirava, morda preveč poantira. Morda se bo ob njegovem pisanju tudi kdo počutil uža-

ljenega. Toda če si odmislimo nekatera pretiravanja, nekatere preveč teatralične prispodobе, nekatere nerazumljive metafore in odstavke, v katerih pisatelj le ni tako pristen in prepričljiv kot v celoti, pa moramo vendar priznati, da nam Vuga s svojo plastično in prepričljivo govorico odkriva v čas in prostor zastavljena vprašanja, ob katerih se vendarle zamislimo. Vuga je psihoanalitik in posega v najintimnejše koticke človekove notranjosti. Prav ta psihološka poglobljenost in prenikavost, pa čeprav sem pa tja malce pretirana, saj prehaja celo v ironijo, pa je vendar tako močna, da nam njegovo pisanje vendarle daje pretresljive podobe obsoških ljudi v stiskah vojnega in povojnega časa.

Pisatelj je znal dati svoji pripovedi tako formo, ki je skladna z načinom njegovega izražanja, hkrati pa kaže tudi zrela prizadevanja po novi obliki v sodobnem romanu. Saša Vuga je nedvomno predvsem novelist. Tudi njegova knjiga Zarjavele medalje je sestavljena iz večih zgodb, ki jih povezujejo vezni

tekst in vmesna pisateljeva razmišljanja. Če bi se odločili dati knjigi oznako novelistične zbirke, bi bilo to vsekakor preveč formalistično. Dejansko gre za eno osrednjo osebnost, ki nastopa v vsej knjigi, za eno in isto problematiko, ki preveča vso knjigo, in za notranjo trdno povezano celoto, ki opravičuje, da imenujemo knjigo moderen roman.

Tako torej lahko označimo Vugovo najnovejše delo za pristno, zrelo, z modernimi literarnimi prijemmi napisano umetniško stvaritev, v kateri obravnava pisatelj probleme malih obsoških ljudi, v pristnem obsoškem okolju. Probleme, ki morda niso v celoti taki, ki pa nam vendarle dajejo snov za razmišljanje in ne samo za sočustvovanje. Če bi se bil pisatelj odločil za nekaj korektur, sicer ostrih, a potrebnih, omejil nekatere manj prepričljive in umetniško še ne dognane odstavke, odpraviti ponekod nabuhlost sloga in pretiravanja, bi bila ta njegova stvaritev še boljša. Kljub temu pa pomeni velik korak naprej v pisateljevem umetniškem snovanju.

S. R.

Boris Grabnar: Amerika za ekranom

Najprej naj nekaj citatov iz zadnjega poglavja nove slovenske knjige o Ameriki (Boris Grabnar: Amerika za ekranom. Izdala založba Obzorja v Mariboru kot 20. knjigo zbirke Križem sveta. Opremil Bronislav Fajon) opozori na značaj in značilnosti knjige, ki se bodo bralcu ob prebiranju in po razmišljanju o knjigi, vtisnile v spomin.

»Najlaže je govoriti preprosto in banalno v suhoparnem ekonomskem jeziku: ves svet se razvija, vse napreduje, toda Amerika, ki je že danes najbolj razvita, se razvija najhitreje. Zato druge dežele vedno bolj zaostajajo, prepad je vse globlji in globlji...

Zakaj, zakaj? Saj, saj... Že marsikdo je skušal razložiti to čudno stvar na našem planetu. Ni dvoma, da pri nas delamo, proizvajamo in se morda še bolj mučimo kot v Ameriki. A stvar je v tem, da v Ameriki pač več naredi. Ne samo zato, ker imajo več strojev, ampak zato, ker delajo drugače. Delo in življenje so si drugače uredili. Ameriški način življenja: sistem. Premišljen, izračunan, do skrajnih možnosti izdelan sistem. Plani-

ranje za več tednov in mesecev naprej. Za vsako uradno opravilo, za vsako srečanje, za vsak sestanek, celo za prosti čas, za zabavo. Intenzivnost dela in intenzivnost zabave. Potem — širša praktična izobrazba. Drugačne šole z drugačnim poukom. Mnogo manjši delovni kolektivi pri enaki tehnični opremljenosti. Nobene ozke specializacije na nižjem nivoju. Minimalna birokracija. Ostra konkurenca, ki je zakon. Neprestano prizadevanje zmanjšati število zaposlenih in povečati storilnost...

In na primer takale miselnost: Če v Evropi nekaj dobro funkcionira že sto let, smo prepričani, da je stvar dobra in da je treba ostati pri njej. Če pa je v Ameriki nekaj staro komaj deset let, so že vsi prepričani, da je zadeva zastarela, da si je treba izmisliti nekaj novega, pa čeprav še imenitno funkcionira. Evropska kultura je del nacionalne eksistence. Pri malih narodih še prav posebno. Ponos vsakega posameznika... Ameriška kultura pa je zabava in plemenit užitek v prostem času. Za umetnika pa čeden business...

Naša šola in naše izobraževanje dviga ljudi k spoznavanju sveta in tradicij. Uvaja jih v znanost in kulturo. Vceplja ideale. Vzgaja dobre državljane. Ideološko in politično usmerja. Ameriška vzgoja pa je predvsem trening za praktične poklice. Ne predava o tradicijah, temveč jih uči iskati. Ne vceplja idealov, temveč uči raziskovati in ustvarjati. Ideološko in politično nikogar ne usmerja, temveč uči uporabljati svobodo...

Ameriška ideologija svobode je ime-nitna, kadar ostaja v Ameriki. Če jo izvažajo — in izvažajo jo — se brž spremeni v prav tako totalitarno, nasilno in krvavo oblast kot vsi evropski in azijski totalitarizmi preteklosti in sedanjosti... Zakaj? Za obrambo svobode! Zaradi obrambe svobode uničujejo svobodo samo...«

Te in še druge misli ter ugotovitve, ki jih je polna Grabnarjeva knjiga, kažejo bralcu, da je to delo drugačno od podobnih potopisov o Ameriki. Predvsem nam avtor Amerike, ali bolje Združenih držav Amerike, ne kaže kot neke fantastične, bajne dežele, kjer naj bi se cedila med in mleko. Na drugi strani pa pisec tudi ne zavzema vnaprej nekega določene-ga stališča in ne prikazuje Amerike kot džungle betona, kot deželo zločincev, konzerv in nemogočih odnosov med ljud-mi. Grabnar je izrazit intelektualec, ki je na svojih popotovanjih po ameriškem kontinentu dodobra spoznal tako deželo kot njene ljudi. Zato izhaja pri pisanju svoje knjige iz svojih ugotovitev in spoznanj. Grabnar je analitično kritičen duh, ki se torej ne strinja slepo niti s hvalnicami niti s poceni demagoškimi kritikami Amerike. Temu velikemu tuje-mu svetu se bliža previdno, skrajno kri-tično, zato pa tudi stvarno, pošteno in s polno mero resnicoljubnosti. Zato nam prikazuje Ameriko kot vsako drugo de-želo, z dobrimi in slabimi stranmi, s pro-blemi, težavami in z nemogočimi stvar-mi, pa spet s čudovitimi tehničnimi in kulturnimi dosežki, ki jih v Evropi še dolgo ne bomo zmogli. Američani se nam v Grabnarjevi knjigi kažejo kot simpa-tični ljudje s svojimi problemi in teža-vami, hotenji in prizadevanji, na drugi strani pa kot nemogoči izvozniki svoje superiorne ideologije. Amerika pa se nam kaže kot dežela, od katere se lahko veliko veliko naučimo vsi narodi v Sta-rem svetu, ki pa nam vendar v svojih družbenih odnosih ostaja nerazumljiva in tuja. Tako nam pisatelj prikaz in-dustrializirane kulture vzbuja na eni strani spoštovanje, na drugi strani pa

pomilovalen nasmeš, pa tudi zaskrblje-nost. In tudi skrb, kam vse to vodi. Stva-ren prijem snovi, analitična kritičnost, zanašanje na lastne vire in objektivnost, to je torej prva bistvena značilnost knji-ge Borisa Grabnarja o Ameriki.

Druga značilnost je nedvomno zani-mivost knjige. Povprečen bralec bo ver-jetno s tako knjigo o ameriškem svetu in življenju manj zadovoljen, ker bo v knjigi našel morda manj tistih splošnih potopisnih beležk o zunanjih popotnih vtisih, ki so običajni za povprečna poto-pisna dela. Bralec bo torej našel manj zunanjih vtisov, manj zanimivosti iz vsakdanjega življenja. Zato pa bo za-htevnější in izobraženejší bralec našel v knjigi odgovore na tehtnejše probleme današnje Amerike. Ne sicer popolnih odgovorov, vsekakor pa vsaj osvetlitve problemov, ki ga utegnejo zanimati. Zlasti problemov iz kulturnega življenja. Sicer pa Grabnar ni enostranski, temveč izredno bogat pri izbiri snovi, kar kaže že nekaj naslovov poglavij njegove knji-ge: Mormoni, Los Angeles brez konca in kraja, Če se Hollywood smeje, se smeje ves svet, Disneyland, Šolska televizija, Kaj je v Ameriki narobe, Poetični San Francisco, Neka šola brez televizije, Sin-teza različnih kultur, Esperantisti, Reši-tev indijanskega vprašanja, Dallas, Texas, Drame in dramatiki, Rakete in abstraktna umetnost itd. itd. Grabnar se je udeleževal kongresov znanstveno fan-tastičnih pisateljev, delavcev vzgojne te-levizije, študiral in opazoval dinamiko Hollywooda in televizijskih študijev po vsej deželi, seznanjal se je s črnskim vprašanjem in z vprašanjem Indijancev in govoril vsak dan s številnimi novimi ljudmi o vseh mogočih problemih in po-javih sodobne Amerike. Pri tem pa se vendarle kot rdeča nit skozi vso knjigo pojavljajo vprašanja televizije, filma, radia in kulturnega življenja sploh, kar je razumljivo, saj je Grabnar kot slo-venski televizijski delavec odšel na štu-dijsko pot v Združene države. Zato je razumljivo, da nam skuša pojasnjevati predvsem vprašanja s področja kulture in umetnosti Združenih držav, zato bo naš bralec našel s tega področja največ odgovorov. Seveda pa bo bralec ugo-tovil, da razpravlja pisatelj o mnogih vprašanjih in se jih loteva zanimivo. O nekaterih sicer bolj površno, o drugih tehtneje, bolj seriozno in študijsko, toda vsekoli zanimivo. Tako bo knjiga, če-pprav je v prvi vrsti namenjena intelek-tualcem, dobrodošla tudi za manj izobra-ženega bralca, saj bo tako našel v knjigi marsikaj zase.

Potopisna knjiga nam v marsičem približa tujo deželo, zlasti če je dobro napisana. Kot že rečeno, Grabnarju ni šlo toliko za prikaz zunanjih vtisov in doživetij kot za prikaz lastnih spoznanj dežele in razmišljanj o svojih spoznanjih. Grabnar sicer tudi beleži svoje zunanje vtise, toda ti odstavki njegove knjige niso tako pomembni. Vsekakor so najpomembnejši tisti skorajda esejistično pisani odstavki, v katerih niza svoje misli o Ameriki. Ti esejistično pisani odstavki o pojavih v ameriški kulturi, poeziji, gledališču, filmu in televiziji, o političnih bojih in rasnem vprašanju so

tista odlika knjige, ki daje Grabnarjevemu pisanju originalen pečat. Zato nam bo knjiga Amerika za ekranom to deželo močno približala. Resda morda sem pa tja bralec le ne bo povsem zadovoljen, da bo morda občutil avtorjevo dolgo veznost kot nepotrebno razširjanje, da se morda z avtorjem ne bo strinjal. Toda konec koncev bo moral le priznati, da je to dobro, objektivno in stvarno napisana knjiga o Združenih državah, knjiga, ki nam bo lahko nadomestila celo študijska dela o tej svojevrstni deželi. In ker ima knjiga še vrsto originalnih fotografij, je še toliko bolj simpatična.

Louis Bromfield: Prišlo je deževje

Čeprav je Louis Bromfield vse prej kot meščan in po svoji miselnosti in nagnjenju kmet, predan naravi, živalim in zemlji, je vendar eno njegovih najbolj znanih del, roman *Prišlo je deževje*, posvečen drugemu svetu. Delo namreč govori o Indiji pred dvema, tremi desetletji, govori o njeni pokrajini, ljudeh, o njeni duši. In ker ta svojevrstna, lepa, a tudi strašna dežela, zaživi v knjigi v žarki, plastični podobi in v okviru izredno razgibane zgodbe, ki se dogaja v mestu Rančipuru, je razumljivo, da ta roman po svetu izredno bero. Če se družba bogatih evropskih priselencev v Indiji brezskrbno zabava in razpravlja o novih prišlekih, potem pa nenadoma pride monsum, da se v potresu in nallivu poruši jez in voda preplavi mesto, se podirajo palače in rušijo koče domačinov, po ulicah pa vreščijo opice in priplavajo krokodili, potem bralec res ne more zahtevati kaj več. Orientalске eksotike, evropske mondenosti, svojevrstne indijske pokrajine pa pestrosti zgodb in usod je toliko, da bralec, posebno če je povprečnega okusa, res ne more biti ravnodušen ob knjigi, ki njegovi domišljiji odkriva toliko tujega, neznanega sveta.

Zato nas res ne sme presenetiti, če je sedanja slovenska izdaja romana *Prišlo je deževje* že tretja izdaja tega slovitega dela, ki mu je povrh vsega ameriški film pripomogel k še večji popularnosti. Kljub izredni obširnosti teksta in kljub hibam je in še bo ta roman vedno deležen velikega zanimanja bralcev. Tudi naših. In tako je nova slovenska izdaja

upravičena. Sicer pa bo mogel vsak bralec priznati, da je Bromfield mojster. Ne samo v pripovedovanju izredno razgibanih zgodb, ne samo v spretnosti pisanja, temveč tudi v kompoziciji teksta in v mojstrski gradnji.

Roman *Prišlo je deževje* se dogaja v mestu Rančipuru, ko ob veliki pripeki evropski priselenci beže v gore, domačini pa umirajo zaradi suše in bolezni. V ta okvir napetega pričakovanja dežja postavi pisatelj junake svojega teksta; med njimi je osrednja osebnost Anglež Ransome, ki se je pred evropsko družbo umaknil v Indijo. Njegov prijatelj je indijski zdravnik Safka, idealist, in bi rad pomagal svojemu ljudstvu. Poleg njiju nastopa v romanu cela vrsta ljudi, protestantski pastor Smile, pa lord in lady Heston, gospa Simonova, njena hči Fern, pa maharani, ki je odlična vladarica, iskrena pa spet skrivnostna, prava poosebljena Indija. Pisatelj nas postavi v to pisano družbo, ki se zabava, ko pride monsum, ko se podre jez in voda poplavi mesto. Strašna povodenj je huda preizkušnja, ki pa prečisti ozračje, pokrajino in ljudi. Mnogi postanejo žrtev poplave in bolezni, tisti, ki ostanejo, pa so po monsumskem deževju kot očiščeni in prerojeni.

Vsakemu bralcu bo predvsem izredno razgibana zgodba pomenila bisto romana. Kdor o knjigi razmišlja, pa bo lahko pisatelju očital, da je v svoji pripovedi vendarle ostal na pol poti. Res je, da bo vsak bralec spoznal košček Indije in njenega življenja, toda indijskega ljudstva iz te knjige ne bo spoznal. Upra-

Božidar Jakac: Sledovi okupatorja, 1944, črna kreda

vičeno bo torej pisatelju zameril, da je ostal predvsem pri opisovanju evropske družbe priseljencev. Kolikor se pisatelj dotika indijskih ljudi, gre bolj za ljudi višjih kast, ne pa za preproste. Toda pri tem pa smemo pisatelju vseeno šteti v dobro, da je z izredno ostro kritično noto prikazal življenje priseljencev, ljudi, ki jim je zabava poglavitna in jim je življenja izven okvira njihove družbe pravzaprav malo mar. Razen tega je Rančipur majhno mesto, kjer se ljudje poznajo med seboj, opravljajo drug drugega, spletkarijo, lažejo in po malem drug drugega tudi sleparijo. Bromfield to clochmerlsko gnezdo razgalja in rahlo smeši. Na drugi strani pa vendarle prikazuje tudi izredno zaostalost Indije in tako odkriva slabosti angleškega upravljanja dežele, ki ji tuja okupacija seveda

ni prinesla dosti drugega kot izkoriščanje.

Prišlo je deževje je torej predvsem mojstrsko napisan roman z izredno zanimivo zgodbo, roman, ki nam približa košček Indije in ljudi v njej v polpretekli dobi. Čeprav se skoraj ne dotika indijskega ljudstva in se omejuje le na življenja priseljencev, je vendar to tudi družbeno kritičen tekst, ki nam za blaginjo evropskih ljudi odkriva težke probleme zaostale dežele. Zaradi odlik, s katerimi je ta roman napisan, pa je seveda za vsakega bralca izredno privlačen.

Slovensko izdajo romana Prišlo je deževje je oskrbela mariborska založba Obzorja, prevedla pa ga je Mira Pucova. Uroš Vagaja je znal knjigi dati tudi ustrezno opremo.

S. R.

Edita Morris: Cvetje iz Hirošime

»Poglejte Fumio, sam ne vem, kako naj vam povem,« začne. (Namreč Američan, ki se mudi v Hirošimi in se pogovarja s smrtno bolnim Japoncem Fumiom, žrtvijo atomske bombe.) »Ne znam se kaj prida izražati. Vendar bi se vam rad zahvalil — hočem reči, zahvalil za vse, kar zdaj trpite. Poglejte, zaradi vas sem spoznal pomen Hirošime, in to je večini ljudi pridržano. Sam bom zdaj povedal — nekaterim. To je pa tudi vse, kar morem storiti — odpiral bom ljudem oči.«

In tudi roman *Cvetje iz Hirošime* ima predvsem namen odpirati ljudem oči. Da se bodo pridružili pisateljici Editi Morrisovi, po rodu Švedinji, ki je napisala ta roman, katerega slovenski prevod smo dobili tudi v slovenščini (izdala založba Obzorja v Mariboru, prevedel Janko Moder, opremil Bronislav Fajon) in njenemu pozivu k razumu: Nikoli več Hirošime.

Na temo Hirošime, atomske bombe in njenih žrtev je bilo napisanih že več literarnih del. Roman *Cvetje iz Hirošime* je samo eno izmed njih, morda tudi ne najboljše med njimi. Zato pa je sicer preprost tekst, ki je izšel že leta 1959 in dosegel že nad petdeset izdaj v več kot tridesetih jezikih, toliko bolj pretresljiv v svoji preprosti obtožbi. Po romanu je bil posnet tudi film, sicer pa je dobil še več priznanj. Ob dvajsetletnici hirošimske tragedije je pisateljica napisala še nov roman *Seme Hirošime*, ki je prav tako izšel že v mnogih jezikih in ki skupaj s prvim opozarja in obtožuje. Pisateljica pa si je skupaj s svojim možem, ameriškim pisateljem Irom Morrisom pridobila še drugih zaslug, saj je sodelovala pri ustanovitvi »hirošimskega doma«, zavetišča za preživle žrtve, pri čemer je bila deležna podpore največjih ustanov in znamenitih osebnosti z vsega sveta. Zato roman ni tako važen kot literarna stvaritev, temveč kot prispevek k boju zoper atomsko orožje.

V romanu *Cvetje iz Hirošime* pripoveduje pisateljica o japonski družini, ki sprejme na stanovanje mladega Američana, trgovskega predstavnika. Ta mladi mož spozna japonski dom, japonske navade, vse lepe strani japonskega družbenega življenja, obenem pa je neposredna priča velike tragedije. Fumio, mož glavne osebe, je med vojno prišel od vojakov na dopust prav na dan, ko je na Hirošimo padla atomska bomba. Od takrat je po malem bolehal in hiral,

prav zdaj pa je doživel močan napad na izletu z avtomobilom in je po dveh tednih hiranja v bolnišnici umrl. Gospodinja sestra, ki je prav tako preživela atomski napad, pa pri obisku zdravnika, ta vodi v bolnišnici oddelek za žrtve radijacije, spozna posledice sevanja. Spozna, da bodo morda njeni otroci ali pa šele otroci v naslednjih generacijah spački. In tako se odreče ljubljenu fantu, kajti mož, ki ga ljubi, ima pravico do zdravih otrok. Zato si izbere »hirošimsko rešitev«, samomor, kot so si ga že izbrali mnogi drugi, ki jih je prizadela atomska bomba.

Ce ocenjujemo roman *Cvetje iz Hirošime* kot literarno stvaritev, lahko ugotovimo, da je ta sicer kratek pripovedni tekst preprosta stvaritev. Med vsemi osebami, ki nastopajo, ni pravzaprav nobenega konflikta, vsaj ne na zunanji. V resnici tudi že vnaprej vemo, kaj se bo zgodilo, in tragedijo pričakujemo. Zunanje dogajanje je torej sila preprosto in skopo. Zato pa je toliko večja notranja tragedija, ki jo preživlja japonska žena kot žena in sestra, saj toliko let po napadu atomske bombe izgubi moža in sestro. Prav v tem opisu notranje tragedije te žene, katere usoda predstavlja osrednjo zgodbo kratkega teksta, je bistvo romana. Je pa pripoved o vsem tem, čeprav sila preprosta in podana s skupimi izraznimi sredstvi, psihološko prepričljiva in tako močna, da bralca resnično pretrese. Pripovedi je dodan še opis nekaterih japonskih običajev, kar bralca še toliko bolj pritegne k branju. Zgodbo pripoveduje japonska žena iz Hirošime, zato je toliko bolj neposredna.

Zgodba sama ni bistvo tega romana. Na preprostem življenjskem primeru je pisateljica samó pokazala na grozotne posledice atomske vojne, posledice, ki se pojavljajo še toliko let po atomskem napadu in groze, da bodo vplivale še na prihodnje rodove. Zato je njena knjiga en sam protest zoper strahote vojne, zlasti vojne z atomskim orožjem. In kot tak protest moramo to knjigo tudi obravnavati, jo ocenjevati in izreči pisateljici vse priznanje. Priznati moramo namreč, da je ta protest, čeprav morda umetniško manj zrel, učinkovit in tak, da seže ne samo do srca, temveč do razuma vsakega bralca. Osnovna ideja, ki je pisateljico vodila pri pisanju tega romana, je pri tem tako plemenita, da odtehta vse njegove šibke strani. Zato moramo ta tekst samo sprejeti S. R.

Vito Globočnik: Talci, 1945, linorez (list iz mape »Herrenvolk«)

Revolucija in umetnost

Čeprav stari rek pravi, da med vojno muze molče, ne moremo reči, da ga lahko prisvojimo tudi za ustvarjanje umetnikov med narodnoosvobodilnim bojem. Tedaj so se namreč te spremenile v najplemenitejše in uspešno orožje proti okupatorju in domačim izdajalcem in enakovredno z vsemi ostalimi načini bile in dobojevale boj proti zatiranju, krivicam, nasilju, skratka vsem grozotnim dejanjem, ki spremljajo vojno. Tudi umetniki so bolj ali manj doživljali vse strahote vojne, splošnemu ogorčenju in odporu se je tako pridružila še osebna prizadetost, ki je rodila enkratna, globoko občutena, pretresljiva dela, kakršnih kronika vojnih dni po navadi ne pozna.

Številnim likovnim umetnikom in samoukom se imamo zahvaliti, da se je ohranila bogata in dragocena zbirka medvojnih del, ki je v večini shranjena v Muzeju ljudske revolucije. Če prištejemo k delom iz partizanov in ilegale še dela iz zaporov, koncentracijskih taborišč in vojnega ujetništva, presegajo vsa skupaj število 7000, da sploh ne govorimo o povojnih delih na to temo. Z medvojnimi deli je zastopana večina predvojnih članov Društva likovnih umetnikov Slovenije in poleg njih še vrsta novih, dotlej neznanih imen likovnih umetnikov, ki jim je šele revolucija utrla pot v svet umetniškega ustvarjanja. Je kar 55 avtorjev, če ne upoštevamo še vrste samoukov.

Ne bi posebej poudarjali, kolikšnega pomena so ta dela, kakšne naloge so opravljala, v kakšnih razmerah so nastajala. Dovolj je, če povemo, da je z njimi ohranjena ne le najrazličnejša in najpestrejša likovna dokumentacija tega velikega obdobja naše zgodovine med 1941—1945 letom, ki marsikdaj celo nadomestuje manjkajoči fotografski ali ostali dokumentacijski material, temveč je pogosto povezana tudi z edinstvenim umetniškim pričevanjem. Prav tako ne bi govorili o nadvse pomembni propagandni dejavnosti naših likovnikov, o ilustracijah partizanskega tiska, stenskih časopisih, posameznih linorezih ali ma-

pah, letakih, lepakih, dekoracijah dvoran ob zasedanjih in njenih vplivih na zavest in borbenost borcev, po svoje pa tudi na okupatorje in domače izdajalce. Znano je, da so dela nastajala v najbolj nemogočih razmerah, bodisi v ilegali, v partizanskih enotah, delno tudi na osvobojenem ozemlju ter ob pomanjkanju ustreznega materiala, včasih celo najosnovnejšega. Nič pa ni moglo preprečiti umetnikov, da si ne bi bili zabeležili motivov, ki so jih doživljali, opazovali in s tem zadostili svojim notranjim izpovednim potrebam in obsodbam. S svojo neverjetno iznajdljivostjo so vedno in povsod našli izhod. Če niso mogli svojega dela opravljati kot nekdaj v ateljeju — v miru, ob številnih študijah, ob uporabi najrazličnejših in najprezentativnejših tehnik, so to tedaj delali svojstveno, preprosto. Atelje je zamenjal gozd, baraka, bunker, motivov je bilo na pretek in so se pogosto tako bliskovito vrstili, da jih ni mogel vseh niti zabeležiti, kaj šele študijsko obdelovati. Navadno je uporabil le kos papirja, skicirko ter svinčnik, kredo, oglje, tuš, pač najprimernejši pribor, ki ga je lahko ob premikih stlačil v nahrbtnik ali skril v bunker. Za reproduktivno grafiko pa je imel boljše, vendar še malo ne prave možnosti v partizanskih tiskarnah in drugod. Včasih si je moral celo sam narediti primerno orodje.

Preveč bi bilo naštevati vrsto avtorjev, ki nam je ohranila številna kvalitetna dela, kljub temu da jim jih je ogromno propadlo v tem nemirnem času. Omenimo naj le važnejše skupine! Posebno razvita je bila grafika, odtod udomačen naziv partizanska grafika tudi za dela v drugih, sicer bolj redkih tehnikah, ter za dela, nastala v medvojnem času nasploh. Nekateri avtorji so po nekaj svojih najboljših del združili v cikle — mape, ki so izšle že med vojno ali tik po njej, čeprav se zdi skoraj neverjetno. Številne so nadalje ilustracije bogatega partizanskega tiska, in to vse od prvih začetkov v letu 1941, od dela v ilegali do organiziranega dela na osvobojenem

ozemlju, da sploh ne omenjamo osebnih izpovedi umetnikov. Tudi v risbah so nam avtorji ohranili dela neprecenljive vrednosti. Lahko trdimo, da so vsi avtorji, razen tistih, ki so v revoluciji žrtvovali življenja in jim ni bilo dano ustvarjati po svojih močeh in sposobnostih, prispevali svoj delež ter pripomogli, da je doba NOB dokumentirana časovno in snovno tudi z likovnega področja od vseh strani.

To pa predvsem zaradi odziva likovnih umetnikov v obrambo domovine. Nekaj najpomembnejših se je priključilo NOB že v letu 1941, še več 1942. Nekateri so sodelovali pri ilegalnem delu v mestih, drugi so bili v okupatorjevih zaporih in taboriščih, nekaj pa jih je odšlo v partizane. Ilegalno delo likovnih umetnikov je bilo do kapitulacije Italije še skromno, porajalo se je v sodelovanju z delom arhitektov. Prvi grafični dokumenti so zato predvsem le propagandni dodatki tiska, razširjeni v skromnih reprodukcijah tehnikah. Šele partizanski tisk osvobojenega ozemlja je dal umetnikom možnost za osebno izpoved in so med drugim lahko nastajala tudi kvalitetnejša dela v grafičnih tehnikah.

Važno prelomnico za razvoj partizanske grafike pomeni kapitulacija Italije. Tik pred kapitulacijo in po njej je prišlo na poziv Osvobodilne fronte v partizane še mnogo umetnikov, med njimi tudi večina iz italijanskih koncentracijskih taborišč. Razvila se je živahna kul-

turna dejavnost. Na pobudo B. Kidriča so pričeli tiskati umetniško izdelane letake, lepake, mape v popolni tehnični izvedbi ter sistematično ilustrirati partizanski tisk. Z razvojem tehnik in tiskarn so se pojavile potrebe po stalnih ilustratorjih za opremo tiska. V ta namen so pritegnili mnogo umetnikov, predvsem mlajših. Večina opreme je nastala v grafičnem ateljeju Centralne tehnike KPS, kjer se je kasneje zbala skoraj vsa mlada generacija umetnikov. N. Pirnat je za to celo kratek čas vodil Partizansko akademijo. Višek umetniškega delovanja pa je bil v slikarski sekciji GŠ in v prosvetnem odseku SNOS. Ta dva sta izdala vrsto važnih okrožnic in odlokov, ki so usmerjali kulturno delo tedaj in ustvarili že takrat podlago za to dejavnost po osvoboditvi. Naj omenimo samo načrte priznanih umetnikov za ustanovitev Akademije likovnih umetnosti, Umetniške zadruge in drugih institucij. Svoj najpomembnejši delež pa so likovniki prispevali z razstavami.

Po vsem tem sledi, da je kljub nemočim razmeram, v katerih je partizanska grafika nastajala, nadvse častno opravila svoje poslanstvo. Nastala so dela, ki so obogatila našo likovno zakladnico s kvalitetnimi umetninami, kakršnih ne najdemo v naši preteklosti, in sicer sploh.

V tej številki objavljamo po eno delo umetnikov-partizanov, zastopanih v izboru slovenske partizanske grafike in risb, ki je nedavno izšel pod naslovom *Revolucija in umetnost*.

M E D R E V I J A M I

CAHIERS DU COMMUNISME. Stev. 5—6 (maj—junij) 1966. Cahiers du Communisme, teoretično glasilo KP Francije je z januar-sko številko 1966 stopilo v 42. letnik izhajanja. Ob obravnavanju problemov, ki se tičejo KP in njenega odnosa z drugimi partijami in organizacijami, objavlja ta časopis tudi vrsto teoretičnih člankov in razprav, ki bi bile lahko zanimive tudi za našo javnost.

Letošnje leto je v znamenju prizadevanj KP Francije, da naveže boljše odnose in pritegne katoliške množice ter intelektualce, na katere je bil do zdaj vpliv KP precej slab. Na teoretičnem področju je spremljalo to akcijo proučevanje stališč partije do religije in svobode znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. Dvojna številka 6—7

Cahiers du Communisme objavlja zelo zanimive razprave najuglednejših partijskih teoretikov o vprašanjih, ki so bila na dnevnem redu sestanka CK KP od 11. do 13. marca letos.

Uvodoma je objavljena razprava Rogera Garaoudya pod naslovom »Dogmatizem, pluralizem in problemi religije«. Izhajajoč iz dejstva, da je imela KPF važno vlogo v političnem življenju dežele, ugotavlja Garaoudy, da KPF ni dosegla ustreznega vpliva na intelektualce.

Dober del vzrokov za to leži po mnenju Garaoudya v dogmatskem stališču partije do intelektualcev — nemarksistov, katerega bistvo je bilo v zavračanju tega, da bi sprejeli razpravo z njihovim pojmovanjem, pod geslom, da so ta stališča ideološko izkrivlje-

na, medtem ko je partija nasprotno pri »viri same resnice« in so zato njena stališča čista znanost. »Takšno stališče.« pravi Garaoudy, »je povzročilo precej zla komunističnemu gibanju v celoti: objektivno z zaviranjem napredka na raznih področjih od kemije do slikarstva in subjektivno, s tem da je odbijalo od nas milijone dobronamer- nih intelektualcev in tako dovoljevalo so- vražniku, da nam je nadel takšen obraz, kakršnega želi, da imamo.« Takšna stališča partije iz preteklosti so dogmatska iluzija in pretenzija govoriti o stvarih absolutno resnico, kar je v bistvu tuje marksističnemu materializmu. Takšne dogmatske iluzije za- nemarjajo aktivni moment zavesti, ki sta mu Marx in Engels pripisovala velik pomen.

Po Garaoudyjevem mnenju se vse dog- matične interpretacije marksizma začenjajo s podcenjevanjem Kantove, Fichtejeve in Heglove dediščine in s povratkom k Feuer- bachu, Diderotu in Spinozi.

Marksistični materializem, nadaljuje Ga- raoudy, je kritična filozofija, saj nikoli ne pozablja, da vse, kar jaz povem o stvareh, sem to jaz, ki govorim, in nam kot mate- rialistom prepoveduje iluzijo identificirati naš model sveta z resničnostjo. Materiali- stična dialektika je različna od vseh prejš- njih oblik materializma, ker se zaveda dia- lektičnega odnosa med absolutno in rela- tivno resnico. Največje zablode in nerazu- mevanja — glede književnosti in umetnosti, poudarja Garaoudy, izhajajo iz dogmatične in mehanistične koncepcije zgodovinskega materializma. Zato so v marksistični etiki tudi nastale naslednje tri vrste zablod:

1. Prva zabloda je koncepcija, po kateri mora biti v dekadentnem ekonomskem si- stemu dekadentno tudi umetniško ustvar- janje.

2. Se bolj splošna zabloda je v pojmo- vanju, da je umetnost samo ideološka nad- gradnja, preprost refleks ekonomske res- ničnosti, ne upošteva njeno relativno samostojnost. Marx je podčrtal, pravi Ga- raoudy, da je lahko pojasniti zgodovinsko zvezo med Sofoklejevimi tragedijami in pa družbenim sistemom, v katerem so nastale, da pa je prav tako treba pojasniti, zakaj pomenijo danes, v povsem različnem dru- žbenem sistemu, Sofoklejeve tragedije estet- ski užitek in delujejo kot nedosegljiv model.

3. Tretja zabloda, pravi Garaoudy, je v pojasnjevanju obstoja vrednosti umetniške- ga dela v raznih družbenih sistemih, s tem da je umetnost ena oblika spoznanja. Ome- jevanje umetnosti samo na obliko spozna- nja pomeni ponovno zanikati posebnost umetnosti. Ni dovolj reči, kot Hegel, da je umetnost posebna oblika spoznanja, ker ni točno, da nas umetnost uči s slikami tisto, kar nas filozofija in zgodovina uči s teo-

retičnimi koncepti. Ne morem, nadaljuje Garaoudy, »prevesti« Don Kihota, Hamleta, sliko, pesem ali skladbo v koncepte. Bistvo umetniškega dela je v tem, da je le-to ne- izčrpno v objektu in izrazu. Objekt umet- nosti je človek kot aktivno ustvarjalno bitje. Cezanova mrtva narava — pravi Ga- raoudy — nam daje občutek ravnotežja, ki toliko da ni izginilo, in ta svet, zreduciran na mizo, krožnik in tri jabolka, se, tako je videti, drži na robu katastrofe samo z ustvarjalnim delom človeka, umetniško kompozicijo. To je plastični izraz te neiz- črpane resnice, da stvarnost ni nekaj danega, temveč tudi namen, ki ga je treba doseči. Delo je prebujanje odgovornosti — spomi- njanje tega, kaj je človek: odgovoren krea- tor.

Umetniški izraz je ozko povezan s svo- jim objektom in je prav tako neizčrpen. Umetnost je, pravi Garaoudy, spoznanje, toda specifično spoznanje zaradi svojega objekta in zaradi svojega izraza: spoznanje človeka o svojih ustvarjalnih močeh, izra- ženo z neizčrpnim jezikom poezije.

Za svobodo umetniškega ustvarjanja, stvarnosti ne smemo definirati enkrat za vselej, dogmatsko. Kreativnost umetniškega ustvarjanja napeljuje ne samo v via fakti priznanje, temveč želi plodni pluralizem sti- lov in šol. Partija ne more odločiti o tem, kaj je lepo in kaj ni, toda to ne pomeni, da ne more zavzeti političnega stališča do del, ki imajo politični smisel. Do komuni- stičnih umetnikov, pravi Garaoudy, ima KPF iste dolžnosti kot do drugih članov.

Te so:

— da jih nauči odkriti osnovno nalogo naše dobe, ki je prehod kapitalizma v socia- lizem;

— da jim pokaže osnovni cilj: komu- nizem;

— da jim pomaga priti do zavesti o od- govornosti v tem zgodovinskem razvoju.

Partija ne sme zahtevati več od tega in se vtikati v izrazna sredstva, ki jih upo- rablja ustvarjalec. Realizem, ki ga mora Partija zahtevati od ustvarjalca, to je za- vest o odgovornem odnosu do realnosti, ki se rojeva in ki se razvija, z drugimi bese- dami, realizem je odnos do stvarnosti, ne metoda.

V obravnavanju religioznih vprašanj Ga- raoudy ugotavlja, da sta imela posploševa- nje in dogmatizem komunistov tudi na tem področju hude posledice. Sam Marx, pravi Garaoudy, za razliko od ateizma XVII. sto- letja, ni gledal na religijo samo kot na zgodbo, nastalo zaradi neznanja ljudstva in prevare svečenštva. Iz takšne koncepcije namreč izhajajo slepila, da je dovolj pri- praviti znanstveno propagando in odpraviti duhovnike, pa bo izginila tudi religija. Mar-

xova in Engelsova vsebinska koncepcija religije, nadaljuje Garaoudy, je mnogo globlja in mnogo bolj kompleksna, sodobna znanstvena odkritja pa so potrdila pravilnosti njenih analiz. Marx in Engels sta tudi pokazala, katerim človeškim potrebam ustreza religija: je, parafrazira Garaoudy Marxa, prvič, izraz resnične nemoči človeka in, drugič, protest proti tej nemoči.

Kot izraz nemoči se je religija pojavljala, da je pojasnjevala in potrjevala obstoječi režim. V tej lastnosti so religijo uporabljali za orožje dominacije, saj so z njo prepričali množice, da je obstoječa ureditev dana od boga. V tem smislu, pravi Garaoudy, je Marx dejal: »Religija je opij naroda.«

Zaradi protesta pa je religija ne le ideologija, ne le pojasnjevanje slabosti in nesreče, temveč tudi iskanje izhoda, ne samo način mišljenja, temveč tudi način akcije. V tem smislu, nadaljuje Garaoudy, je Engels govoril o prvobitnem krščanstvu kot o »revolucionarnem elementu« in poudarjal, da so v suženjskem sistemu krščanske množice zaradi težkega položaja sanjale o Apokalipsi, to je o destruktivji obstoječega načina proizvodnje. Iz tega seveda ni treba sklepati, da je bila religija v zgodovini revolucionarna sila, saj revolucionarno stališče ni spontano stališče in v tem je treba iskati razliko med krščansko in marksistično revolucionarnostjo.

Zelo važno je, opozarja Garaoudy, da ne gledamo na religijo splošno, metafizično, temveč materialistično in zgodovinsko od obdobja do obdobja. Teza, po kateri je religija v vseh zgodovinskih obdobjih odvrčala ljudi od boja, je v očitnem nasprotju z zgodovinsko resnico. Kdaj pa kdaj je bila religija zares instrument zasluževanja, toda kdaj pa kdaj je imela pozitivno vlogo, braneč nacionalno neodvisnost in organizirajoč »svete vojne« proti agresorjem. Precej ovir za kompleksno spoznanje religije pri aktivistih KP pomeni tudi to, da so teoretična pojmovanja v Heinechinovi knjigi Izvor religije, ki je še vedno osnovna literatura o tem vprašanju za pripadnike KPF, zastarela iz naslednjih vzrokov:

— V njej je naglašen ekonomski determinizem in zanemarjena vloga nadgradnje in originalnosti krščanstva. Krščanstvu tudi ni priznana nobena napredna vloga.

— Politično gledano, napisana je bila v letih 1933-1935, v času, ko so komunisti zavračali vsako sporazumevanje s katoliki in sodelovanje, ki ga KPF skuša danes navezati z njimi, je popolnoma tuje njenemu duhu.

— Znanstveno je zastarela, saj so leta 1947 našli »Rokopise z Mrtvega morja«, ki dajejo nove elemente za analizo krščanstva.

Pokojni Maurice Thorez se je po mnenju Garaoudyja prvi v mednarodnem komunističnem gibanju boril proti osiromašenju marksistične koncepcije religije. Kot potrditev tega navaja Garaoudy neko Thorezovo poročilo iz leta 1947, v katerem pravi: »Filozofski materializem komunistov je daleč od vsake religiozne vere katolikov. Čeprav pa so si nasprotni po svojih doktrinarnih koncepcijah, je mogoče ugotoviti tako pri enih kot pri drugih isti plemeniti žar in željo, da odgovore na tisočletne aspiracije človeka za boljšim življenjem.«

Kompleksno proučevanje krščanstva in prizadevanja, da bi z dialogom dosegli sporazume s katoliškimi množicami v Franciji za uresničitev demokratičnih ciljev, je treba nadaljevati v interesu same KPF. Spremembe, ki so nastale v katoliški doktrini in v zavesti katoliških množic, bodo samo olajšale ta prizadevanja.

Toda kljub ugodnim možnostim za ta razgovor, poudarja Garaoudy, se ga mora KPF lotiti previdno, upošteva, da:

— dialog ni sam sebi namen, temveč sredstvo, s katerim je treba doseči sporazum o skupni akciji;

— dialoga ni treba idealizirati in pozabiti, da gibanje za sporazumevanje s komunisti med katoliškimi množicami v Franciji še nima večine;

— ni si treba utvarjati, da je mogoče doseči trdno sodelovanje brez jasno določenih lastnih stališč.

Te koncepcije Garaoudyja o svobodi znanstvenega in umetniškega ustvarjanja in oceni religije, ki precej odstopajo od prejšnjih stališč KPF, je kritiziral Lucien Seve, eden najuglednejših teoretikov KPF tudi na tem zasedanju. Po njegovem mnenju lahko Garaoudyjevo kompleksno pojmovanje religije s prepoudarjenim humanizmom in humanističnim elementom v njej povzroča dvome, tako glede humanizma kot glede religije.

Garaoudy je, nadaljuje Seve, v svojih analizah uporabljal neki Marxov citat iz Židovskega vprašanja v napačnem prepričanju, da je Marx z njim želel poudariti dejstvo, da v krščanstvu obstoji »človeško bistvo (fonds humain) v smislu človeške zapaščine, človeške dediščine, ki jo je treba izkoristiti. Marx pa je, poudarja Seve, samo želel povedati, da krščanstvo počiva na človeški podlagi (fondement humaine), to je zemeljski, materialni, ki jo je za tisti čas Marx definiral kot buržoazno družbo. Ker pa je ta družba osnova, na kateri raste religija, oblika alienacije, se človek ne more emancipirati, dokler ne odpravi obstoječe, buržoazne družbe. Potemtakem, zaključuje Seve, ne gre za človeško dediščino, ki bi jo bilo treba uporabiti, temveč za svet,

ki ga je treba spremeniti. Seveda to nikakor ne pomeni, pravi Seve, da marksizem negira obstoj krščanskega humanizma. Marksizem prav tako ne trdi, da mora imeti vsaka misel, ki ima religiozno obliko, nazadnjaško vsebino. Toda varovati se je treba, da bi od pravilnega pojmovanja, po katerem ima lahko tudi napredna ideja religiozno obliko, skrenili na napačno stališče, po katerem ima religiozna oblika kot taka nujno napredno, humano bistvo. Kako bi mogli iz takšne perspektive razumeti, da je religija v določenih okoliščinah reakcionarna? Garaoudy, pravi Seve, pogosto citira Mauricea Thoreza, pri tem pa pozablja, da je ta na devetem kongresu KP Francije sprejel definicijo »religija je opij naroda«. Res tudi Garaoudy, nadaljuje Seve, priznava, da je religija lahko kdaj pa kdaj opij naroda, kdaj pa kdaj gibalo. Ta koncepcija »kdaj pa kdaj... kdaj pa kdaj« je po mnenju Sevea mehanistična in mnogo pravilnejše je reči, da ima religija vedno nedoločno naravo, celo kontradiktorno, podrejeno zgodovinskim variacijam. Njen upor proti obstoječemu stanju je vedno izkrivljen in nerealen, zato nenevaren za vladajoči sistem. Na vse to je, meni Seve, Garaoudy pozabil, ko je v svoji knjigi »Od anaterne do dialoga«, izšli 1965, napisal, da krščanstvo stimulira zgodovinsko ustvarjalnost. Seve je prav tako kritiziral Garaoudyjevo pojmovanje, objavljeno v tej knjigi, po katerem »religije ne more vzeti kot alienacijo; alienacija je v odgovorih, ne pa v vprašanjih« in »marksizem zastavlja enaka vprašanja kot krščanstvo«. Seve meni, da je to stališče napačno, ker se neznane stvari in špekulativni značaj krščanstva ne manifestira samo v odgovorih, temveč tudi v vprašanjih. Kot potrdilo tega navaja Seve Marxovo mnenje iz Rokopisa iz 1844, po katerem je vprašanje o nastanku sveta, kot ga postavljajo teologi, mistificirano. »Samo vprašanje — citira Seve Marxa — je proizvod abstrakcije.«

V dialogu s kristjani, za katerega se zavzema tudi Seve, se morajo komunisti izogibati vsaki nedoločenosti v svojih stališčih, ki bi jo povzročila potreba po sodelovanju s katoliškimi množicami; reči morajo »popu pop in bobu bob« in samo tako bo sodelovanje med katoliki in komunisti ob vseh razlikah, ki so med njimi, uspešno in v obojestransko korist.

x x x

V tej dvojni številki objavlja časopis *Cahiers du Communisme* tudi zanimivo razpravo Guya Besseja »Komunizem, kultura in dialog, Jeana Canapa Teoretični cilji naše Partije in Jacquesa Rouxa Znanost, dialog in akcija.

Vladimir Goati

MUNDO OBRERO št. 17-21, 1966. Politični boj za izvolitev predstavnikov delavskih komisij v uradne sindikate je končan. Španski delavci so prvič po uvedbi diktature javno uveljavili svoja hotenja in primorali vladajoče kroge, da prisluhnejo njihovim zahtevam.

Španski ilegalni tisk, ki je aktivno sodeloval v volilni kampanji, poudarja politični pomen sedanjih volitev, na katerih so delavci ne glede na politično pripadnost, versko prepričanje in propagando tako anarhistov kakor tudi falangistične desnice naj volitve ignorirajo, dokazali svojo razredno zavest in enotnost.

Oktobrska številka glasila CK KP Španije je skoraj docela posvečena izidom volitev v pomembnih industrijskih okrajih. Časopis piše, da je bila zmaga kandidatov, ki so jih imenovala delavske komisije, kljub represalijam (odpusti, minimalne mezde itd.) nadvse prepričljiva, saj se je gibala od 50 do 100 odstotkov glasov. Poraz uradnih kandidatov je moral priznati celo frankistični tisk, ko je zabeležil, da so v podjetjih zamenjali vse sindikalno vodstvo. Vendar delavskih zaupnikov ne čaka lahka naloga. Uresničiti bodo morali program delavskih komisij, ki vsebuje zahteve o 250 pezetah minimalne mezde, plačnem letnem dopustu, socialnem zavarovanju, enotnem, neodvisnem, razrednem sindikatu in pravici na stavko. Toda kljub težavam, ki čakajo njihove predstavnike, so španski delavci prepričani, da bodo ljudje, ki so jih izvolili iz svoje sredine, resnično branili njihove koristi.

Problem sindikatov je pereč tudi v visokem šolstvu. Študentje se namreč niso odpovedali svojim zahtevam o ustanovitvi enotnega, demokratičnega sindikata in razveljavljenju sankcij proti profesorjem in študentom, ki so sodelovali v študentskem gibanju za neodvisnost univerz, samoupravljanju študentskih skladov, pravično podeljevanje štipendij itd. Posebno je močna opozicija na barcelonski univerzi, kjer je bilo lani odpuščenih 70 profesorjev in več študentov zaradi simpatije oziroma neposrednega sodelovanja v gibanju. Tudi letos je bilo čutiti precejšnjo napetost zlasti na slovesnostih, ki so bile ob začetku šolskega leta na barcelonski in granadski univerzi, saj so se jih udeležili vsi mogoči povablenci — razen študentov. Dejstvo je vsekakor vredno zanimanja, zlasti če upoštevamo, da med španskimi študenti ni niti enega odstotka delavskih otrok.

Poleg sindikalnih problemov obravnava »Mundo obrero« tudi osnutek referendum o prihodnjem statusu Španije. Časopis ugotavlja, da se je španski tisk naveličal v

neskončnost razpravljati o petih ali šestih možnih variantah monarhije in se je sedaj lotil teme o referendumu, glede katerega pa prav tako ni največjega soglasja. »Madrid«, glasilo »Opus Dei«, Informaciones, ki v okviru frankizma zastopa skrajno monarhistično desnico, »Ya«, glasilo frankističnega klerikalnega sektorja, »La Voz de Asturias«, »El Correo Catalán« in drugi časopisi pod to ali ono pretvezo izražajo pomisleke zoper referendum. »Mundo obrero« navaja pogoje, ki bi bili po mišljenju ugledne španske revije »Cuadernos para el Diálogo« potrebni, da bi mogli izvesti referendum. Vendar pa omenjeni pogoji ne morejo biti uresničeni, dokler v Španiji ne bo popolne politične svobode in dokler ne bo dovoljeno delovanje vseh strank, ki so dejansko v tej deželi. Zato je v sedanjih razmerah vsak projekt referenduma — zametovanje Špancev — piše list na koncu svojega uvodnika.

Članek Marcosa Ane »Kaj pa sedaj?« je posvečen sodni razpravi proti frankističnemu »pistolerosu« Manuelu Fernandezu Martinu, ki je pred leti obsodil na smrt Juliana Grimaua. Človek, ki sploh ni bil sodnik, je izrekal obsodbe (če bi seštel leta ječe, na katero je obsojal ljudi, bi znesla več tisočletij!) in bil kriv smrti mnogih obsojencev. Ker si je neupravičeno lastil sodniške pravice, je bil obsojen na 18 mesecev zapore. Marcos Ana priznava, da je bil v španskem sodstvu s tem sicer narejen plah korak naprej, vendar se zgraža nad tem, da je bil zločinec obsojen na tako nizko kazen. Obenem pa Ana, ki je bil dolga leta sam jetnik španskih zaporov, zahteva, naj revidirajo vse obsodbe, ki jih je izrekel Fernandez Martin. Članek se konča s pozivom, da je treba eliminirati duha državljske vojne, ki je še vedno pričujoč v španskem uradnem življenju.

Glasilo CK KP Španije je več kot tretjino 19. številke posvetilo vprašanju »velike kitajske kulturne revolucije«. Časopis z obžalovanjem ugotavlja, da »rdeča garda« s svojimi akcijami dela hudo sramoto komunizmu. Tako imenovana »kulturna revolucija« postavlja na glavo vse pojme, ki smo jih dobili od klasikov marksizma, — piše časopis. — Na 11. zasedanju CK KP Kitajske so sprejeli absurdne sklepe, od katerih ni pričakovati zvišanja, temveč znižanja znanstvene stopnje izobraževanja in so bolj korak nazaj kot pa »revolucija«. Časopis se zgraža, ker so razglasili Balzaca, Tolstojca, Stendhala in Shakespeara za revizioniste in prepovedali Bacha, Mozarta, Beethovna in Čajkovskega kot predstavnike »buržuazne kulture«. Niti človeška niti marksistična kultura se ne začeta in kon-

čata z Maom, medtem pa na Kitajskem zaradi pomanjkanja papirja ustavljajo časopise in revije, da bi mogli izdati 35 milijonov zbirke Maovih izbranih del. Dogodki na Kitajskem so po mnenju časopisa nihilizem in ksenofobija, ki prehajata v vandalizem. Časopis se vprašuje, kako je mogoče, da bi v socialistični deželi, ki ji vlada komunistična partija, bilo potrebno pocestno razgrajanje za ostvareitev kulturne revolucije? Po mnenju časopisa je v pekinških izjavah več protisovjetizma kot protiimperializma. Peking namerava organizirati protiimperialistično fronto brez Sovjetske zveze in tako imenovanih »revizionistov«, to pa praktično že vnaprej onemogoča ustanovitev take fronte. V poročilu 11. zasedanja CK KP Kitajske o položaju v Vietnamu je o ameriškem imperializmu govor v dveh vrsticah, obrekovanj in napadov na Sovjetsko zvezo pa — tri strani. V dokaz svoje trditve, da je razpoloženje v Pekingu prej protisovjetizem kot protiimperializem, navaja časopis vzklake, ki jih je bilo slišati po pekinških cestah, koder je hrumela »rdeča garda«: »Le čakajte, sovjetski revizionisti, se vam bomo že maščevali, vam sneli kožo, prerežali žile, sežgali, trupla in raztrosili vaš pepel po vetru.« Časopis se sprašuje, ali je to res rdeča garda ali morda nacistične horde? In kakšen nori veter veje v Pekingu in ovija v prah resnično veliko kitajsko revolucijo, ki jo je ves svet občudoval, a sedaj obuja v življenje prizore in grožnje, ki naj bi bili za vselej pokopani pod ruševinami Reichstaga? — Časopis izraža mnenje, da je verjetno del partijcev zaradi čedalje večje izoliranosti Kitajske na mednarodnem področju dejansko zavzel kritično stališče do ekstremizma posameznih voditeljev. Ekstremisti so bili v nevarnosti, da se znajdejo v manjšini. Zato sta bili potrebna »rdeča garda« in »kulturna revolucija«. Mao Cetung je bil potisnjen v ozadje. Njegovo mišljenje »tolmači« vodja »rdeče garde«, poklicni vojak Lin Piao. Časopis je kljub vsemu, kar se dogaja na Kitajskem mnenja, da bodo zmagale sile, ki so nekdaj izvršile »veliki pohod« in teže k enotnosti s socialističnimi silami sveta.

Med gradivom, ki ga časopis prinaša iz Španije, je zanimivo pismo 1000 španskih duhovnikov svojim škofom. Duhovniki (večinoma mlajši) ugotavljajo, da se cerkvena hierarhija preveč udinja posvetni in izgublja zaupanje ljudstva.

Sodeč po zadnjih poročilih, bo 10.000 španskih rudarjev izgubilo delo, ker bo vlada zaradi nerentabilnosti zaprla rudnike.

Jolanda Kvas

LEPOSLOVJE

BARKOVIĆ, Josip: Hrabra četa pionirja Peče. — Danko Oblak: Peterokraka. Prevedel: Branko Žužek. Zgodbe iz narodnoosvobodilne borbe v desetih knjižicah. Mladinska knjiga. Ljubljana 1965. 28 str. s slikami.

BERTO, Giuseppe: Odmetnik. (Il brigante.) S talijanskog preveo i pogovor napisao Ante Rojnić. Urednik: Drago Ivanišević. Znanje. Zagreb 1966. 172 + (III) str.

BOHANEC, Franček: Slovenska ljudska pripoved. Zbral in uredil. Knjižnica Kondor 79. Urednik: Franček Bohanec. Mladinska knjiga. Ljubljana 1966. 114 str. s slikami.

BORDON, Rado: Nes(p)odobne basni. Nekakovšne pripovedne pesmi ali podobno branje s pojasnili vred. Založba Obzorja. Maribor 1966. 198 str.

CASSOLA, Carlo: Bubejevo dekle. (La ragazza di Bube.) Prevod: Marija Skaza-Zlobec. Oprema: Mitja Race. Založba Lipa. Koper. 1966. 303 + (I) str.

COPIĆ, Branko: Kurir pete čete. Most kozarja Ilije. Prevedel Cvetko Zagorski. Zgodbe iz narodnoosvobodilne borbe v desetih knjižicah. Mladinska knjiga. Ljubljana 1965. 28 str. s slikami.

HUXLEY, Aldous: Groteskni ples. (Antichay.) Prevedel: Janez Gradišnik. Studio napisala Katarina Bogataj. Zbirka Sto romanov. Urejuje dr. Anton Ocvirk. Oprema: Metka Krašovec. Cankarjeva založba. Ljubljana 1966. 315 + (I) str.

KNIGHT, Eric: Lassie se vrača. (Lassie Come-Home.) Prevedel: Avgust Petrišč. Ilustracije: Stefan Planinc. Knjižnica Biseri. Mladinska knjiga. Ljubljana 1966. 169 + (III) str.

LEVSTIK, Vladimir: Hilarij Pernat. Zbirka Kiosk 60. Urednik: Vital Klabus. Oprema: Uroš Vagaja. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 181 + (II) str.

MAKSIMOVIC, Desanka: Nočem s tem vlakom. — Mehmed Ali Godža: Mali zastavonoša. Prevedel: Cvetko Zagorski. Zgodbe iz narodnoosvobodilne borbe v desetih knjižicah. Mladinska knjiga. Ljubljana 1965. 28 str. s slikami.

MARTIC, Andjelka: Belko. Mali konjevec. Prevedel: Branko Žužek. Zgodbe iz

narodnoosvobodilne borbe v desetih knjižicah. Mladinska knjiga. Ljubljana 1965. 28 str. s slikami.

OKIČ, Fani: Ljubim te, deklica. Oprema: Tonček Lazar. Zavod Borec. Ljubljana 1966. 199 + (IV) str.

REMARQUE, Eric Maria: Trije tovariši. (Drei Kameraden.) Prevedel: Jože Zupančič. Opremil: Tone Lapajne. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 461 + (II) str.

REMARQUE, Eric Maria: Slavolok zmage. (Arc de Triomphe.) Prevedel: Fran Albreht. Opremil: Tone Lapajne. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 461 + (II) str.

SELIŠKAR, Tone: Partizan Jaka, Medved in mula. Zgodbe o muli, ki je rešila partizana. Velika žrtev. — Venceslav Winkler: Hlebček kruha. Zgodbe iz narodnoosvobodilne borbe v desetih knjižicah. Mladinska knjiga. Ljubljana 1965. 28 str. s slikami.

SVETINA, Tone: Ukana. 1. knjiga. Prvi ponatis. Opremil: Miligoj Dominko. Zavod Borec. V Ljubljani 1966. 574 str.

STEVENSON, Robert Louis: Mladi gospod Ballantrajski. Prevedla: Majda Stanovnik. Zbirka Kiosk 53. Urednik: Vital Klabus. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 236 str.

ZOLA, Émile: Človek — zver. Prevedel: Ivan Skušek. (Zbrana dela 1.) Cankarjeva založba. Ljubljana 1966. 356 str.

DRUŽBENE IN POLITIČNE VEDE

DJURETIĆ, Jagoš: Birokratija i samoupravljanje. Kol. Radnički univerzitet »Djuro Salaj« u Beogradu. Centar za društveno-političko obrazovanje Radničkog univerziteta »Djuro Salaj«. Beograd 1966. 52 str.

KARDELJ, Edvard: Beleške o naši družbeni kritiki. Oprema: Nadja Furlan. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 104 str.

KRISTAN, Ivan: Kako upravljamo podjetje. Zbirka Delavska univerza. Cankarjeva založba. Ljubljana 1965. 112 str.

STROBL, Majda: Organizacija in delovanje družbenopolitičnih skupnosti. Politični sistem Jugoslavije. 2. knjiga. Uradni list SRS. Ljubljana 1966. 201 str.

ZGODOVINA

BALOH, Pavel: Po poteh revolucije. Spomini na predvojno revolucionarno delo v Trbovljah in narodnoosvobodilni boj 1941—1945. Oprema: Robert Rutar. Zavod Borec. Ljubljana 1966. 382 + (II) str. s slikami.

BEBLER, Aleš: Nemirna jugovzhodna Azija. Knjižnica Sodobni svet II/9. ČZP Komunist. Ljubljana 1965.

INGOLIČ, Anton: Sibirska srečanja. Opremil in tehnično uredil Dušan Osredkar. Zbirka Globus. Ureja: Marjan Krušič. Mladinska knjiga. Ljubljana 1966. 197 str. s slikami.

MIKUŽ, Metod: Svet med vojnama. Korigiral in kronološki pregled sestavil Avguštin Pirnat. Slikovno gradivo izbral Mirko Stiplovšek. Oprema: Zdravko

Vatovec. Zbirka Kozmos 22. Mladinska knjiga. Ljubljana 1966. 210 + (II) str. in 16 str. slik.

KERMAVNER, Dušan: Slovenska politika v letih 1879—1895. Politično zgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895. Državna založba Slovenije. Ljubljana 1966. 807 + (II) str.

PETELIN, Stanko: Gradnikova brigada. Knjižnica NOV in POS 7. Opremil: Vladimir Lakovič. Slike izdelal: Vlado Štimac. Založba Soča. Nova gorica 1966. 522 + (II) str. s slikami in 32 zemljevidi in skicami.

SINKOVEC, Črtomir: Uporni svet pod Snežnikom. Kronika. Oprema: Milivoj Dominko. Občinski odbor Združenja borcev NOV Ilirska Bistrica. Nova Gorica 1966. 379 + (V) str.

Komunalno podjetje

»REMONT«, Škofja Loka

Vsem občanom čestitamo
ob občinskem prazniku

»COMET« — ZREČE

umetni brusi in nekovine

Čestitamo vsem delovnim ljudem naše
socialistične domovine za Dan republike

TOVARNA AVTOMOBILOV IN MOTORJEV MARIBOR — JUGOSLAVIJA

Naši proizvodi:

Kamion TAM 5000,
nosilnost 5t

Prekucnik TAM 5000K
in TAM 5000DK

Gasilsko vozilo
TAM 5500G

Kamion TAM 5000P
za polivanje
in pranje ulic

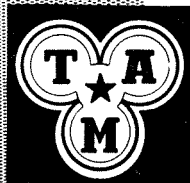
Kamion TAM 5000SM
za prevoz smeti

Kamion TAM 2000
v standardni
izvedbi, nosilnost
2t v specialnih
izvedbah: kombi,
kombi-bus, furgon

Avtobusi A 3000

v standardnih izvedbi, 32 sedežev — Avtobusi AS 3500 v turistični izvedbi, 42 sedežev — Avtobusi za mestni promet A 3000M, AS 3500M — 4- in 6-cilindrski zračno hlajeni Diesel motorji, 85 in 125 KS — Rezervni deli za vozila Pionir, TAM 5000 in TAM 2000

Informacije v TAM in v njenih prodajalnah v Beogradu, Sarajevu, Novem Sadu, Zagrebu in Mariboru

STEKLARNA »HRASTNIK«

V HRASTNIKU

*čestita za dan republike vsem delovnim ljudem
naše socialistične domovine*

COSMOS GENERALNO ZASTOPSTVO ZA JUGOSLAVIJO

vam nudi pod ugodnimi dobavnimi pogoji in v najkrajšem dobavnem roku:

osebne avtomobile svetovnih znamk

francoske tovarne RENAULT

italijanske tovarne ALFA ROMEO

motorne kosilnice in

motorne žage znamke ALPINA

motorne kosilnice

velike in male traktorje in

kultivatorje BERTOLINI

traktorje in vlačilce znamke SAME

pralne stroje znamke CASTOR—RELAX

oljne peči in kombinirane plinske štedilnike (bu'an) znamke GIBO

Za vse stroje nudi garancijo za določeno dobo in brezplačno servisno službo

Oskrba z originalnimi nadomestnimi deli iz lastnih konsignacijskih skladišč v Ljubljani

Zahtevajte ponudbe, prospekte in pojasnila pri

COSMOS

inozemska zastopstva, Ljubljana, Celovška cesta 34

Telefoni: za avtomobile 313-141, za kmetijske in pralne stroje 313-062

Vsem svojim poslovnim prijateljem čestitamo za praznik republike — 29. november

TOVARNA VERIG — LESCE PRI BLEDU

*čestita vsem delovnim ljudem
za dan republike*

**Skupščina občine Maribor-Tezno, Ob-
činski komite ZKS, Občinski odbor
SZDL, Občinski odbor ZZB, NOV in
Občinski komite ZMS**

čestitajo vsem občanom za dan republike

DRAVSKE ELEKTRARNE MARIBOR

*čestitajo vsem delovnim ljudem
za dan republike*

Trgovsko podjetje na veliko in malo

»KRKA« BREŽICE

prodaja na veliko v Sloveniji, Hrvatski
in Bosni, trgovina na malo v Brežicah